

Kulturarvsbrott och konstförfalskning

Kulturarvsbrott och konstförfalskning

av Kenneth Mandergrehn och Heléne Anderson

Utgivare: Rikspolisstyrelsen, Stockholm

Produktion: Polisens verksamhetsstöd,

Informationsenheten

Grafisk form: Citat

Beställning:

Rikspolisstyrelsen, Kundcentrum, telefon 114 14

www.polisen.se

Första upplagan, första tryckningen, 1 000 ex

ISBN 978-91-86791-08-7

Dnr POA-429-6097/10

Tryckt hos Elanders Tryckeri NRS juni 2013

Innehåll

Förord	5
Kulturarvsbrott	
Fornminnesbrott – inte bara plundringar	11
Den utsatta kyrkan	23
Stölder av kulturföremål – stölder från kommande generationer	37
Handel med begagnade varor.	49
Utförsel och export av kulturföremål.	55
Konstförfalskning	
Konstförfalskning – inledning	65
Brottsutredning av konstförfalskning.	69
Tekniska undersökningar	73
Fördjupning om konstförfalskning – förfalskningsverksamhetens skada	83
Blåst av konstskojare	85
Vanligen förekommande konstekniker	93
Upphovsrätt	97
Lagrum.	99
Bilagor	
Lag (1988:950) om kulturminnen m.m	106
Förordning (1988:1188) om kulturminnen m.m.	125
Källor Kulturarvsbrott	130
Källor Konstförfalskning	132

Förord

Begreppet kulturarv innefattar både materiella och immateriella delar. Kulturarvet består bland annat av föremål, byggnader och fornlämningar men även av språk, litteratur, traditioner, idéer och värden som vi medvetet eller omedvetet övertar från tidigare generationer. De brottsbekämpande myndigheternas ansvar sträcker sig naturligtvis inte längre än till att beivra angrepp mot det materiella kulturarvet, men den immateriella delen är inte mindre viktig för det.

Det handlar ofta om stora värden och liksom vid de flesta brottstyper i övrigt är ekonomisk vinning den viktigaste drivkraften för gärningsmannen. Många gånger har föremålen ett mycket högt värde. De är dessutom omöjliga att ersätta. Kulturarvsföremål som förstörs eller hamnar i händerna på kriminella är därmed för alltid förlorade för framtida generationer. Den globala illegala handeln med kulturarvsföremål jämförs ofta vad det gäller ekonomisk omfattning med narkotika, vapen och människohandel. Illegala utgrävningar och organiserade stölder är omfattande framförallt i utvecklingsländerna, och rena plundringar förekommer i alla krigszoner runt om i världen. De föremål som smugglas ut från ursprungsländerna hamnar främst i Europa och Nordamerika där villiga köpare har de ekonomiska möjligheterna att förvärva även andra länders historia.

Många av de konstverk som stjäls i Sverige omsätts snabbt på den internationella marknaden. Det är därför av yttersta vikt att vi

använder oss av de möjligheter som finns genom det internationella samarbetet på området.

Andra områden som är problematiska i dag är plundringar av fornminnen, ofta med hjälp av metalldetektor, liksom de skador som orsakas på gravfält och andra fasta fornlämningar av skogsbruket och andra näringsgrenar.

Det kanske största hotet mot kulturarvet i vårt land utgörs egentligen av brott som väcker relativt liten uppmärksamhet. Det handlar om stölder från hembygdsgårdar och lokala museer, men även metallstölder från kyrkor och kyrkogårdar vilket drabbar lokalsamhället på ett mycket påtagligt sätt. De föremål, oftast bruksföremål, som hembygdsföreningen samlat in har egentligen inget större ekonomiskt värde men fungerar däremot som en historisk länk i den bygd där föremålet har funnits och brukats i många generationer. I andra fall handlar det även om stora ekonomiska värden där tidigare generationer med stora uppoffringar bekostat kyrkan i byn som någon sedan vandaliserar genom att stjäla koppartak, hängrännor och åskledare med stora skador som följd. Då vårt kulturarv på ett sådant sätt utarmas successivt försvåras människors förståelse och tolkning av vår egen historia. Det är därför av yttersta vikt att kunskapen och engagemanget för kulturarvet stärks såväl hos allmänheten som hos

ansvariga myndighetspersoner. Kulturarvet generellt har ett mycket stort symbolvärde och det måste skyddas och vårdas därefter. Brotten som sådana drabbar oss alla. Det är därför en gemensam angelägenhet att öka kunskapen och förståelsen så att vi kan förebygga och minska denna brottslighet.

Konstförfalskning som brottsfenomen har ansetts stå så nära kulturarvsbrottslighet att det bör finnas med i den här handboken. Konstförfalskningsbrotten är ofta svårutredda och kräver åtgärder av expertis, en expertis som oftast inte är tillgänglig utanför storstadsregionerna. Det finns dessutom tydliga tecken på att denna typ av förfalskningsbrott ökar kraftigt och omsätter stora belopp. På den internationella marknaden är tendensen än mer framträdande.

Kulturarvsbrott inkluderande konstförfalskning är en brottskategori som den enskilde polisen förmodligen inte stöter på så ofta. Därför kan den här handboken vara en välkommen hjälp i arbetet. Inte minst kunskapen om vilka externa experter som kan vara till hjälp i utredningen kan vara en framgångsfaktor. Handboken är i första hand skriven för anställda inom polisen men kan även vara av intresse för personer utanför polisorganisationen.

Författaren till den första delen, som behandlar kulturarvsbrott, är polisintendenten Kenneth Mandergrahn, Rikskriminalpolisen. Han är sedan en tid samordningsansvarig på nationell nivå för åtgärder mot kulturarvsbrott. I uppdraget ingår ett brett kontaktnät såväl internationellt som nationellt med aktörer såväl inom brottsbekämpande myndigheter som externa intressenter. Den andra delen som behandlar konstförfalskning är författad av kriminalinspektören Heléne Anderson, Polismyndigheten i Stockholms län. Hon är en av landets främsta specialister på utredning av konstbedrägerier med en mångårig konstutbildning och dessutom verksam som konstnär sedan mer än 35 år. Vidare är hon flitigt anlitad som föreläsare om falsk konst och marknaden för konstbedrägeri.

Kulturarvsbrott

Av Kenneth Mandergrehn

Fornminnesbrott – inte bara plundringar

Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas.

Så står det i kulturminneslagens första paragraf. Ordalydelsen i paragrafen tydliggör hur viktigt det är att skydda kulturmiljöerna.

År 2007 fick Riksantikvarieämbetet och Brottsförebyggande rådet ett regeringsuppdrag som bestod i att gemensamt föreslå åtgärder för att minimera brotten mot kulturarvet. Även i det uttalande som gjordes av departementscheferna för justitie- och kulturdepartementen 2007, i samband med att regeringsuppdraget gavs, påpekas allvaret:

Kulturarvsbrotten ska tas på allvar! Vi, Beatrice Ask och Lena Adelsohn Liljeroth, vill med detta brev visa vårt stöd för de institutioner som arbetar med att motverka och utreda kulturarvsbrotten. Det som gör kulturarvsbrottsligheten unik är att kulturföremålen och miljöernas historiska innebörd är omöjliga att ersätta. När kulturhistoriska värden går förlorade undergräver det den kulturella identiteten. I den meningen är alla offer för kulturarvsbrotten.

FOTO: BENGT BLOMQUIST, PHARUS AB

Portalparagrafen tillsammans med departementschefernas gemensamma uttalande ger ett tydligt incitament för rättsvårdande myndigheter att, i någon form, prioritera sakområdet.

Lag (1988:950) om kulturminnen m.m. (kulturminneslagen) och förordning (1988:1188) om kulturminnen m.m.

Lagen har som syfte att skydda fasta fornlämningar, fornfynd, byggnadsminnen, kyrkliga inventarier, begravningsplatser, kyrkobyggnader och kyrkotomter men även att förhindra, där tillstånd saknas, utförelse av äldre kulturföremål med stor betydelse för vårt nationella kulturarv. Lag (1988:950) om kulturminnen m.m. och förordningen (1988:1188) om kulturminnen m.m. återges i sin helhet i handboken.

Fornminnesbrott

Brott som rör fornlämningar och fornfynd kallas fornminnesbrott. Brottet regleras i 2 kap. 21 § kulturminneslagen och delas in i

- fyndbrott, det vill säga att olovligen tillskans sig arkeologiska fynd genom plundring eller på annat sätt
- åverkansbrott, det vill säga att ändra, rubba, flytta eller skada en fast fornlämning.

I kapitlet regleras även olika typer av markexploatering utan tillstånd där sådant krävs och där ingen skada uppstått samt användande av metallsökare utan tillstånd. Till fast fornlämning räknas även vrak om det kan antas ha gått hundra år sedan fartyget förläste.

Fast fornlämning

Vad som är fasta fornlämningar slås fast i 2 kap. 1 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Det handlar om lämningar efter människors verksamhet under forna tider, lämningar som har tillkommit genom

äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna. Det som ingår i fast fornlämning är, förutom det som räknas upp nedan, även ett område runt fornlämningen, fornlämningsområde, som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse.

Följande lämningar ingår i en fast fornlämning på mark eller sjöbotten:

- gravar, gravbyggnader och gravfält samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser
- resta stenar samt stenar och bergytor med inskrifter, symboler, märken och bilder samt andra ristningar och målningar
- kors och minnesvårdar
- samlingsplatser för rättskipning, kult, handel och andra allmänna ändamål
- lämningar av bostäder, boplatser och arbetsplatser samt kulturlager som uppkommit vid bruket av sådana bostäder eller platser, liksom lämningar efter arbetsliv och näringsfång
- ruiner av borgar, slott, kloster, kyrkobyggnader och försvarsanläggningar samt av andra märkliga byggnader och byggnadsverk
- färdvägar och broar, hamnanläggningar, vårdkasar, vägmärken, sjömärken och likartade anläggningar för samfärdsel samt gränsmärken och labyrinter
- skeppsvrak, om minst etthundra år kan antas ha gått sedan skeppet blev vrak
- naturbildningar till vilka ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen är knutna liksom lämningar efter äldre folklig kult

Stora Havor, Gotland

Vad är ett fornfynd och vem äger det?

Fornfynd är

- föremål som saknar ägare och som påträffas i eller vid en fast fornlämning
- föremål som påträffas under andra omständigheter och som kan antas vara minst etthundra år gamla.

Den första kategorin av föremål tillhör staten medan den andra tillfaller upphittaren. Om föremålen i det sistnämnda fallet helt eller delvis består av ädelmetall måste upphittaren erbjuda staten en möjlighet att lösa in dem. Detsamma gäller om fornfyndet består av två eller flera föremål som kan antas ha blivit nedlagda tillsammans, ett s.k. depåfynd.

Om du hittar ett fornfynd

Den som påträffar ett fornfynd ska genast anmäla detta till länsstyrelsen, länsmuseet, Polisen, Riksantikvarieämbetet eller Kustbevakningen. Kustbevakningen ska kontaktas i de fall fyndet utgörs av ett skeppsvrak eller motsvarande marint kulturarv.

Ansvarsbestämmelser

Av 2 kap. 21 § kulturminneslagen framgår att straffet för fornminnesbrott av normalgraden är böter eller fängelse i högst sex månader. Brottet ska ha skett uppsåtligen eller av oaktsamhet. Om brottet har begåtts uppsåtligen och är att anse som grovt kan maximalt fyra års fängelse utdömas. Lagen nämner ett antal exempel på kriterier för att gärningen ska bedömas som grov, nämligen

- att gärningsmannen har använt särskild utrustning eller annars visat särskild förslagenhet
- att gärningen utförts vanemässigt, avsett fornfynd av större värde eller omfattning eller medfört en omfattande förstörelse av ett fornminne.

Försök eller förberedelse till grovt fornminnesbrott är straffbart enligt 23 kapitlet brottsbalken.

Av 2 kap. 21a § kulturminneslagen framgår att till böter eller fängelse i högst sex månader döms den som uppsåtligen eller av oaktsamhet

- inte anmäler fornfynd enligt 5 §
- bryter mot föreskrifter eller beslut som meddelats med stöd av 9 §
- inte gör anmälan enligt 10 § andra stycket
- bryter mot 18 §.

Fornminnesbrott av normalgraden bedöms påföljdmässigt på samma nivå som snatteri medan grovt fornminnesbrott inte når upp till nivån av grov stöld som är satt till fängelse i högst sex år. Detta kan få betydelse vid verksamhetsprioriteringar inom de brottsbekämpande myndigheterna.

I sammanhanget ska även noteras en vägledande dom från Högsta domstolen (den s.k. järvendomen (NJA 1995 s 249)) då HD slog fast att det inte bara är det kommersiella värdet som ska beaktas utan i fallet, där två järvar skjutits vid en olaga jakt, även djurens avelsvärde. Möjligen skulle samma synsätt kunna anläggas vid fornminnesbrott som vid dödande av fridlysta djur. Om det skadestånd som

utdöms vid fornminnesbrott inte bara beräknades utifrån den ekonomiska skadan, utan även för den ödeläggelse av kulturhistoriska värden som brottet fört med sig, skulle med all säkerhet en helt annan allmänpreventiv effekt uppstå. Stockholms kommun har anammat detta synsätt genom att kräva höga skadestånd då någon avverkar träd på kommunens mark utan tillstånd för att själv få en bättre utsikt från sin bostad. I de fallen anger kommunen att de kräver skadestånd inte enbart för värdet på virket, utan även utifrån de rekreations- och naturvårdsvärden som gått förlorade, i de flesta fall miljonbelopp.

Särskilt om metallsökare

I 2 kap. 18–20 §§ kulturminneslagen regleras användningen av metallsökare. I Sverige råder ett totalförbud att, utan dispens, använda metallsökare. Det betyder att även eftersök av borttappade föremål på egen tomt med hjälp av metallsökare faller under förbudet. Vidare är det förbjudet att medföra metallsökare på fasta fornlämningar annat än vid färd på allmän väg. Ansökan om dispens görs hos länsstyrelsen i respektive län. I lagen undantas Riksantikvarieämbetet. Även andra myndigheters verksamhet där syftet är ett annat än att leta efter fornfynd undantas.

Plundring av fornminnesområden med hjälp av metallsökare är ett påtagligt problem som särskilt har uppmärksammats på Gotland och Öland men med stor säkerhet drabbat även andra delar av lan-

det. Det är främst mynt och förhistoriska föremål av ädelmetaller som tilldrar sig plundrarnas uppmärksamhet. Föremålen är lätta att omsätta, inte minst på de nätauktioner som hela tiden växer i omfattning och betydelse.

Brottsligheten upptäcks sällan. Verksamheten bedrivs oftast nattetid och man är noga med att sopa igen spåren efter sig. Det handlar främst om plundringar av fornlämningar på förhistoriska boplatser på åkermark.

Ytterligare en försvårande omständighet är att det är mycket svårt att koppla ett föremål till en viss fyndplats eller person om man inte tar plundraren på bar gärning. En annan besvärande omständighet är att det kan vara svårt att inse vem som är målsägande. Tar någon ett föremål från en person är det lätt att inse vem som är den drabbade, vilket inte är detsamma vid en plundring av ett fornlämningsområde. Egentligen är detta en värre förlust då föremålen är ett arv från tidigare generationer och tillhör oss alla. De mynt som anträffas på Gotland är dessutom ofta präglade, tillverkade, i andra länder. Mynten är mycket sällsynta i ursprungsländerna då de har präglats om under tidens gång och därför inte finns kvar i någon större omfattning.

Under senare tid har en livlig diskussion pågått vad avser kriminaliseringen av bruket av metallsökare. I Sverige råder ett totalförbud att bruka metallsökare utan dispens men det gör det inte i andra länder i EU. Efter påtryckningar från främst Europeiska kommissionen sker en översyn av det

svenska totalförbudet där ett avgörande väntas inom kort. Översynen motiveras med att Sveriges hållning anses strida mot den fria rörligheten av varor inom unionen. Eventuellt kan någon form av licensförfarande bli aktuellt, möjligtvis med undantag för känsliga områden som Gotland och Öland.

Fyndbrott på skeppsvrak – vrakplundring

Enligt 2 kap. 1 § kulturminneslagen räknas skeppsvrak som fast fornlämning och skyddas av lagen, om minst etthundra år har gått sedan skeppet blev ett vrak. De fornfynd som påträffas i eller i närheten av vraket, fornlämningsområdet, tillfaller staten. Fyndet ska snarast anmälas hos Riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen, läns museet, polismyndigheten eller Kustbevakningen. När det gäller skeppsvrak, är det mest naturliga att fornfyndet anmäls till Kustbevakningen som har ett särskilt uppdrag att skydda de mer än hundraåriga vraken.

Det finns anledning att prioritera bevakning av de skyddsvärda skeppsvraken. Med dagens förbättrade utrustning och utbildning inom sportdykningen är det relativt enkelt att ta sig ner även till lite större djup. Det skulle vara oroande om plundringarna ökar, såväl i organiserad form som av stundens ingivelse, och unika fornminnen på havets botten skulle förstöras för all framtid. Endast några enstaka fall har lett till en fällande dom men det finns en uppenbar risk för ett stort mörkertal på området.

Ett alltför vanligt problem är dock den åverkan som sportdykare orsakar genom ovarsamhet, främst på de gamla sköra skeppsvraken av trä på Östersjöns botten. Det finns all anledning att höja sportdykarnas medvetenhet om att visa hänsyn mot de unika föremål som finns på havsbotten. Östersjön är unik i sitt slag vad gäller välbevarade trävrak från gångentid eftersom skeppsmask inte förekommer i vårt bräckta vatten.

Förutsättningar för företagsbot

Kriterierna för företagsbot sammanfattas i en promemoria, Företagsbot, författad av Åklagarmyndigheten (Rätts-PM 2006:19). I uppräknningen av lagstiftning som kan ge stöd för företagsbot nämns lagen (1988:950) om kulturminnen. Reglerna om företagsbot har en sådan utformning att åklagaren ska föra talan om företagsbot om rekvisiten är uppfyllda, med andra ord en obligatorisk utformning.

Den stora vinsten med förfarandet är att det räcker att åklagaren kan visa att ett brott har begåtts och av vilket företag. Det finns inget krav på att åtal har väckts mot näringsidkaren eller att en gärningsman är identifierad. Brottet ska ha skett i näringsverksamheten och av näringsidkaren eller av någon som är företrädare för näringsidkaren eller anställd hos denne. Vidare ska näringsidkaren inte ha gjort vad som skäligen har kunnat krävas för att förebygga brottsligheten. Företagsboten kan sättas från 5 000 kronor upp till det maximala beloppet tio miljoner kronor.

Ett plundrat kulturarv – att motverka och förebygga plundring av fornlämningar

Hösten 2008 initierade Länsstyrelsen i Gotlands län, med ekonomiskt stöd från Riksantikvarieämbetet, projektet Ett plundrat kulturarv som genomfördes under tre år, 2009–2011. Syftet med projektet var att ta fram en modell för att motverka och förebygga plundring av fornlämningar och då inte bara på Gotland. Bl.a. följande förslag lämnades:

- Ett länsövergripande nätverk med representanter från berörda myndigheter och organisationer bör bildas. I nätverket bör ingå representanter från polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, Riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen, Hembygdsförbundet, Länsmuseet och eventuellt lokala museer, högskola och/eller universitet, kommunerna i länet och Lantbrukarnas Riksförbund (LRF).
- Se till att olika informationsinsatser för att skydda de skyddsvärda områdena genomförs riktade till allmänhet och markägare.
- Försök påverka att tillsynen av överplöjda fornlämningar ökar.
- Representanter för nätverket ska vara nåbara även utanför kontorstid då ett snabbt agerande är nödvändigt om något händer eller har hänt.
- Dokumentera plundringsplatsen bl.a. genom att ange gps-koordinater för de gropar som plundrarna lämnat efter sig.
- Bevaka och försök påverka utbudet av fornminnesföremål, främst näthandeln. En ursprungsmärkning av alla fornminnesföremål – för en säker handel – kan vara ett alternativ.

Under projekttiden uppdagades ett ärende på Gotland där utgången troligen inte hade varit möjlig utan det nätverk som hade bildats strax dessförinnan. Se avsnittet Grovt fornminnesbrott – Gotland.

Kontakter att vända sig till vid misstanke om fornminnesbrott

Den lokala polisen har ansvaret för att vidta åtgärder då något inträffat.

Kustbevakningen om det handlar om skeppsvrak eller vrakgods.

www.krs@kustbevakningen.se

Ledningscentral Nordost telefon:
08-789 79 61

Ledningscentral Sydväst telefon:
031-727 91 39

Rikskriminalpolisen ska kontaktas om situationen berör flera län och bör samordnas och/eller har internationell koppling. Internationella efterlysningar måste gå genom Rikskriminalpolisen.

Outlook: IPO Förfrågningar
ipo.rkp@polisen.se

Dygnet runt-funktionens telefon:
010-563 70 00

Riksantikvarieämbetet eftersom det där finns expertkunskaper och nationell överblick.

www.raa.se

riksant@raa.se

Historiska museet eftersom där finns expertis för alla tidsperioder.

www.historiska.se

info@historiska.se

Länsmuseerna genom sin lokalkunskap.

Länsstyrelserna genom sin tillsynsmöjlighet.

Hembygdsföreningen på orten eftersom de ofta har kunskaper om de lokala förhållandena.

Universitet/högskolor eftersom de ofta har personer med expertkunskaper.

Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) då det handlar om åkermark.

www.lrf.se

info@lrf.se

Tänk på

- att vara observant på misstänkta rörelser i områden med kända fornlämnningar, i synnerhet efter jordbrukarnas markberedning då föremål kan ha förts upp till markytan.
- att alltid rådfråga expertis vid misstanke om plundring. Det är svårt att göra en säker bedömning av vad som skett.
- att vara medveten om att det kan röra sig om mycket stora värden – se ärendet från Gotland.
- att vara medveten om avsättningskanalerna, bl.a. näthandeln.
- att verka brottsförebyggande genom att bl.a. engagera närboende.
- att det vid åverkan som utförts i samband med skogsbruk eller annan näringsverksamhet kan finnas möjlighet att tillämpa företagsbot.

Ytterligare fördjupning på brottsområdet

Domar om fornminnesbrott

I Brottsförebyggande rådets (Brå) Rapport 2007:5 studerades samtliga domar som meddelats om fornminnesbrott mellan 1973 och 2005. Rapporten byggde på en enkätundersökning riktad i huvudsak

till länsstyrelserna och länsmuseumerna om misstänkt brottslighet under åren 2001–2005, intervjuer med personer kopplade till området samt en mindre stickprovsundersökning av polisanmälningar.

Brå konstaterar i sin rapport att det största problemet vad avser fornminnesbrotten är åver-

kansbrotten. Anmälningsbenägenheten är låg och det finns en tendens att ”göra upp dessa brott i godo eller nöja sig med en förklaring till det inträffade och att inte i onödan skapa konflikter mellan olika samhällsintressen”. Fornlämningarna är i hög grad utsatta för brottslig åverkan, främst i samband med skogsbruk och annan markexploatering men få personer döms för brotten. Människan har i princip lämnat spår efter sig i alla skogsområden i Sverige. Nära tätorter och i jordbrukarbygd har många fornlämningar försvunnit för länge sedan, men det är först genom det rationella skogsbruket som de riktigt stora skadorna uppkommit även i våra skogsområden.

Granskning av tio ärenden gällande misstänkta fornminnesbrott

Under hösten 2010 och våren 2011 granskade tidigare överåklagaren Sven-Erik Alhem, på uppdrag av Riksantikvarieämbetet, ett tiotal ärenden som rör misstänkta fornminnesbrott enligt 2 kap. kulturminneslagen. Syftet med granskningen var att ta fram ett underlag för Riksantikvarieämbetets fortsatta arbete med att förbättra anmälningsrutinerna vid fornminnesbrott. Vid anmälan och i den fortsatta handläggningen bör följande beaktas:

- Det är viktigt att åtalsanmälan faktamässigt är fullständig och objektiv.
- Foto eller annan dokumentation av fornminnet bör bifogas.

- Länsstyrelsens kännedom om eventuella händelser som kan ha påverkat fornminnet i eller området invid fornminnet bör tas med.
- Relevanta tidsuppgifter och uppgifter om vem eller vilka som gjort iakttagelser av betydelse bör tas med.
- Åtalsanmälan bör i princip alltid göras och aldrig påverkas av markägarens eventuella vilja och förmåga att ställa till rätta skadeverkningar.
- Länsstyrelsens uppfattning om det skadade områdets betydelse bör inhämtas.
- Handläggningen hos polis och åklagare bör påbörjas snarast eftersom det är kort preskriptionstid, två år.
- Den eller de misstänkta bör höras utförligt om sin formella utbildning och kompetens för att försvåra påståenden om att de ingenting visste eller förstod.
- Följande uppgifter bör också tas med: När skedde fastighetsförvärvet? Vad sade överlåtaren om fornlämningar? Vad har fastighetsägaren själv tagit reda på?

Avslutningsvis påpekade Alhem att länsstyrelsen inte ska begära in ett yttrande från markägaren efter en besiktning av skadan. I vissa fall kan det vara direkt olämpligt då det kan finnas skäl för en husrannsakan för att efterforska dokumentation i ärendet. Han påpekar även problemet med den korta preskriptionstiden, två år, vid normalgraden av fornminnesbrott. Preskriptionstiden förlängs dock till fem år om företagsbot aktualiseras i ärendet.

Företagsbot kan definitivt vara en framkomlig väg då det ofta kan vara svårt att bevisa ett individuellt ansvarstagande.

Grovt fornminnesbrott – Gotland

Ett mycket uppmärksammat fall av fornminnesplundring uppdagades på Gotland under 2009. Fyra personer ställdes till ansvar i Visby tingsrätt (dom B 1115-09). Två personer dömdes till fängelse tio månader för grovt fornminnesbrott, fornminnesbrott och förberedelse till grovt fornminnesbrott, medan en tredje person dömdes till fängelse ett år för grovt fornminnesbrott respektive förberedelse till grovt fornminnesbrott. En fjärde person dömdes till dagsböter (30) för fornminnesbrott. Tingsrätten ansåg att straffvärdet var högt eftersom stora kulturella värden angripits.

Gärningsmännen hade använt avancerad metalldetektorutrustning med särskiljningsfunktion, vilket innebar att guld och silver kunde skiljas från mindre ädla metaller. Vidare användes kommunikationsutrustning och gps. De hade även vid några tillfällen använt en specialpreparerad bil där all belysning var avskärmad för att förhindra upptäckt. Vidare ansågs gärningsmännen ha varit särskilt förslagna och gått systematiskt tillväga då brotten skett nattetid och de förberett sig med dokumentation och kartor över platsen. Slutligen angav tingsrätten att brottet skulle bedömas som grovt eftersom det utförts på Gotland som allmänt sett är känt för sin fyndtäthet och att man i anslutning till brottsplatsen – vilket gärningsmännen haft vetskap om – tidigare har påträffat silverskatter. Drygt 1200 tusen-åriga silvermynt och andra föremål av silver beslagtogs och förverkades till staten. En av gärningsmännen hade sålt en del silverföremål på det internetbaserade ”salutorget” Tradera, däribland en del av ett silverkrucifix från 1000-talet. Den saknade biten till krucifixet påträffades senare av arkeologer vid en undersökning av den plundrade platsen. Vid beräkningen av straffvärdet tog tingsrätten särskild hänsyn till att

Silverkrucifix

FOTO: POLISENS FÖRUNDERSÖKNING

brotten riktade sig mot ett kollektiv/samhället, att föremålen är herrelösa och därmed oskyddade, inte minst då de var nedgrävda ute på landsbygden, och slutligen att brotten bedrivits i vinstsyfte. Tingsrätten uttalade sig även om värdet på föremålen där det ekonomiska värdet, som beräknades till närmare en miljon kronor, under alla omständigheter hamnat i skymundan av det kulturella och historiska värdet vid straffmätningen.

Domen överklagades av såväl de tilltalade som åklagaren i målet. I Svea hovrätts dom (B 5756-11) ändrades påföljderna för två av de tilltalade från tio månaders fängelse till fängelse i ett år och två månader medan den tredje av de tilltalade fick sitt fängelsestraff höjt från ett år till ett år och sex månader. Hovrättens domskäl sammanfaller i stort med tingsrättens, dock med en strängare syn på straffmätningen. Följande skrivning i hovrättens domskäl är särskilt värd att notera:

Grovt fornminnesbrott framstår från vissa utgångspunkter allvarligare än stöld. Fornminnesbrott kan leda till skador som inte går att reparera, eftersom värdefull kulturhistorisk information förstörs. Även om de markägare som drabbas av fornminnesbrott på sina ägor kan anses särskilt berörda av brottsligheten, riktar sig brottet mot ett kollektivt kulturarv. I dessa avseenden har brottet paralleller till t.ex. jaktbrott. Fornminnesbrott är svåra att upptäcka och lagföra, något som beträffande annan brottslighet ansetts motivera ett strängt synsätt.

Domen är unik såtillvida att det är första gången sedan lagen trädde i kraft år 1991 som någon dömts för grovt fornminnesbrott och då med hjälp av metalldetektor. Som hovrätten också påpekade är brottsligheten svår att upptäcka och lagföra. Polismyndigheten, åklagarmyndigheten, länsstyrelsen m.fl. hade lagt ner mycket omfattande resurser och engagemang på ärendet.

Det är endast ett litet antal fall där metalldetektor använts som lett till åtal. Förutom det ovan relaterade fallet kan mål B 2832-10 från Malmö tingsrätt nämnas. I det fallet togs en person på bar gärning när han, med hjälp av metalldetektor, letade efter mynt i en fast fornlämning. Påföljden blev fyrtio dagsböter.

Lidens gamla kyrka

FOTO: BENGT BLOMQVIST, PHARUS AB

Den utsatta kyrkan

Brottsförebyggande råder (BRÅ) redovisade år 2005 en undersökning med tonvikt på stölder ur svenska kyrkor, *Brottsplats kyrkan* (finns som pdf-fil på BRÅ:s hemsida, www.bra.se). I rapporten framgår att fem procent av de undersökta kyrkorna har förlorat kulturföremål årligen under de senaste tre åren. Under en femårsperiod har 20 procent av kyrkorna drabbats. Mest drabbade var Lunds, Strängnäs, Stockholms och Härnösands stift medan Visby stift inte var drabbat alls. Storstadsregionerna Stockholm och Malmö uppvisar en förhöjd stöldfrekvens vilket kan förklaras med att föremålen är lättare att omsätta där via antikaffärer eller auktionshus. Mest stöldbegärligt var kyrksilver, ljusstakar, ljuskronor, lampetter, skulpturer och altartavlor i nämnd ordning. Stölderna är jämt fördelade mellan natt och dag och mest frekventa under veckodagar då kyrkorna varit obemannade. Motsvarande höga stöldfrekvens finns inte i de andra nordiska länderna.

Hur omfattande är problemet?

Stölder ur kyrkor är både ett nationellt och ett internationellt problem och dessa stölder är dessutom ofta förknippade med andra former av kriminalitet. Pengar är oftast drivkraften vid kriminalitet, och värdet på de äldre föremålen som tillgrips i våra kyrkor är ofta mycket högt och därmed intressant för en bred kategori av brottslingar.

FOTO: BENGT BLOMQVIST, PHARUS AB

Ragunda gamla kyrka

Det handlar både om tillfällighetsstölder och planerade sådana. Tillfällighetsstölderna är lättare att skydda sig emot genom olika säkerhetsåtgärder som att låsa in föremålen eller på annat sätt minska möjligheterna till stöld. De planerade stölderna är svårare att förebygga.

Vilka föremål som stjäls beror till stor del på vilken kategori tjuven tillhör. Föremål som är lätta att omsätta i pengar eller lämpar sig som souvenirer stjäls av en viss kategori av tjuvar medan unika föremål, som kräver god kännedom om antikmarknaden och därmed är svårare att omsätta till pengar, stjäls av en annan kategori.

Brå har redovisat antalet anmälningar i landet där kulturföremål ingår. Det avser perioden 2007–2009. Anmälningarna är uppdelade i två kategorier. I den första kategorin återfinns inbrottsstöld av kulturföremål i kyrka, museum, hembygdsgård o.d. och i den andra kategorin stöld och snatteri av kulturföremål från motsvarande platser. I den första kategorin redovisas 334 anmälningar för år 2007, 254 för år 2008 medan det för år 2009 redovisas 242 anmälningar. Motsvarande siffror för kategori två är 307, 276 respektive 243 anmälningar.

Siffrorna speglar med all sannolikhet inte den totala problembilden. Mycket tyder på att det finns ett relativt stort mörkertal där många stölder inte kommer till polisens kännedom. Skälen till detta kan vara flera. Ett skäl är att situationen i sig kan vara genant då man borde ha kunnat förhindra stölden genom enkla åtgärder eller att självriskan är så pass

hög att man varken gör en anmälan till försäkringsbolaget eller till polisen. Det vanligaste skälet är dock förmodligen att man överhuvudtaget inte har uppmärksammat stölden eller åtminstone inte är säker på att en stöld har begåtts. Kunskapen om vad man förvaltar i kyrkobyggnaden är inte alltid den bästa och om dessutom inventarieförteckningen inte är i ordning kan situationen bli bekymmersam. I många kyrkor finns äldre föremål, som inte används i dag, undanstoppade. Det kan t.ex. vara kungörelsetavlor eller textilier – objekt som i dag är populära på antikmarknaden. Om man monterar ett spegelglas, gärna äldre, i ramen till en kungörelsetavla har man plötsligt en mycket fin och värdefull antik spegel.

Det är dock inte bara äldre värdefulla kulturföremål som stjäls från våra kyrkor utan även mycket dyrbara föremål av senare datum. I maj 2009 tillgreps en biskopskräkla i Lunds domkyrka. Gärningsmannen använde sig av en vinkelslip för att ta sig in i en säkerhetsmonter och därefter tillgripa kräkulan. Kräkulan är tillverkad 1946 och består av guld, ädelstenar och elfenben och har ett mycket högt marknadsvärde.

Vid en snabb kontroll på internet noterade Riksantikvarieämbetet ett femtiotal stölder från kyrkor under perioden 2000–2011 (den norrländske kyrktjuven undantagen, som ensam stod för över 20 inbrott i kyrkor och kapell). Informationen berör dock endast de uppmärksammade stölderna som fått plats i det mediala bruset. I materialet återfinns bl.a. stölden av biskopskräkulan i Lunds domkyrka

samt inbrottet i Tidersrums kyrka, Östergötland, då bl.a. ett antal medeltida träskulpturer tillgreps. Att särskilt notera är det stora antalet stölder av silverföremål.

Nedan beskrivs, på ett ganska provokativt sätt, hur orsaken till problembilden kan tolkas. Texten tillkom i samband med den s.k. norrländska kyrktjuvens härjningar.

”Kyrkporten i prästens ögon är en öppning mot det himmelska paradiset och till ett helgat rum för bön och mässa, medan samma kyrkport för en antikvarie är ingången till en unik samling ovärderliga artefakter i en oersättlig miljö som speglar bygdens historia genom århundradena. Och medan prästen ser kyrkans materiella föremål som utbytbara hjälpmedel för att söka Gud, ser antikvarien ett omistligt kulturarv där människors liv finns inskrivna i bänkgavlarnas nummer och bondesnickarens predikstol.” (Bäckström, M. *Kyrkstölderna – Kulturarvsterrorism och organiserad brottslighet*, Sundsvalls tidning 2004-04-07).

Inte bara stölder

Andra angrepp mot kyrkor och kyrkoinventarier är skadegörelser och anlagda bränder. Sverige har varit relativt förskonat från större angrepp i jämförelse med Norge som under en period noterade ett stort antal kyrkbränder. Bränderna visade sig vara anlagda av s.k. satanister. Det finns dock anledning att vara observant då det självklart finns en risk för såväl angrepp genom brand mot kyrkor och andra religiösa byggnader, oavsett trossamfund, som andra former av skadegörelser. Ett ständigt förekommande problem är när personer välter gravstenar och klottrar ner olika ytor på och vid kyrkobyggnader.

Två mycket relevanta publikationer att nämna i sammanhanget är en broschyr från Riksantikvarieämbetet, Att vårda en kyrka och Säkerhetshandbok för kyrkan (Verbums förlag).

S:an Katarina, Tidersrums kyrka

Tillämpliga lagar

Förutom genom den allmänna lagstiftningen skyddas kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser av kulturminneslagens 4 kap. vilket framgår av dess 1 §. I 2 § omnämns att kyrkobyggnader och kyrkotomter ska vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas.

Av 4 kap. 6 § framgår att inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad, kyrkotomt eller begravningsplats, ska förvaras och vårdas väl, och i 7 § finns bestämmelsen att det i varje församling ska finnas en förteckning över inventarier som har ett kulturhistoriskt värde och som är för kyrkligt bruk. Varje församling ska utse två personer (enligt kyrkoordningen är det kyrkoherden och en kyrkvård) som har ansvarar för att föra förteckningen. Personerna ska anmälas till länsstyrelsen. Av 8 § framgår att stiftet, minst vart sjätte år, ska kontrollera att alla föremål i förteckningen finns kvar. Sådan kontroll ska också göras då någon av de personer som utsetts som ansvarig bytts ut. Samma regler gäller om det finns föremål av kulturhistoriskt värde på en kyrkogård eller i en byggnad på en kyrkogård.

Föremålen säljs utomlands

Erfarenheter från senare tid har visat att när helt unika äldre föremål, framförallt från medeltid, har

tillgripits från våra kyrkor har föremålen ofta sålts utomlands. Det mest uppmärksammade fallet är den s.k. norrländska kyrktjuven som under elva år – mellan 1994 och 2005 – utförde inte mindre än 24 inbrott i olika norrländska kyrkor och kapell. Föremålen postades till hans bostad i Spanien där en del av föremålen såldes på den öppna antikmarknaden genom auktionshus och antikhandlare. Av ca 200 tillgripna föremål, en del av helt oskattbart värde, är ett hundratal åter i Sverige.

Här kan inte nog poängteras vilken betydelse dessa föremål har för lokalsamhället. Föremålen är identitetsskapande och ger uttryck för uppoffringar, kunskap, vilja och de ekonomiska resurser som fanns vid tiden för föremålens tillkomst (Korsell).

Skälen till att föremålen såldes i Sydeuropa är flera, förutom att tjuven var hemmahörande där. Äldre religiösa föremål i Sverige har stark katolsk prägel från tiden före reformationen i mitten av 1500-talet. Marknaden för sådana föremål är väsentligt större i de katolska länderna. Ett annat skäl är naturligtvis att den som säljer kulturarvsföremål bör göra detta långt från brottsplatsen, för att undgå upptäckt.

Internationell efterlysning och databaser

En internationell efterlysning är absolut nödvändig när föremål av denna kategori och även övriga kulturföremål stjåls. Efter att den lokala polisen utfört sina förstahandsåtgärder ska de kontakta

Enheten för internationellt polissamarbete (IPO) på Rikskriminalpolisen och begära en efterlysning av de tillgripna föremålen via Interpols databas – Stolen Works of Arts. Det är ytterst viktigt att föremålen blir internationellt efterlysta. Ett av skälen är naturligtvis att utländsk polis måste få vetskap om att föremålet är stulet i Sverige, så att det kan återföras hit om man påträffar det. Ett annat skäl är när en tvist uppstår efter det att föremålet har sålts i utlandet, trots att en efterlysning har skett. Utan efterlysning är det betydligt svårare för den rättmätige ägaren att återfå föremålet.

Efterlysningen ska om möjligt innehålla

- bilder
- en fullödlig beskrivning av föremålet med vad det föreställer, mått, ålder, material och ev. skador.

Detta förutsätter naturligtvis att det finns en bra inventarieförteckning.

Det finns även andra möjligheter till efterlysningar, nämligen en kommersiell databas för försvunna konstföremål, Artlossregister, och Svenska kyrkans databas för tillgripna kyrkliga föremål, www.stuleturkyrkan.nu.

I dag har polisen fem databaser som förses med godsdatauppgifter. I ett förstudiedirektiv föreslås att maximalt två databaser ska innehålla godsdata i framtiden. I dagsläget är det omöjligt att samköra t.ex. hittegods med beslag och godsefterlysningar, och därför riskeras rättsförluster i godshanteringen.

I ett fall hade en kyrklig kandelaber som lämnats in som hittegods efter en tid lämnats till försäljning av polismyndigheten. Kandelabern var anmäld stulen vid samma polismyndighet. Kandelabern från 1700-talet hade ett utropspris på 2 000 kronor medan ett marknadsvärde egentligen var 60 000–70 000 kronor. Lyckligtvis observerade en uppmärksam medborgare saken före försäljning och kandelabern är nu åter i kyrkan. Detta visar på vikten av en noggrann beskrivning av föremålen i godsregistret.

Se sambanden!

Vid de s.k. norrländska kyrkstölderna uppmärksammades ett återkommande problem, nämligen att ingen såg sammanhanget mellan ett större antal stölder under en längre tid där, i detta fall, fyra län var drabbade. När en stöld av kulturföremål ur en kyrka har skett bör man kontrollera om det finns liknande stölder, kanske med liknande modus, ur andra kyrkor i landet. Förutom till Rikskriminalpolisen kan frågan ställas till Kyrkans Försäkring och länets kyrkoantikvarie som alltid har ett gott kontaktnät i landet.

Kopparstölder – ett växande problem

Mindre föremål av koppar, t.ex. hängrännor och stuprör, har stulits från våra kyrkor under en längre tid. Det har mer eller mindre regelmässigt handlat om den lokala tjuven som då även haft avsättning för godset i närområdet. Under senare tid har dock

FOTO: PATRIK OLSSON, KYRKANS FÖRSÄKRING

Ramnäs nära Västerås.

stölderna fått en sådan omfattning att man kan anta att stölderna utförs i organiserad form. En bidragande orsak är naturligtvis de kraftigt höjda metallpriserna på marknaden.

Kyrkans Försäkring försäkrar drygt 60 procent av landets kyrkor. Under 2011 fick bolaget 70 försäkringsärenden inrapporterade gällande kopparstöder. Under de senaste fem åren har de betalat ut ca 6,5 miljoner kronor men anger samtidigt att det med all säkerhet finns ett stort mörkertal då självrisken för stöld är relativt hög.

I Ramnäs nära Västerås tillgreps tjuvarna en fjärdedel av taket samt stuprännor, hängrännor och åskledare. Tjuvarna tog sig in, eventuellt med hjälp av en lastbil, genom den trånga passagen på bilden, förstörde belysningen och tog sig upp på taket med

stege eller möjligen en skylift. Kyrkan ligger nära en livligt trafikerad väg så många borde ha sett när tjuvarna monterade ned taket.

En mycket uppmärksam stöld från en kyrka i Örebro inträffade för ett par år sedan. En mycket ihärdig polisman löste problemet till slut. Efter uthålligt polisarbete påträffades ett antal minnesplattor i brons föreställande kartbilden av Ingermanland nedgrävda på två meters djup, och en traktorgravare fick användas för att överhuvudtaget få upp dem. Det stulna koppartaket återfanns i en utbyggd yttervägg, dubbla väggar, på ett höns hus. Den lokale skrothandlaren dömdes till fängelse för häleri.

Problemet med metallstölderna är noterat av Brå, Riksantikvarieämbetet och Rikskriminalpolisen. Stölderna är riksomfattande och volymmässigt så stora att man kan misstänka att de sker i organiserad form och med slutdestination i utlandet. En total genomlysning och samordning nationellt bör vara en framgångsfaktor i sådana fall, vilket nu också pågår.

En annan åtgärd för att komma till rätta med stölderna kan vara att återinföra licens för handel med skrot och att påverka branschen så att kontanthandlingen upphör i dessa fall. Även olika typer av märkning kan vara en framgångsfaktor, t.ex. Märk-dna. Märk-dna är en ny teknik för såväl brottsförebyggande som brottsbekämpande syfte. Genom att pensla en vätska med en unik sammansatt konstgjord dna-profil på ett föremål kan föremålet sedan kopplas till en speciell brottsplats. Märkningen, som sitter kvar en längre tid, går att se med hjälp av UV-ljus.

Minnesplattor i brons föreställande kartbilden av Ingermanland.

FOTO: POLISENS FORUNDERSÖKNING

Aktörer som arbetar för att skydda det kyrkliga kulturarvet

Följande aktörer är relevanta i arbetet med att skydda det kyrkliga kulturarvet:

Den lokala polisen har ansvaret för att vidta åtgärder när något har inträffat, men har också en viktig roll i det brottsförebyggande arbetet.

Rikskriminalpolisen om situationen berör flera län och bör samordnas och/eller har internationell koppling. Internationella efterlysningar måste gå genom Rikskriminalpolisen. Outlook: IPO Förfrågningar ipo.rkp@polisen.se

Dygnet runt-funktionens telefon: 010-563 70 00

Tullverket då föremålen ofta förs utomlands. Marknaden är liten i Sverige. rsbc@tullverket.se telefon rikssambandscentralen 0980-845 50

Riksantikvarieämbetet genom sin samlade kunskapsbank och nationella överblick över rådande situation. www.raa.se riksant@raa.se

Församlingen/stiftet genom förebyggande säkerhetsarbete och som uppgiftslämnare då något trots allt hänt.

Länsstyrelserna genom sin tillsynsmöjlighet genom de insamlade inventarieförteckningarna.

Länsmuseerna genom sin kunskap om föremålen som sådana.

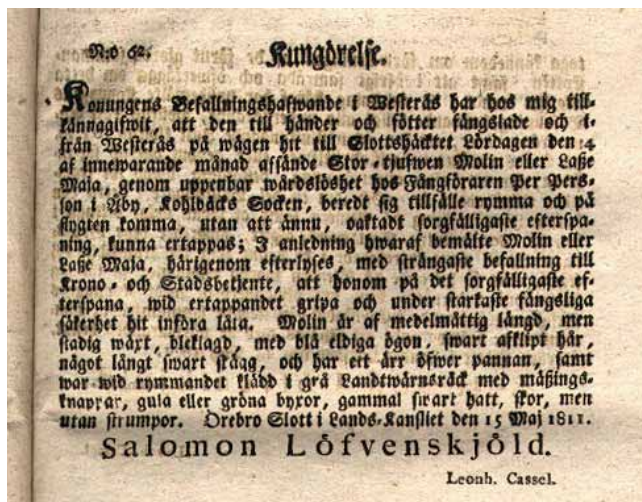
Kyrkans försäkring genom sin kunskapsbank om stulna föremål samt brottsfrekvens i olika områden m.m., www.kyrkansforsakring.se

Branschorganisationer, t.ex. Plåt- och slageriernas Riksförbund och Svenska Järn- och Metalls krothandlareföreningen kan ha information vid metallstöld.

www.entreprenorforetagen.se
www.svenskajarn.se

Tänk på

- att äldre kyrkliga kulturföremål ofta har ett högt marknadsvärde men även ett närmast oskattbart känslomässigt värde för församlingen
- att stölderna ofta är länsövergripande
- att föremålen är attraktiva på den internationella marknaden och därför bör alltid en internationell efterlysning göras.

Lasse-Majas efterlysning

Ytterligare fördjupning på brottsområdet

Kyrkstölder förr och nu

Begäret efter kyrkliga föremål är inget nytt fenomen. I alla tider har kyrkor utsatts för stölder men tendensen är att kyrkorna är mer drabbade i dag än i gångna tider. I den för Sverige kristna vaggan och nästan fram till våra dagar betraktades stöld i kyrkan som en stöld under försvärande omständigheter. Straffen var därefter och inte nog med den jordiska bestraffningen – uppfattningen rådde även att Gud straffade den syndige på hårdaste sätt. Stölder skedde dock ändå och en av de mest berömda tjuvarna var Lasse-Maja (Lars Larsson Molin 1785–1845). Natten mellan den 6 och 7 februari 1812 bröt sig Lasse-Maja och två av hans kumpaner in i Järfälla kyrka. I vapenhuset hittade de yxor och

spett som de sedan använde för att ta sig in i sakristian där kyrkokassan, fattigkassan och kyrksilvret förvarades. Kyrksilvret återfanns nedsmält och återanvändes vid nytillverkning av kyrksilver till nämnda kyrka. Tyvärr stals silvret på nytt 1870 och då återfanns varken silver eller tjuvar. För stölden 1812 dömdes Lasse-Maja till 40 par spö, uppenbar kyrkoplikt och livstids fästning. Han benådades 1838.

I sitt försvarstal under rättegången 1813 uppgav Lasse-Maja att han känt sig sjuk under inbrottet och att han tyckte sig se att hela läktaren var fylld med folk. Han uppgav även att ”ty så djupt sjunken jag än var i laster, hade likväl ej någon kyrkstöld förr blivit begången av mig”.

Man får tro vad man vill om denna påstådda ånger men det som blivit en realitet är att tillgängligheten till kyrkorummet har begränsats. Möjligheten att besöka en kyrka utanför verksamhetstid är inte lika självklar längre då församlingarna har känt sig tvingade att låsa kyrkorna när ingen ur personalen vistas där. Här kolliderar Kyrkoordningens 10:de avdelning som behandlar tillgängligheten och 4 kap. 6 § kulturminneslagen som tar upp frågorna om skyddet av kyrkor och deras inventarier. Numera måste ofta säkerheten gå före tillgängligheten. De kyrkliga föremålen är mycket eftertraktade objekt på den illegala marknaden och betingar där höga belopp. Eftersom vi under århundraden varit nästan helt förskonade från krig eller andra katastrofer har vi förhållandevis många äldre föremål i våra kyrkor. Det beror också på vårt, för föremålen, gynnsamma

nordliga klimat och det faktum att reformationen i vårt land gick mer varsamt fram med klenoderna än vad som var fallet på andra håll.

Det är inte bara silvret som stjäls, utan nu töms kyrkor på medeltida träskulpturer, altartavlor, bildkonstverk, ljuskronor, snidade trädetaljer och andra oskattbara objekt som förvandlas till värdefulla antikviteter på den kommersiella marknaden.

Vårt gemensamma mål måste vara

- att antalet stölder av kyrkliga inventarier i kyrkorna på sikt ska minska
- att stulna föremål kan återföras
- att kyrkorna kan hållas tillgängliga genom att vara öppna för allmänheten.

Föremål som kunnat återföras

Några solskenshistorier kan kanske vara på sin plats i detta sammanhang. I en kyrka fanns ett antal upphängda kristallkronor, både dyrbara och mindre dyrbara. Kyrkoherden uppdrog till vaktmästaren att hänga om ett antal ljuskronor, för bättre ljussättning, vilket innebär att ett antal kronor bytte plats. Strax därpå stals en ljuskrona av mindre värde men från den krok där en mycket värdefull ljuskrona suttit tidigare. Ljuskronan återfanns senare kastad utanför samhället. Det troliga scenariot är att tjuven hade ett uppdrag att stjäla den dyrbara ljuskronan och information om var kronan skulle hänga, men han saknade kunskap om hur en dyrbar krona ser ut i förhållande till en mindre dyrbar.

Vid torrläggningen av en älvfåra då ett kraftverk skulle byggas i en större Norrlandsälv, under tidigt 60-tal, upptäcktes en gammal kista innehållande en större mängd mynt. Det visade sig att ett inbrott skett i kyrkan, som ligger i centralorten ca två mil därifrån, ett hundrat år tidigare då kistan med innehåll tillgripits. Tjuven/tjuvarna hade tydligen drabbats av ånger eller rädsla och kastat det tillgripna godset i forsen. En del kommer faktiskt tillrätta förr eller senare.

FOTO: BENGT BLOMQUIST, PHARUS AB

Lidens gamla kyrka

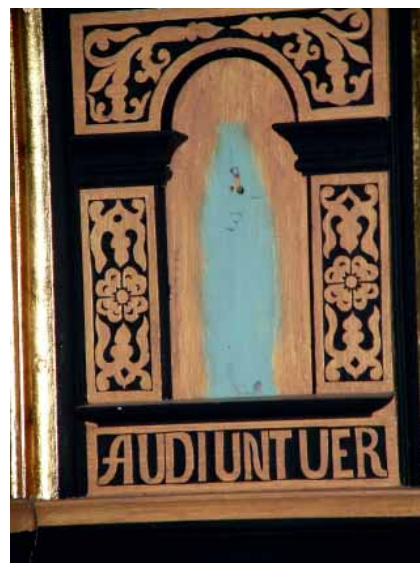

FOTO: BENGT BLOMQUIST, PHARUS AB

Galtströms kyrka

Bilderna visar platserna där medeltida träfigurer har varit uppsatta.

En lönsam bransch

I ett globalt perspektiv uppskattas den illegala handeln med kulturarvsföremål omsätta hundratals miljarder kronor årligen. Tillsammans med narkotika-, vapen- och människohandel utgör den illegala handeln med kulturarvsföremål en av de mest lukrativa branscherna på det illegala området.

Bilder från kyrkointeriörer i östra Europa kan ibland visa skrämmande vittnesbörd om en situation där plundring tillhör det vardagliga och ingenting skonas. Mängder av kyrkliga föremål har stulits från kyrkor i Östeuropa och norra delen av Cypern och därefter främst sålts i Västeuropa och Nordamerika.

Såväl i nämnda länder som hos oss själva riskerar den kulturella identiteten att gå förlorad då oskattbara föremål från en svunnen tid försvinner. Man kan kort uttrycka det som att alla blir offer – vi själva som upplever situationen i realtid, liksom kommande generationer som överhuvudtaget inte ges tillfälle att uppleva föremålen. Lokalt kan situationen ibland upplevas som mer eller mindre traumatisk under lång tid efter en stöld.

Förebyggande åtgärder

Både ett brott generellt och en stöld ur en kyrka kräver till att börja med en motiverad gärningsman men även ett offer/objekt och dessutom förutsättningar att lyckas med tillgreppet. Från ett polisiärt brottsförebyggande perspektiv är det endast ett minimerande av förutsättningarna att begå ett brott som är relevant att lägga resurser på. I det samman-

hanget är det viktigt att komma ihåg att stöldbegärliga föremål inte enbart finns i kyrkobyggnaden, utan även på kyrkogårdar och begravningsplatser.

Självljart är larm, kameror och anlitanande av vaktbolag viktiga ur ett brottsförebyggande perspektiv men man ska ha klart för sig att nämnda verktyg egentligen endast talar om att tjuven är eller har varit på plats. En alltför stark tilltro till framförallt larm och kameror kan ge en falsk trygghet och göra att den naturliga uppmärksamheten på förändringar och andra tydliga tecken på att allt inte står rätt till kan bli lidande.

Råd till den som arbetar i en kyrka

Varje församling bör ha en s.k. säkerhetsplan. I planen ska det tydligt anges vem/vilka som gör vad om något inträffar och vilka kontaktvägar som är relevanta. Personsäkerhetsfrågor är självklart prioriterade och det ska finnas en kontinuitet i information angående säkerhetsfrågor till alla anställda. Här är det särskilt viktigt att även komma ihåg nyanställda och tillfälligt anställda. Säkerhetsplanen bör även kompletteras med någon form av enklare hotbildsanalys. En hotbildsanalys är i detta fall församlingens samlade riskbild. Identifiera de olika hoten, identifiera de risker som dessa hot kan medföra för församlingen samt sammanställ, bedöm och väg de insamlade hoten för att sammanställa en egen hotbildsanalys. En hotbild förändras över tid, ibland ofta och/eller snabbt, så den måste kontinuerligt uppdateras för att tjäna sitt syfte.

För speciellt stöldbegärliga föremål, och då främst av ädelmetaller, kan en låst monter, säkerhetsskåp eller galler vara en avhållande faktor för tjuven. Den professionella tjuven får ett svårare uppdrag medan tillfällighetstjuven förhoppningsvis förhindras helt i sitt uppsåt.

Godkända låsanordningar för tavlor, ljuskronor och ljusplåtar är också en framkomlig och kanske helt avgörande åtgärd för att förhindra stölder. För att hindra obehöriga från att ta sig till fastigheten med fordon kan man sätta upp vägbom eller grind.

Ytterligare åtgärder, som dessutom inte ger någon merkostnad, är att den personal som arbetar vid kyrkan försöker vara observant på saker som ter sig annorlunda. Enstaka observationer kan leda till en möjlighet att förhindra en nära förestående stöld eller klara upp densamma om den ändå begås.

Tänk på att

- skriva upp registreringsnummer på främmande fordon som iakttas där man inte förväntar sig detta
- lägga märke till om någon uppträder annorlunda
- lägga märke till om fönster är upphakade och ingen vet vem som gjort detta
- lägga märke till om det finns stegar och/eller verktyg dolda i närheten.

En kontroll av de sistnämnda två punkterna bör göras rutinmässigt när dagen avslutas. I kyrkor finns ofta dörrar som inte är låsbara, t.ex. upp till orgelläktaren. En enkel åtgärd är att hålla dörren stängd med en tråkloss eller dylikt på golvet tätt mot dörren. Om

en ensam gärningsman försöker gömma sig innanför dörren så har denne ingen möjlighet att få med sig klossen mot dörren. Det har hänt mer än en gång att tjuven inte brutit sig in i men däremot ut från kyrkan efter att i lugn och ro plockat åt sig diverse stöldgods.

Andra viktiga rutiner är att

- förvara nycklar på bästa sätt (inlåsta) men med tillgång för brandpersonal
- låsa in lösa stegar och att inte ha några fasta stegar
- inte placera bord eller kistor under dyrbara tavlor eller kristallkronor.

Under alla tider har tjuven använt sig av de redskap som funnits till hands i kyrkan eller dess närhet för att utföra stölder (se avsnittet om Lasse-Maja). Om man ser till att låsa in stegar, verktyg, vagnar, släp etc. försvårar man tjuvens arbete.

Andra förebyggande åtgärder är att installera fasadbelysning på kyrkobyggnaden och kanske även belysning av kyrkogården. Ytterligare åtgärder kan vara att ta bort skymmande träd eller annat som kan underlätta för tjuven att arbeta ostört. Den bästa brottsförebyggande åtgärden är trots allt att, när kyrkan är öppen, ha en bemanning på plats. Självklart låter sig detta inte göras i alla situationer, inte minst av kostnadsskäl. Kontinuerlig bemanning är emellertid vanlig ute i Europa. Det är oftast pensionärer som arbetar som s.k. kyrksittare. Genom sin närvaro hindrar de tjuven i hans arbete. En annan metod som praktiseras på olika håll i Europa är att

man, när kyrkporten är olåst under dagtid, låter porten stå på vid gavel. Tjuven kan aldrig vara säker på att inte vara iakttagen utifrån. Om porten däremot är stängd märker han när den öppnas och hinner avbryta sitt stöldförsök.

En avgörande faktor är att församlingen har en inventarieförteckning med foton och mycket goda beskrivningar av föremålen med angivna märkningar och skador. Förteckningen ska också vara uppdaterad enligt de regler som följer av kulturminneslagen. Se även till att det finns en kopia på annan plats. Det absolut viktigaste när något händer är att det finns dokumentation.

Självfallet sker många av stölderna under dygnets mörka timmar men relativt ofta sker stölderna trots allt under dagtid. Skälen till detta är flera. Tillfällighetstjuven verkar nästan alltid under dagtid, men även andra faktorer spelar in. Tjuven slipper oftast lås och larm och det är få personer som är verksamma i och omkring kyrkan under vardagar. En klassiker är att vaktmästaren klipper gräs, iförd hörselskydd, och då kan tjuven relativt obemärkt skrida till verket.

Tjuvkategorier – vem tar vad?

Den vanligaste tjuven är trots allt tillfällighetstjuven – en yngre person eller en missbrukare som stjälar för att snabbt omsätta föremålet i kontanter. Kategorin stjälar föremål som är lätta att omsätta och ofta hamnar föremålet hos någon mindre nogräknad köpare i närområdet. I kategorin förekommer också

s.k. trofétjuvar som stjälar mer för spänning och eget habegär. Det krävs endast enklare åtgärder för att hindra denna kategori att komma över föremålen.

Den kategori som det är svårare att skydda sig emot är yrkestjuven – ibland kunnig på kulturföremål, i andra fall handlar han på uppdrag. Stölderna är ofta välplanerade med rekognosering och noggranna förberedelser vad avser hjälpmedel. Stölderna kan vara organiserade, i vart fall har detta konstaterats i Centraleuropa.

När något har hänt

Trots alla försiktighetsåtgärder händer det att inbrott sker och att stölder inträffar. En polisanmälan ska alltid göras. Att alltid anmäla ett brott är viktigt av flera orsaker. Det måste självklart komma till polisens kännedom att ett brott inträffat för att polisen ska ha möjlighet att söka efter gärningsmännen eller stöldgodset. Eftersom även en obetydlig stöld kan ge den pusselbit som gör att polisen kan lösa upp en mer omfattande stöldhärva är det viktigt att alla typer av stölder, skadegörelser på kyrkobyggnader och andra liknande brott anmäls.

När ett brott inträffat måste alla veta vad förväntas av dem, med andra ord: Vem gör vad? Upparbetade rutiner så att var och en känner sig säker på sin roll är självklart en framgångsfaktor. En minneslista bör göras där alla iakttagelser, både stora och små, noteras. Vidare bör man gå igenom rutinerna och bilda sig en uppfattning om vad som eventuellt har brustit.

Väl värt att betona är att den personliga säkerheten alltid är prioriterad. Övrigt som prioriteras är att larma polis och iaktta så mycket som möjligt av personens utseende, klädsel, fordon och registreringsnummer, inte att själv handgripligen ta hand om situationen. Självklart är det upp till den enskilde att göra den bedömningen.

Det är alltid den lokala polisen som tar upp anmälan och, åtminstone till en början, handlägger ärendet då ett brott har inträffat. Om föremålen är mycket gamla eller av ädelmetaller kan man utgå från att de har ett högt kulturhistoriskt värde och även i de flesta fall ett högt marknadsvärde. Beroende på förutsättningarna att hitta spår efter gärningsmannen beslutar polisen om en brottsplatsundersökning ska genomföras.

Stora Havor, fornborgen, Gotland

FOTO: RIKSANTIKVARIÄMBETET

Stölder av kulturföremål – stölder från kommande generationer

Det som utmärker stölder av kulturföremål är att föremålet oftast är unikt i sitt slag. Om föremålet dessutom är av högt värde är det svårt att avsätta på den öppna marknaden. Även på den illegala marknaden finns det begränsade möjligheter att omsätta ett sådant objekt. Konstsamlaren med sin samling i ett slutet galleri där ett fåtal äger tillträde då samlingen mer eller mindre består av verk som åtkommits på ett illegalt sätt är nog mest fiction. Vad som däremot har uppmärksammats under senare tid är s.k. artnapping. Det är precis som det låter – en eller flera tavlor av högt värde som skulle vara mer eller mindre omöjliga att sälja på en öppen marknad stjäls. Sedan erbjuds ägaren eller ett försäkringsbolag att köpa tillbaka konstföremålet eller tavlan. Företeelsen skapar en ny marknad för den kriminella verksamheten. Nämnda modus är inte helt ovanligt nere på kontinenten men det har även tillämpats i vårt land. Ett annat tillvägagångssätt när ett föremål visar sig alltför svårsålt är att använda det som säkerhet i olika affärstransaktioner i den kriminella sfären.

Ytterligare en möjlighet är att förvanska eller omarbета föremålet. Smycken kan enkelt omarbetas eller så tar man helt enkelt ur eventuella stenar och smälter ned ädelmetallen. Ljuskronor kan hängas om så utseendet blir ett helt annat. Detsamma gäller många av de medeltida träföremålen som stulits ur våra kyrkor. De har helt enkelt lutats av så att all ursprungsfärg har försvunnit vilket fått till följd att föremålet ser helt annorlunda ut.

Vilka är de utsatta?

Det finns i dag ca 1 500 museer i Sverige där 255 är officiella/statliga. Museerna utsätts för stölder såväl av externa som interna förövare. I museets uppgifter ingår bl.a. att visa upp samlingarna men samtidigt se till att föremålen blir kvar i museets vård. Här kolliderar uppgiften om tillgänglighet med säkerhet på ett mycket uppenbart sett.

Kyrkorna är uppdelade på 886 samfälligheter med totalt drygt 3 000 kyrkobyggnader. Även i kyrkans värld är tillgängligheten i förhållande till säkerheten ett problem. Se avsnittet Den utsatta kyrkan.

Bibliotek och arkiv uppvisar en särskild problem-bild. Det är inte helt ovanligt att den totala överblicken över samlingarna saknas på ansvarigt håll. I synnerhet arkiven har visat sig ha problem då endast innehållet i t.ex. ett brev diarieförs medan det inte alltid gäller omslaget. Ibland kan själva omslaget/kuvertet vara det värdefulla beroende på eventuell frankering eller avstämpling.

Hembygdsföreningar har under de senaste femtio åren nästan blivit någon form av folkrörelse. I dag finns ca 1 900 föreningar runt om i landet med totalt 450 000 medlemmar. Föreningarna har hand om 1 400 gårdar med totalt 10 000 byggnader som innehåller en stor mängd äldre föremål. Det är i stort sett ideella krafter som driver föreningsverksamheten. Bristande resurser är ett problem när vi kommer till frågan om säkerhet i stort och larminstallationer i synnerhet. Föreningarna är alltför

ofta utsatta för stölder där föremålen som stjäls är lätta att omsätta på antikmarknaden. Det rör sig om relativt vanliga föremål, ofta bruksföremål men med en sådan anknytning till bygden att förlusten är kännbar i det lokala samhället. Föremål som har brukats i generationer i byn och samlats in för att visas i hembygdsföreningens utställning, för framtida generationers förståelse för bygdens historia, har inte bara ett ekonomiskt värde utan även ett symboliskt värde som är svårt att uppskatta.

Auktionsföretag tillhör också kategorin av företag som kan bli föremål för en större stöld eller motsvarande. Två uppmärksammade fall är de väpnade rånen mot Bukowskis respektive Stockholms Auktionsverk.

Inom antik- respektive konsthandeln är 140 företag organiserade i två intresseorganisationer. Företagen uppger sig generellt vara utsatta för stölder om än inte alltid av större omfattning.

De flesta antikvariaten i Sverige är organiserade genom Svenska Antikvariatföreningen. Antikvariaten är för det mesta utsatta för tillfällighetsstölder och då av mindre dyrbara objekt. Gärningsmännen är mestadels okunniga på området och man kan misstänka att de omedelbart försöker sälja det stulna vidare till närmaste antikvariat.

Pantbanker, konservatorer, uppdragsarkeologer m.fl. är andra aktörer som kan bli utsatta för stölder av kulturföremål.

Straffet för stöld av kulturföremål

Stöld av den s.k. normalgraden bestraffas med fängelse i högst två år medan straffskalan för grov stöld är fängelse i lägst sex månader och högst sex år (BrB 8 kap. 1 och 4 §§). Av de olika kriterier som gör att gärningen kan betraktas som grov är det främst att det handlat om betydande värden eller inneburit synnerligen kännbar skada som kännetecknar stölder av kulturföremål. Det kan i det enskilda fallet röra sig om mycket betydande värden.

God tro

I lagen (1986:796) om godtrosförvärv av lösöre framgår vem som har rätten till ett föremål när det uppstått tveksamhet och även hur situationen ska lösas. Den som förvärvar egendomen får inte misstänka att den som säljer eller på annat sätt överlåter objektet inte har rätt i sitt agerande. I lagen sägs att förvärvaren ska anses vara i god tro om det är sannolikt att egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilken den utbjöds och omständigheterna i övrigt var sådana att han inte borde ha misstänkt att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen. I annat fall är agerandet en brottslig gärning (häleri av olika grader). Det är viktigt att framhålla att förvärvaren måste ha föremålet i sin besittning.

Om någon, utan lov, tagit objektet från den riktige ägaren eller tilltvingat sig föremålet genom våld eller hot som innebar eller framstod som allvarligt har ägaren rätt att få tillbaka objektet. Ägaren har

sex månader på sig att kräva tillbaka objektet efter att han eller hon fått eller antas ha fått vetskap om vem som är innehavaren av objektet. Om innehavaren, i god tro, har innehaft objektet i minst tio år är denne ägare av objektet genom hävd. Den rättmätige ägaren kan, inom sex månader som ovan, lösa igen sitt objekt av innehavaren.

Som framgått är kravet att ägaren ska rikta sitt anspråk direkt till innehavaren och inte till polis eller åklagare. I många fall kan detta stöta på problem. Ägaren kan vara gammal och inte ha ork att framföra sitt krav eller så är innehavaren en kriminell person och ägaren vågar därför inte framföra kravet. Ett annat scenario kan vara att det tillgripna godset finns på ett antal pantbanker och ägaren måste därför framföra sitt krav till samtliga för att återfå det hela. Risken är då uppenbar att man ger upp eller inte förstår vad man bör göra för att återfå alla föremål. Det räcker med andra ord inte med att ägaren framför sina anspråk till polis eller åklagare vilket framgår av en dom i Högsta domstolen (NJA 2008 s. 436).

Metoder för att motverka stöld av konstföremål
Uttrycket proveniens är centralt vid all hantering av konst, antikviteter etc. Proveniens innebär uppgifter om ett objekts tillverkare, ursprung, hemvist och tidigare ägare, ibland en berömd sådan. När det gäller ett konstverk räknas det även in om verket visats på viktiga utställningar respektive om det är omnämnt i någon publikation. Fångeskedjan, det

vill säga alla tidigare ägare, är också av vitalt intresse. En auktion med kvarlåtenskap från den tidigare ägaren Ingmar Bergman visade att objekten anses mer värdefulla om de tillhört en berömd person. Fullgod proveniens är ytterligare en värdeåterförare för objektet som sådant. Högre krav på proveniens från köparens sida skulle, på sikt, försvåra handel med såväl stulna som förfalskade föremål.

En databas med uppgifter om stulna kulturärenden m.m. är ett önskemål sedan länge. I den pågående allmänna översynen av polisiära databaser ingår även den frågeställningen. I en sådan databas ska föremålen beskrivas på ett enkelt sätt med noggrann notering av märkningar, skador etc. Även material, mått och vikt samt andra viktiga data är av avgörande betydelse för en säker identifiering. Om möjligt ska ett foto komplettera beskrivningen.

Godsspaning, det vill säga polispersonal vars huvudsakliga arbetsuppgift är att efterforska tillgripet gods, är ytterligare en framgångsfaktor. Man får inte glömma att brottslingars drivkraft oftast är att tjäna pengar på sin verksamhet. Det är då viktigt att se till att föremålen återgår till sina ägare och lämnar hälerimarknaden.

Internationellt samarbete

Rättsvårdande myndigheters samarbete internationellt är ofta helt avgörande för ett positivt resultat när det inträffat en brottslig händelse som har en internationell koppling. En internationell efterlys-

ning är absolut nödvändig när det handlar om tillgrepp av ett mer värdefullt konstföremål. I många fall har det visat sig att konstföremål mycket snabbt har transporterats ut ur landet för vidare försäljning. Om det inte gjorts en internationell efterlysning är det närmast omöjligt för omvärlden att inse att föremålet är stulet.

Den mellanstatliga polisorganisationen Interpol med sina 190 medlemsländer är den absolut viktigaste aktören på området. Interpol verkar främst på det kriminalpolisiära området dock utan några exekutiva befogenheter.

Det är respektive medlemslands nationella lagstiftning som är styrande i det enskilda fallet. Interpols huvudkontor ligger i Lyon, Frankrike, medan samtliga medlemsländer har en utpekad nationell kontaktpunkt som utgör länken mellan medlemsländerna och huvudkontoret. För svensk del utgör Enheten för internationellt polissamarbete (IPO) vid Rikskriminalpolisen den nationella kontaktpunkten. All kommunikation, som naturligtvis är dygnetrunttäckande, går genom den nationella kontaktpunkten, bl.a. begäran om internationella efterlysningar i olika databaser som Interpol förfogar över. Det finns databaser för efterlysta personer, fordon, resedokument och konstföremål. Databasen för tillgripna konstföremål (Works of Art) innehåller ca 40 000 uppgifter på tillgripna konstföremål. Andra samarbetspartners i arbetet med konstdatabasen är FN-organet Unesco samt den internationella sammanslutningen för museer (ICOM) och världstullorganisationen (WCO).

Tillgripna föremål som läggs in i databasen ligger kvar i 30 år med möjlighet till förlängning efter begäran från den efterlysande staten.

Vid en begäran om efterlysning är det mycket viktigt att ett foto bifogas, och en detaljerad beskrivning av märkningar, skador och andra kännetecken. Om föremålet skulle återbördas är det också viktigt att begära att efterlysningen tas bort för att databasen även i fortsättningen ska vara så uppdaterad som möjligt. Fem till tio procent av inlagda objekt återbördas till sin rättmätige ägare.

Databasen är (2012) föremål för en omfattande uppgradering och modernisering. Arbetet kommer att utföras av Interpol med bistånd av EU:s medlemsstater och det är finansierat av Kommissionen. I sammanhanget kommer erfarenheter från arbetet med den italienska databasen (Leonardo) att beaktas. Leonardo innehåller uppgifter om över 100 000 tillgripna konstföremål.

FN-organet Unesco är också en viktig aktör på området skydd av kulturföremål. Unesco tillhandahåller en databas med de flesta länders lagstiftning på området och även ett informationsblad som tar upp föremål som är särskilt utsatta vid en viss tidpunkt. Bladet har fokus på föremål som kan utsättas för plundring i konfliktområden.

Den internationella sammanslutningen för museer (ICOM) bereder frågor om samarbete mellan olika länders museer. ICOM fungerar även på nationell nivå, bland annat i Sverige.

Bland de privata aktörerna på området kan Artlossregister nämnas. Företaget har specialiserat sig på att efterforska stulna konstföremål. Här ska man dock vara medveten om att företaget är vinstdrivande och tar betalt därefter för sina tjänster. Representanter från flera länder har uttryckt en negativ syn på samarbete med företaget då deras arbetssätt inte är förenligt med respektive lands lagstiftning.

Kontaktpunkter

Rikskriminalpolisen om stölderna är av stor omfattning, berör flera län eller har internationell koppling. Värdefulla konstföremål bör regelmässigt efterlysas internationellt via Interpol. Internationella efterlysningar måste gå genom Rikskriminalpolisen.

Outlook: IPO Förfrågningar

ipo.rkp@polisen.se

Dygnet runt-funktionens telefon:
010-563 70 00

Tullverket då konstföremål ofta förs utomlands.

rsbc@tullverket.se

telefon rikssambandscentralen:
0980-845 50

Riksantikvarieämbetet

www.raa.se

riksant@raa.se

Kungliga biblioteket

kunql.biblioteket@kb.se

Riksarkivet

riksarkivet@riksarkivert.se

Riksförbundet Sveriges Museer

mats.persson@sverigemuseer.se

Svenska ICOM

(International Council of Museums)

info@icomsweden.se

Sveriges Hembygdsförbund

kansli@hembygd.se

Branschorganisationer:

Sveriges Konst- och Antikhandlareförening (SKAF)

www.konstantik.se

sofia@konstantik.se

Förenade Konst- och Antikhandlare (FAK)

info@forenadeantikkonsthandlare.se

Svenska Antikvariatföreningen

main@svaf.se

Svenska Pantbanksföreningen

www.pantbankerna.com

Sveriges Frimärkshandlareförbund

nova.stamps@home.se

Sveriges Mynthandlares Förening

christian.hamrin@telia.com

Sveriges Filatelist Förbund

info@sff.nu

Sveriges Numismatiska Förening

info@numismatik.se

Tänk på:

- att föremålen kan vara mycket värdefulla vilket inte alltid framgår vid en första kontroll
- att kontakta expertis vid tveksamhet om föremålets behandling och förvaring
- att göra en internationell efterlysning eftersom föremålen ofta förs utomlands.

Ytterligare fördjupning

Uppmärksammade stölder i Sverige

Vid utgrävningar av fornborgen Havor, Gotland, 1961, påträffades en guldhalsring med en vikt av närmare 800 gram. Ringen, som är tillverkad på 100-talet e. Kr., uppskattas ha ett värde av

tiotals miljoner kronor. Under mycket mystiska omständigheter stals ringen 1986 från Gotlands fornsal, där den förevisats sedan upptäckten. Ingen åverkan kunde påvisas på låset till montern där ringen förvarades. En belöning på 25 000 kronor

utfästes till den som kunde lämna upplysningar så att ringen kom åter till museet, dock utan resultat. Ringen är fortfarande försvunnen.

Den 7 november 1993 gick gärningsmän in, via taket, till Moderna museet och tillgrep fem målningar och en bronsstaty av Pablo Picasso samt två målningar av Georges Braque till ett värde av närmare en halv miljard kronor. Taket och utställningssalen var olarmade så gärningsmännen kunde arbeta ostört efter stängningstid. Ett antal personer är dömda i ärendet och samtliga konstverk förutom ett stilleben av Georges Braque, "Den vita duken", har kommit åter till Moderna museet efter mycket stora arbetsinsatser av polis och andra aktörer.

Vid ett inbrott mot Thielska galleriet den 20 juni 2000 tillgreps sex tavlor till ett värde av ca 20 miljoner kronor. Tavlorna är fyra verk av Anders Zorn, däribland den kända målningen Hins Anders, en målning av Bruno Liljefors och en av Olof Sager-Nelson. Tavlorna är ännu inte återfunna.

Vid ett väpnat rån mot Nationalmuseum den 22 december 2000 tillgreps tre mycket värdefulla oljemålningar, "Självporträtt" av Rembrandt samt "Konversion" och "Ung parisiska" av Renoir. Målningen av Rembrandt värderades till nästan 300 miljoner kronor medan de andra två värderades till 50 respektive 30 miljoner kronor. Tavlorna efterlystes via Interpol samma dag med komplettering av foton den 27 december 2000. Samtliga tavlor är återbördade till museet efter ett samarbete mellan polis såväl nationellt som inom och utom Europa. Turerna runt att tavlorna kom åter till Nationalmuseum var många, och både bevis- och brottsprovokation kom att spela en avgörande roll. Brottsprovokationen innebar att de som greps med tavlorna gick fria eftersom arbetsmetoden är förbjuden enligt svensk lag.

Mitt under visningen av Bukowskis klassiska vårauktion den 27 maj 2010 utförde maskerade gärningsmän ett väpnat rån. Vid rånet tillgreps i stort sett alla smycken som fanns i lokalen, smycken till ett

Guldhalsring från Havor, Gotland

FOTO: FORNSALEN, GOTLANDS MUSEUM

FOTO: MODERNA MUSEET

George Braque "Den vita duken"

FOTO: THIELSKA GALLERIET

Anders Zorn "Hins Anders"

FOTO: NATIONALMUSEUM

Rembrandt "Självporträtt"

värde av flera miljoner kronor. Gärningsmännen visade inget intresse för den dyrbara konst som visades i samma lokal. Smyckena har inte återfunnits. Ett år senare, den 20 maj 2011, utfördes ett rån mot Stockholms Auktionsverk med ett likartat modus. Vid detta tillfälle blev dock bytet magert.

Biskopskräklan som stals i Lunds domkyrka under våren 2009 är fortfarande försvunnen. Kräklan, som är en biskopsstav och ett uttryck för att biskopen leder sin hjord, består av guld och elfenben smyckad med diamanter och rubiner. Längden är två meter. En person är dömd för stölden.

Den s.k. norrländska kyrktjuven kräver egentligen ett helt eget kapitel. Mellan 1994 och 2005 utförde en spansk medborgare, som tidigare hade utvisats från Sverige, 24 inbrott vid 19 kyrkor och kapell. Han stal över 200 oersättliga föremål, många medeltida. Av en ren tillfällighet ertappades han då en kamrat lagt ut ett medeltida krucifix på nätet (Tradera) till försäljning och en uppmärksam person insåg att föremålet inte hörde hemma där. Ett hundratal föremål är tillbaka vid respektive församling men många föremål var redan sålda på auktioner och till antikhandlare, främst i Spanien, och troligen skingrade för alltid. Ett uppmärksammat fall var det relikskrin som spanska staten köpte in för ca en miljon kronor vid en auktion i Madrid. Sju år senare återlämnades skrinet till den svenska församlingen efter segdragna förhandlingar.

Uppmärksammade stölder internationellt

Stora konststölder är relativt vanliga i Europa. Några exempel från senare tid är den mycket uppmärksammade stölden i Musée National d'Art Moderne i Paris den 20 maj 2010 då fem tavlor tillgreps efter att någon tagit sig in på museet under natten. Tavlorna, som är ovärderliga, är verk av Picasso, Matisse, Braque, Modigliani och Léger.

Ett annat exempel är den stora konststöld som skedde mot museet

Kunsthall Rotterdam natten till den 16 oktober 2012. Vid det tillfället stals sju verk av Picasso, Matisse, Monet, Gauguin m.fl. till ett sammanlagt värde av mer än 800 miljoner kronor. Varken kuppen i Paris eller den i Rotterdam är upplösta.

Den berömda norska konstnären Edward Munch (1863–1944) målade sitt monumentalverk ”Skriet” i fyra versioner. Flera av målningarna har stulits under årens lopp men återförädlats till sina ägare i samtliga fall. Den 12 februari 1994 stals en av tavorna från Nasjonalmuseet i Oslo men återförädlades efter en spektakulär operation av norsk och brittisk polis med hjälp av Gettymuseet, New York. I ett annat fall utfördes ett väpnat rån mot Munchmuseet i Oslo den 22 augusti 2004 där en annan version av ”Skriet” tillgreps tillsammans med ”Madonna” av samma konstnär. När norsk polis säkrade målningarna ett par år senare befanns de vara i ett bedrövligt tillstånd efter felaktig förvaring.

Kategorier av gärningsmän

Internationellt talar man ofta om sex olika kategorier av gärningsmän som tillgriper konstföremål. Även vi kan använda oss av kategoriseringen när vi ringar in vem som kan stå bakom en konst- eller antikvitetstöld.

Den ensamme gärningsmannen

I den första gruppen finns den ensamme gärningsmannen. Personen stjälar för att sedan omsätta föremålet/föremålen helt i avsikt att få pengar. Gär-

ningsmän av den kategorin kan vara svårupptäckta, i synnerhet om de arbetar helt på egen hand.

Den besatte samlaren

I den andra gruppen återfinns den besatta samlaren. Den mest ökända personen ur denna kategori bör vara Stéphane Breitwieser, en fransk vinkypare från Strasbourg, som under en sjuårsperiod tillgreps minst 239 konstföremål till ett uppskattat värde av över tio miljarder kronor. Föremålen stals nästan uteslutande från museer runt om i Europa, bland annat Schweiz, Frankrike, Nederländerna, Belgien, Tyskland, Österrike och Danmark. Han tog målningar av kända mästare (bl.a. Bruegel, Watteau, Boucher och Cranach) skulpturer, musikinstrument, antika vaser, vapen och kinesiskt porslin. Föremålen tillgreps under museets öppettid, små föremål som kunde gömmas i en ryggsäck eller innanför en rock. Målningarna skars ur sin ram med hjälp av en pennkniv. När Breitwieser slutligen greps i slutet av 2001 visade det sig att han uteslutande tagit föremålen för att själv inneha dem, utan avsikt att sälja dem vidare. Uppskattningsvis är hälften av föremålen försvunna, troligen förstörda, medan de resterande är återfunna men i varierande bedrövligt skick, många omöjliga att restaurera. När Breitwiesers mor upptäckte föremålen slog hon sönder dem och kastade dem i en närliggande flod. Efter avtjänat fängelsestraff erbjöd sig Breitwieser att förbättra museernas säkerhetssystem vilket bestämt avvisades.

Den interne tjuven

En tredje kategori av tjuvar är den interne tjuven, vanligtvis en betrodd anställd som har alla tillfällen att ta de föremål som är begärliga. Ett exempel är den s.k. KB-mannen som under en längre tid tillgrep ett hundratal dyrbara böcker till ett värde av tiotals miljoner kronor på Kungliga biblioteket. Personen, som innehade en chefsposition, åtnjöt stort förtroende på arbetsplatsen. Den här kategorin av tjuvar är svårupptäckta då de har alla möjligheter att agera och dessutom som regel är höjda över alla misstankar. En annan sak som kan spela in är att vissa institutioner inte vill offentliggöra att de har problem med stölderna då detta i förlängningen kan innebära färre donationer m.m.

En grupp som är speciellt utsatt är äldre personer med vårdbehov av olika slag. De som ligger bakom åldersbrotten är definitivt inte alltid personer som är okända för brottsoffret. I dag har arbetsgivaren ingen möjlighet att få veta om personen man tänker anställa har gjort sig skyldig till stöld på sin tidigare arbetsplats.

Tjuven som tar tillfället i akt

En fjärde kategori benämns opportunisterna – personer som passar på då tillfället erbjuds. Den gruppen innehåller såväl tjuvar som skadegörare. Här är framförallt skalskyddet av föremålet helt avgörande för om gärningsmannen ska lyckas eller inte i sitt uppsåt. Ett känt exempel på denna kategori gestaltas av stölden av målningen Mona-Lisa – La Gioconda

– i augusti 1911 men även den syraattack som genomfördes mot målningen under 1950-talet. Säkerhetsarrangemangen är betydande i dag för att skydda målningen, bl.a. pansarglas och eget rum i Louvren.

Höga säkerhetskrav vid olika arrangemang i Sverige är numera en realitet. Ett exempel är den Strindbergsutställning som visades på Bukowskis under våren 2012. En hög medvetenhet i säkerhetsfrågor är absolut nödvändig i dag.

Kriminella gäng

Den femte gruppen är kriminella gäng som specialiserat sig på stölderna av kulturföremål. Inom Europa har man sett att en majoritet av nämnda gäng kommer från olika länder i Östeuropa. Gängen är mycket brottsaktiva och utgör därigenom ett stort problem.

Den organiserade brottsligheten

Den sjätte och sista kategorin är den organiserade brottsligheten. I de flesta fall rör det sig här om personer som helt eller delvis saknar kunskaper på området men som är ute efter snabba pengar.

Av den sistnämnda kategorin finns det omfattande internationella erfarenheter. På senare tid har Balkan blivit ett intressant område där dyrbar stulen konst dykt upp. Denna kategori av konstföremål är helt omöjlig att omsätta på den legala marknaden och därför söker man andra utvägar för att omsätta konsten i pengar. Antingen kräver man en lösensumma eller så används föremålet som en sorts valuta eller pant.

Efter den 11 september 2001 är det mer riskfyllt att förflytta pengar över gränserna när syftet är kriminell verksamhet. Det är däremot mycket lättare att rulla ihop en målning och använda den som valuta i stället. Det finns exempel då stulna Picassomålningar använts som betalning vid köp av droger från Sydamerika. Erfarenheter visar att stulen konst vid sådana aktiviteter värderas till mellan tre och tio procent av det egentliga marknadsvärdet. En annan internationell beräkning visar att endast en femtedel av all stulen konst återbördas till den egentlige ägaren.

I de flesta länder har bekämpningen av kulturavsbrottslighet inkluderat konststölden en låg prioritet, om ens någon. Vad man då inte beaktar är att vinningen av nämnda brottsaktivitet relativt ograverat går till finansiering av annan grov brottslighet som terrorism, narkotikahandel m.m. Ett i dag bortglömt faktum är att IRA delvis finansierade sin verksamhet genom konststölden.

Säkerhetsåtgärder vid konstutställning

Auktionshus

FOTO: HELÉNE ANDERSON

Handel med begagnade varor

Handel med begagnade varor regleras genom lagen (1999:271) och förordningen (1999:272) om handel med begagnade varor.

Syftet med regleringen är att försvåra avsättning av stulna varor och varor som åtkommit olovligt på något annat sätt.

Vad är "yrkesmässig handel med begagnat gods"?

Handel med begagnat gods i lagens mening avser endast yrkesmässig handel som är registrerad enligt lagen och som avser sådana begagnade varor som är uppräknade i 2 § förordningen. Det sammanlagda värdet ska uppgå till minst det värde som anges i 3 § förordningen.

Enligt 2 § i lagen är regleringen också tillämplig på mottagare av varor för omarbetning eller liknande bearbetning om varan bearbetas så att den blir oigenkännlig.

Internetförsäljning omfattas inte av denna reglering.

Den vanligaste formen av handel med begagnat gods sker från ett fast försäljningsställe, oftast en affärslokal. Med fast försäljningsställe avses även ett försäljningsstånd som man gång på gång återvänder till. Andra former är marknadshandel, loppmarknad, auktion, annonsering etc.

Det finns inte något krav på vinstsyfte för att handel med begagnat gods ska betraktas som yrkesmässig. Däremot ska handeln ha nått

en viss omfattning och varaktighet. Lagstiftaren har inte ansett att försäljning av begagnat gods vid några enstaka tillfällen ska anses som yrkesmässig handel. Även en handlare som driver yrkesmässig handel med andra varor än registreringspliktiga sådana får handla med en vara som är uppräknad i 2 § förordningen vid enstaka tillfälle utan att för den skull anses omfattas av regleringen.

Vid tveksamhet kan man få viss vägledning i SOU 1997:89 *Handeln med skrot och begagnade varor*. Där anges en lämplig avgränsning för begreppet yrkesmässighet till ett tiotal tillfällen per år. Å andra sidan anges i samma förarbete att om antalet utbudna varor är synnerligen stort vid det enskilda försäljningstillfället anses yrkesmässighet föreligga. Även säsongsmässig försäljning omfattas av regleringen.

Tolkning av begreppet yrkesmässig handel tas även upp i propositionen 1990/91:17 om tillfällig försäljning och i FAP 572-2.

Hur definieras begreppet "begagnad vara"?

En begagnad vara är ett föremål som antingen ska användas på nytt i huvudsakligen oförändrat skick eller efter mindre förändring eller reparation. Även en obrukad vara kan omfattas av 2 § förordningen om den bjuds ut av en privatperson till den som bedriver yrkesmässig handel med vissa begagnade varor. En annan vanlig situation som omfattas av förordningen är när obrukade varor säljs på auktion, exempelvis från konkurs- och överskottslager.

I 2 § förordningen framgår vilka varugrupper som omfattas av lagen om handel med begagnade varor. Uppräkningen är till viss del föråldrad, men viktiga varugrupper som kan nämnas är vapen, smycken, varor av ädelmetall, koppar, mässing, tenn eller brons, konst, datorer, mobiltelefoner och utombordsmotorer.

Konst anses begagnad om den tidigare varit föremål för handel. Det betyder att när konstnären/upphovsmannen säljer sitt alster första gången anses alstret som obrukat och faller då utanför regleringen oavsett om verket är nyproducerat eller framställt tidigare. Detta gäller både om konstnären säljer sitt alster själv, och om det sker genom något ombud, t.ex. ett galleri. Samma situation gäller om verket avyttras av upphovsmannens dödsbo. En konsthandlare som köper in konst direkt från konstnärer/upphovsmän omfattas inte heller av regleringen vilket han däremot gör om inköpet sker från t.ex. ett dödsbo och föremålet tidigare varit föremål för handel.

En vara som har omarbetats så att ursprunget är omöjligt att härleda omfattas också av regleringen om det är en vara som finns upptagen i 2 § förordningen.

Krav på den som handlar med begagnade varor I 3 § lagen om handel med begagnade varor framgår skyldigheterna för den som avser att bedriva yrkesmässig handel med sådana begagnade varor som räknas upp i 2 § första stycket förordningen. Den

som ska handla med begagnade varor ska

- anmäla handeln för registrering hos den lokala polismyndigheten på varje ort där handeln ska bedrivas
- anmäla handeln för registrering innan handeln påbörjas.

Följande ska framgå av registreringen, se 5 § förordningen:

- Handlarens namn, firma, personnummer eller organisationsnummer samt postadress.
- Platsen för försäljningsställe inom den polismyndighet som anmälan avser.
- På vilket sätt försäljningen ska ske.
- Vilka slag av begagnade varor som handeln ska omfatta.

Polismyndigheten ska utfärda bevis om registrering samt föra register över handlarna, 7 § förordningen. Om skäl för registrering upphör ska handlaren meddela detta till polismyndigheten för avregistrering, 8 § förordningen.

Av 8 § lagen om handel med begagnade varor framgår att handlaren ska förvara den inköpta varan i en månad innan han får sälja den vidare eller bearbeta den. En polismyndighet kan emellertid bevilja förkortad liggetid. Förkortad liggetid kan ges till större auktionsföretag som håller auktioner varje vecka och som har begränsade förvaringsmöjligheter. Förutsättningen är dock att företaget skött sina åligganden.

Enligt 9 § förordningen ska handlaren föra detaljerade anteckningar på s.k. inköpsnotor. Namn och personnummer ska noteras för den person som man köpt varan av, efter att handlaren kontrollerat säljarens identitet. Inköpsnotor ska ovillkorligen föras över begagnade varor som räknats upp i 2 § förordningen om värdegränsen i 3 § förordningen överskrids. Handlaren ska förvara notorna i tio år (12 § förordningen), och de ska alltid finnas tillgängliga om polismyndigheten vill kontrollera tidigare affärer.

Följder av brott mot lagen om handel med begagnade varor

Av 14 § lagen om handel med begagnade varor framgår det att den som uppsåtligt eller av oaktsamhet driver yrkesmässig handel med registreringspliktiga varor utan att vara registrerad kan dömas till böter eller fängelse i högst sex månader. Handlaren riskerar samma straffansvar

- om han inte för anteckningar, eller
- om han på begäran från polismyndigheten inte tillhandahåller anteckningar och andra handlingar om mottagna varor, eller
- om handlaren lämnar oriktiga uppgifter om sådant som han enligt lagtexten är skyldig att fullgöra.

Av 7 § lagen om handel med begagnade varor framgår att handlaren riskerar ett bötesförelägg-

gande om han, uppsåtligen eller av oaktsamhet, tar emot begagnade varor från den som inte fyllt 18 år om inte personen visat att han, trots sin omyn- dighet, hade rätt att förfoga över varorna. Samma förutsättningar gäller om handlaren tar emot varor från en person som

- inte på ett tillförlitligt sätt styrkt sin identitet eller är känd
- är märkbart påverkad av alkohol eller annat berusningsmedel.

Krav på auktionsförrättare

När det gäller auktionshandel är auktionsförrätta- ren skyldig att registrera sin verksamhet. Dessutom ska auktionsförrättaren senast sju dagar före varje försäljningstillfälle anmäla följande till polismyn- digheten (6 § förordningen):

- Tid och plats för auktionen.
- Vilka slags varor som ska säljas.
- Var varorna ska förvaras före och efter försälj- ningen.

Polisens tillsyn vid handel med begagnade varor (10-13 §§ lagen)

Tillsyn är utomordentligt viktigt för att syftet med regleringen ska uppnås. Det är därför nödvändigt med en god och regelbunden tillsyn som sker på ett sådant sätt så att en god kontakt etableras mellan polis och handeln. Det är av största vikt att den polis-

man som utövar tillsynen har branschkunedom. Polismyndigheten har möjlighet att uppmana den som bedriver handel med begagnat gods att regist- rera sig om så inte gjorts trots att det finns en sådan skyldighet. Handlaren är skyldig att lämna sådana upplysningar till polismyndigheten så att en bedöm- ning i det enskilda fallet kan göras. Den som ändå underlåter att följa en sådan uppmaning får regist- reras av polismyndigheten (3-4 §§ lagen).

Det är i första hand den polismyndighet där handlaren är registrerad som ansvarar för den till- syn som krävs.

Det är en samlad bedömning av handlarens totala verksamhet som ska göras vid bedömning av om registreringsplikt föreligger och därför bör försäljning inom andra polisdistrikt räknas in i bedömningen. Registreringsskyldighet kan alltså uppkomma även om kriterierna inte är uppfyllda i den aktuella polismyndigheten men däremot i en annan.

Det är viktigt att det i registreringsanmälan framgår hur försäljningen är tänkt att ske och att registreringen är gjord innan handeln påbörjas. Om handlaren utökar eller inskränker sitt sortiment av varor ska polismyndigheten underrättas och ett nytt registreringsbevis utfärdas.

Det är först sedan en handlare registrerats som hans skyldigheter inträder enligt lagen och förord- ningen.

Polismyndigheten kan begära att handlaren ska sända in inköpsnotor till polisen (13 § förordningen).

Begäran kan t.ex. avse samtliga inköpsnotor för en viss tidsperiod eller inköpsnotor för visst slag av gods. Handlaren är skyldig att låta myndigheten granska handlingar som hör till inköps- och försäljningsverksamheten och handlaren är även skyldig att låta polismyndigheten undersöka utrymmen och fordon som används i verksamheten. Skyldigheten gäller dock inte handlarens egen bostad (12 § förordningen).

En möjlighet för polismyndigheten att komma tillrätta med en trils-kande handlare är att förelägga vite enligt 13 § lagen om handel med begagnade varor för att tvinga en handlare att föra anteckningar över mottaget gods, att överlämna inköpsnotor till lokal polismyndighet m.m. Förutsättningarna och förfarandet framgår av bestämmelserna i lag (1985:206) om vite.

Pantbankslagen (1995:1000) som främst reglerar hur sådan verksamhet får bedrivas innehåller bl.a. polisens möjlighet att utöva tillsyn över pantbankens verksamhet. Av lagens 27 § framgår att en pantbank är skyldig att på begäran lämna ut uppgifter ur pantboken till polismyndigheten och att en sådan begäran får avse viss systematisk rapportering. Pantbanken ska dessutom lämna polismyndigheten tillträde till pantbankens lokaler för undersökning av pantlagret och granskning av pantboken och de handlingar som ligger till grund för den.

Tänk på:

- att branschkännedom är viktig och det är därför lämpligt att använda erfarna godsspanare i tillsynsarbetet
- att ett effektivt tillsynsarbete ofta leder till att även annan brottslighet uppdagas.

Samiska kulturföremål

FOTO: HELÉNE ANDERSON

Utförsel och export av kulturföremål

Äldre svenska och utländska kulturföremål som kan vara av stor betydelse för det nationella kulturarvet, får inte föras ut ur landet utan särskilt tillstånd.

Så är ordalydelsen i första paragrafen i kulturminneslagens femte kapitel. Kapitel har som rubrik Skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål och syftet med lagstiftningen är att skydda det nationella kulturarvet mot utarmning. För att föra ut ett föremål som är skyddat enligt lagen, krävs ett utförseltillstånd om föremålet ska tas till ett annat EU-land. Om det gäller ett land utanför EU krävs ett exporttillstånd. Tillstånd ska alltid sökas, även om det är uppenbart att ett sådant kommer att ges.

Med svenska kulturföremål avses föremål som är eller kan antas vara framställda i Sverige eller i ett annat land av en svensk.

Vid bedömningen av ett föremåls betydelse kan många aspekter spela in. I lagstiftningen betonas att föremålet ska vara av stor betydelse för det nationella kulturarvet. Föremålet kan vara unikt i sitt slag eller ett representativt exempel på äldre tiders kultur. Även konstnärliga, vetenskapliga och historiska synpunkter kan ingå i bedömningen. Om föremålet inte är av stor betydelse för det nationella kulturarvet ska tillstånd till utförsel ges.

Även om föremålet är av stor betydelse ska tillstånd ges om

- ägaren flyttar från Sverige för att bosätta sig i ett annat land
- föremålet genom arv, testamente eller bodelning har förvärvats av en enskild person som är bosatt i annat land
- föremålet förs ut ur landet av en offentlig institution här i landet eller en institution som får bidrag av stat, kommun eller landstingskommun och det ska föras tillbaka till Sverige
- föremålet förs ut av en enskild person för att användas i samband med offentlig kulturverksamhet och det ska föras tillbaka till Sverige
- föremålet tillfälligt är i landet.

Om ett föremål förvärvats av en institution i utlandet får tillstånd till utförsel ges även om föremålet är av stor betydelse för det nationella kulturarvet.

Ansökan om utförsel- respektive exporttillstånd görs till Riksantikvarieämbetet medan besluten fattas av fem olika tillståndsmyndigheter beroende på vilken kategori föremålet tillhör. Tillståndsmyndigheterna har kvalificerad sakkunskap på respektive område. Kungliga biblioteket (KB) och Riksarkivet har hand om alla ansökningar som rör böcker och manuskript medan Nordiska museet ansvarar för möbler och andra inventarier. Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde ansvarar för besluten om olika sorters konstverk medan Riksantikvarieämbetet tar besluten för bland annat

forntimnen och arkeologiska föremål.

Det krävs relativt stora kunskaper för att bedöma vilka föremål som omfattas av lagstiftningen. Omfattningen av problemet är, bland annat av detta skäl, svårt att bedöma. Mörkertalet är troligen stort då varken näringsidkare, köpare eller relevanta myndighetspersoner alltid kan avgöra om föremålet faller inom tillståndsplikten eller inte. Det föreligger inte heller konsensus om skyddslagstiftningen omfattar rätt föremålskategorier eller inte. Många vill göra gällande att också unika 1900-talsföremål bör skyddas av lagen. Istället för förbud skulle i vissa fall staten kunna ha förköpsrätt eller marknaden få avgöra. Av nämnda skäl har Stockholms Auktionsverk tillsammans med Södertörns högskola initierat ett projekt på temat med beräknad redovisning under 2013.

Föremål för vilka exporttillstånd krävs

När vissa föremål ska föras ut ur EU krävs exporttillstånd. Detta styrs av Rådets förordning (EEG) nr 3911/92 av den 9 december 1992 om export av kulturföremål. Skillnaden mot tillstånd för utförsel är främst beloppsgränserna. I vissa fall finns också variationer vad gäller typer av föremål och föremåls ålder. Detaljinformation framgår av förordningen som finns som bilaga.

Samtliga ansökningar ska skickas till Riksantikvarieämbetet som sedan skickar ansökan vidare till den tillståndsmyndighet som ska pröva ärendet. Ett utförseltillstånd gäller i ett år från dagen för beslutet.

Föremål för vilka utförseltillstånd ska sökas

arkeologiska föremål

- oavsett material och värde, om föremålen härrör från tiden före 1650 och inte ägs av staten

målningar

- svenska målningar som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor
- porträtt som är äldre än 100 år och har ett värde över 20 000 kronor och som föreställer svenskar och andra i Sverige verksamma personer
- utländska målningar som har funnits i Sverige i mer än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor

teckningar

- svenska teckningar, akvareller, gouacher och pasteller som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor
- porträtt som föreställer svenskar och andra i Sverige verksamma personer i form av teckningar, akvareller, gouacher och pasteller som är äldre än 100 år och har ett värde över 20 000 kronor
- utländska teckningar, akvareller, gouacher och pasteller som har funnits i Sverige i mer än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor

originalgrafik m.m.

- svenska träsnitt och kopparstick som är framställda före 1650, oavsett värde

originalskulpturer m.m.

- svenska originalskulpturer och repliker som är framställda enligt samma process som originalet, oavsett material, och som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor
- utländska originalskulpturer och repliker som är framställda enligt samma process som originalet, oavsett material, och som har funnits i Sverige i mer än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor

inkunabler eller manuskript m.m.

- svenska inkunabler (en tryckt bok från boktryckarkonstens början ca år 1450 till och med år 1500) oavsett värde
- svenska handskrifter på pergament eller papper framställda före 1650, oavsett värde
- svenska icke tryckta protokoll, brev, dagböcker, manuskript, noter, räkenskaper samt handritade kartor och ritningar som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kronor

- samlingar av utländska inkunabler och svenskt icke tryckt material som är äldre än 50 år och har ett värde över 50 000 kronor, för utländska föremål gäller detta om det funnits i Sverige i mer än 100 år

böcker

- svenska böcker tryckta före år 1600, oavsett värde
- övriga svenska böcker som är äldre än 100 år och har ett värde över 10 000 kronor
- utländska böcker som har funnits i Sverige i mer än 100 år och har ett värde över 10 000 kronor

tryckta kartor

- svenska tryckta kartor som är äldre än 100 år och har ett värde över 10 000 kronor
- utländska tryckta kartor som har funnits i Sverige i mer än 100 år och har ett värde över 10 000 kronor

arkiv m.m.

- svenska icke tryckta protokoll, brev, dagböcker, manuskript, noter, räkenskaper, handritade kartor och ritningar som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kronor

Föremål för vilka utförelsetillstånd ska sökas, forts

transportmedel

- svenska transportmedel som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor
- utländska transportmedel som har funnits i Sverige i mer än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor

andra antikviteter

- svenska föremål av trä, ben, keramik, metall eller textil, framställda före 1650, oavsett värde
- svenska möbler, speglar och skrin som är framställda före 1860, oavsett värde
- svenska dryckeskärl, seldon och textilredskap, som är av trä och har målad eller skuren dekor och som är äldre än 100 år, oavsett värde
- svenska folkdräkter och broderad eller mönstervävd folklig textil, bonadsmålari som är äldre än 100 år, oavsett värde
- svenska golvvur, väggur och bordsur som är äldre än 100 år, oavsett värde
- svenska signerade fajanser som är äldre än 100 år, oavsett värde
- svenska skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen som är äldre än 100 år, oavsett värde

- svenska musikinstrument som är äldre än 100 år, oavsett värde
- svenska föremål av keramik, glas, porfyr, guld, silver eller brons (med undantag av mynt och medaljer) som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor
- svenska ljuskronor som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor
- svenska tapeter som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor
- svenska kakelugnar som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor
- svenska tekniska modeller och prototyper samt vetenskapliga instrument som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kronor
- utländska möbler, speglar och skrin som har funnits i Sverige i mer än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor
- utländska golvvur, väggur, bordsur som har funnits i Sverige i mer än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor
- utländska musikinstrument som har funnits i Sverige i mer än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor

- utländska skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen som har funnits i Sverige i mer än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor
- utländska föremål av keramik, glas, elfenben, guld, silver eller brons (med undantag av mynt och medaljer) som har funnits i Sverige i mer än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor
- utländska ljuskronor som har funnits i Sverige i mer än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor
- utländska tapeter som har funnits i Sverige i mer än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor

svenska samiska kulturföremål

- som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kronor

Exporttillstånd krävs för

- arkeologiska föremål oavsett värde
- målningar som har ett värde över 150 000 euro
- teckningar som har ett värde över 30 000 euro
- originalgrafik m.m. som har ett värde över 15 000 euro
- originalskulpturer m.m. som har ett värde över 50 000 euro
- inkunabler eller manuskript m.m. oavsett värde
- böcker som har ett värde över 50 000 euro
- tryckta kartor som har ett värde över 15 000 euro
- arkiv m.m. oavsett värde
- transportmedel som har ett värde över 50 000 euro
- andra antikviteter som har ett värde över 50 000 euro
- föremål som utgör en integrerad del av söndertagna konstnärliga, historiska eller religiösa minnesmärken som är äldre än 100 år, oavsett värde
- mosaiker som har ett värde över 15 000 euro
- fotografier, film och negativ av dessa som har ett värde över 15 000 euro
- samlingar och föremål från zoologiska, botaniska, minerallogiska eller anatomiska samlingar, samt samlingar av historiskt, paleontologiskt, etnografiskt eller numismatiskt intresse som har ett värde över 50 000 euro.

Ansvarsbestämmelser

Såväl olovlig utförelse som försök till olovlig utförelse av kulturföremål är straffbar enligt lagen (2000:1225) om straff för smuggling. Påföljden är böter eller fängelse i högst två år, vid grovt brott i högst sex år. Vid en dom förverkas även det föremål som smugglats. Den som uppsåtligen emballerar, transporterar, förvarar, döljer, bearbetar, förvärvar eller överlåter föremål i detta fall gör sig skyldig till olovlig befattning med smuggelgod och kan dömas till böter eller fängelse i högst två år.

Förebyggande verksamhet

Riksantikvarieämbetet har noterat att antalet tillståndsansökningarna har minskat under senare år. Utförelseansökningarna varierade under perioden 2006 till 2011 från drygt 900 till knappt 350 stycken/år. Antalet exportansökningar varierade kraftigt under perioden 1995–2010 från den lägsta siffran 1995 med 37 ansökningar till den högsta 2009 med 414 ansökningar. För att öka antalet ansökningar har Brottsförebyggande rådet tillsammans med Riksantikvarieämbetet skrivit en rapport som handlar om illegal export och utförelse av äldre kul-

turföremål, Brå Rapport 2012:10 Förebygga illegal utförsel av kulturföremål.

Rapporten bygger på 30 intervjuer med företrädare för myndigheter och näringsliv på området. Där har bland annat följande hinder identifierats som försvårar efterlevnaden av regleringarna:

- Ansökningsförfarandet upplevs som krångligt och gammalmodigt och det medför risk att man låter bli att söka.
- Informationen om utförselreglerna är bristfällig, främst till köpare och kunder.
- Varierande kunskapsnivå försvårar tillsynen. Kompetensen är bristfällig hos tullpersonal och polis.
- Bristande resurser försvårar myndigheternas arbete.
- Minskad gränskontroll leder till få kontroller. Tullen har fått minskade resurser i och med EU-inträdet och andra områden prioriteras, t.ex. vapen och narkotika. Den låga kontrollfrekvensen har inneburit få smugglingsdomar, fyra stycken, på drygt 15 år. Exempelvis är antalet kontroller av trafiken över Öresundsbron mycket få.
- Myndighetssamverkan och samverkan med andra aktörer är inte tillräcklig.
- Utförselreglerna behöver uppdateras. Det är främst värdegränserna och föremålskategorierna som behöver ses över.

I intervjuerna framkom även möjligheter för att förbättra skyddet av äldre kulturföremål. De flesta är överens om att det mest effektiva vore en förstärkning av nuvarande system med mer information och ökad samverkan. Lösningen innebär att tillståndsmyndigheterna genomför stora informationsinsatser. Modellen bygger på befintlig lagstiftning men bör kompletteras med ökade resurser, främst hos tillståndsmyndigheterna, för att möta det ökade behovet.

Domarna har varit få under de senaste femton åren, men mörkertalet för illegal utförsel av föremål är troligen stort. Bristande gränskontroll vid utförsel, andra prioriteringar samt bristande kunskap hos kontrollpersonalen anges som avgörande orsaker till att så få fall uppdagas. Det är inte alltid en medveten handling från förövarens sida när ett föremål förs ut illegalt. Okunskap om rådande lagstiftning är ett faktum men man ska vara medveten om att vissa föremålskategorier betingar ett mycket högre försäljningspris om de säljs utomlands än om de säljs på den svenska marknaden.

Kontakter att vända sig till vid misstanke om brott mot utförsellagstiftningen

Tullverket som har huvudansvaret för att upprätthålla efterlevnaden av smugglingslagstiftningen.
rsbc@tullverket.se
telefon rikssambandscentralen:
0980-845 50

Riksantikvarieämbetet som huvudsvarig vid tillståndsansökan och tillsyn.
www.raa.se
riksant@raa.se

Kungliga biblioteket
www.kb.se
kungl.biblioteket@kb.se

Riksarkivet
www.riksarkivet.se
riksarkivet@riksarkivet.se

Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde
www.nationalmuseum.se
registrator@nationalmuseum.se

Nordiska museet
www.nordiskamuseet.se
nordiska@nordiskamuseet.se

Tänk på:

- att det krävs tillstånd även för att få föra ut förhållandevis vanliga föremål ur landet. Som exempel kan nämnas samiska föremål där vilken signerad kniv som helst som är äldre än 50 år omfattas av tillståndskravet.
- att det ofta är okunskap om rättsläget som är skälet till att föremål förs ut ur landet, trots att tillstånd inte har lämnats.

Konstförfalskning

Av Heléne Anderson

FOTO: HELÉNE ANDERSON

Denna falsksignerade Roberto Matta skulle haft ett värde på en miljon – om den varit äkta.

Konstförfalskning – inledning

Begreppet konstförfalskning finns inte omnämnt i brottsbalken eller i annan lagstiftning. Däremot talar man om signaturförfalskning, det vill säga att man på ett konstverk utan lov anbringar annans signatur. Konstvetenskapens definition på begreppet är: *Varje konstverk som har framställts eller framlagts i avsikt att väcka illusion av att dess framställningshistoria är en annan än den verkliga är en konstförfalskning.*

Man skiljer mellan hel- och delförfalskning. En helförfalskning är ett konstverk som förfalskats från början till slut. Det rör sig då i allmänhet om kopior eller pastischer. En delförfalskning är däremot endast till vissa delar förfalskad eller manipulerad, till exempel genom anbringande av en falsk signatur.

Kopior och pastischer är viktiga begrepp när det gäller förfalskningar. När man pratar om *original* är det inte alltid självklart vad man menar då det handlar om konst. I allmänhet rör det sig om ett konstverk som är utfört av konstnären själv eller efter anvisningar och godkännande. Om konstnären sedan tillverkar ytterligare exemplar av samma verk kallas detta för en *replik*. Om någon annan konstnär kopierar ett originalverk, så gör denne en *kopia*. Kopian bör signeras med eget namn och det ska anges att det är en kopia efter den ursprungliga konstnären. Om man signerar ett sådant alster med enbart sitt eget namn, så är det inte längre kopia utan ett *plagiat*, och man kan då bli misstänkt för brott mot upphovsrättslagen. Om man

däremot endast signerar med den ursprunglige konstnärens namn blir det en *förfalskning*.

En *pastisch* är en efterhärming av en konstnärs stil, teknik, motivval o.s.v. Att göra en pastisch i förfalskningssyfte och förfalska konstnärens namnteckning är en vanlig förfalskningsmetod. Den metoden används av dem som är riktigt skickliga förfalskare när det saknas ett original att jämföra med. Eftersom material från rätt tid är viktigt använder förfalskaren sig oftast av gamla dukar med amatörmåleri som tvättats rena från färg.

Vad gäller delförfalskningar, där endast signaturen är förfalskad, går man ofta tillväga på så sätt att man köper en målning som påminner om den aktuella konstnärens stil. Man tar bort eller målar över signaturen och sätter dit en ny. På så sätt höjer man värdet på en målning utförd av en okänd konstnär till värdet av en känd.

Omfattningen av konstförfalskningar

Den illegala hanteringen av kulturföremål omsätter enorma summor årligen globalt sett. Internationella beräkningar anger att denna handel ligger i paritet med narkotika- och människohandel samt den illegala vapenhandeln. Även handeln med förfalskade konstföremål är omfattande. Sedan början av 1970-talet har, bara i Stockholm, förverkandebeslut tagits beträffande ca 2 500 falsksignerade konstverk.

Det är svårt att beräkna omsättningen för falsk konst. En konststöld upptäckts i allmänhet omgäen-

de. Däremot kan det ta årtionden innan en transaktion med en förfalskad målning upptäcks, om den någonsin gör det.

Internationell statistik visar att konstbedrägerier omsätter lika mycket som alla andra bedrägerier tillsammans. Förhoppningsvis är inte situationen lika allvarlig i vårt land. Dock kan vi slå fast att konstförfalskning är en synnerligen avancerad och sofistikerad form av kriminalitet och en högst lönande sådan. Upptäcktsrisken är låg och om bedrägeriet upptäcks är risken att ställas inför rätta försumbar.

För att ge en uppfattning om omfattningen av konstbedrägerier i Sverige redovisas här några exempel från utredningar under 2000-talets första decennium:

Hos en ambulerande konsthandlare togs ett sjuttiototal falska målningar i beslag. Utredningen visade att den vinst han fått genom de målningar han hunnit avyttra, som fanns i en färsk förteckning, uppgick till nio miljoner kronor. Verksamheten hade pågått i ett 40-tal år vilket bör betyda att avslöjandet endast berör en mindre del av hans verksamhet.

Ett annat exempel är en man som varit verksam som konsthandlare sedan 1970-talet men som först 2008 blev föremål för utredning om grovt bedrägeri. Förutom beslag av de tre konstverk som mannen lagt till försäljning hos auktionshus och internetauktion beslagtogs ett femtontal konstverk vid husrannsakan. Samtliga visade sig vara falska. Om konstverken varit äkta skulle värdet vara minst 35

miljoner kronor. Hur många mannen lyckats lura under de 40 år han varit verksam finns det inget svar på, men vid efterforskning kunde konstateras att han levtt ett gott liv på sin konsthandel utan att ha varit registrerad eller betalt någon skatt.

Åtta oljemålningar signerade Roberto Matta, en surrealistisk målare från Chile, beslagtogs 2001. Om målningarna varit äkta skulle de haft ett värde av omkring fyra miljoner kronor på den internationella marknaden. Fyra av målningarna såldes för 660 000 kronor styck hos en konsthandlare i Gamla stan i Stockholm. En av målningarna sändes till Sotheby's i New York för vidare försäljning, där det upptäcktes att den var falsk. En målning såldes till en affärsman i London för ca 700 000 kronor. Fyra av målningarna lämnades för försäljning till olika auktionshus i Stockholm. Ytterligare förfalskade Roberto Matta-målningar, av samme förfalskare, har anträffats i Rom, Bremen och Chicago.

Den konstnär vars målningar varit mest förfalskade i Sverige under de senaste tio åren är Bengt Lindström. Drygt 150 falsksignerade målningar, fördelade på ett tiotal ärenden, har beslagtogs i Stockholm, Malmö, Luleå och Sundsvall. En stilkritisk analys visar att målningarna härrör ifrån minst tre olika förfalskare.

Det finns goda skäl att anta att ett mycket stort antal förfalskningar, signerade Bengt Lindström, cirkulerar i Sverige och utomlands. Det kan röra sig om tusentals målningar.

En falsksignerad Bengt Lindström. Den konstnär vars målningar varit mest förfalskade i Sverige under de senaste tio åren.

Jenny Nyströms målningar kopierades i stora mängder i S:t Petersburg.

Värdet på en äkta målning av konstnären Bengt Lindström ligger på 50 000–200 000 kronor, beroende på storlek och kvalitet. Utomlands är värdet betydligt högre.

Beträffande den internationella verksamheten kan nämnas ett beslag av ett flertal konstverk som importerats från S:t Petersburg av en konsthandlare från Västsverige. Det rörde sig i huvudsak om akvareller signerade Carl Larsson och Jenny Nyström, men även en oljemålning signerad Peter Dahl. Verksamheten byggde på att förlagor skickades till en eller flera skickliga kopister i S:t Petersburg, som sedan kopierade dessa förlagor och därefter skickade målningarna till Sverige där de falsksignerades. Konsthandlaren åkte sedan runt i Sverige och sålde konstverken. För Peter Dahl-målningen fick han 130 000 kronor. Jenny Nyström-akvarellerna som han betalt några hundralappar för såldes för ca 25 000 kronor styck.

Brottsutredning av konstförfalskning

1. Preliminär besiktning av målningen/konstföremålet

Gör en egen bedömning av målningen.

- Vad finns det för tecken på att det rör sig om en förfalskning?
- Är den nyskapad eller gammal?
- Är den skapad i Sverige eller rör det sig om en import?

Belys med UV-ljus.

- Finns någon typ av märkning?
- Har det gjorts retuscheringar?
- Är signaturen tillkommen samtidigt som övriga konstverket?
- Är färg och bottenmaterial relevant i förhållande till målningens uppgivna ålder?

Vid bestrålning med UV (ultraviolett ljus) framträder alla retuscheringar, tillägg och förändringar i en målning. Man kan exempelvis se om signaturen tillkommit samtidigt som målningen eller om det är ett senare tillägg. Detta behöver inte betyda att målningen är falsk men det är ett starkt indicium. Om signaturen dessutom ligger ovanpå en fernissad yta är sannolikheten stor att det handlar om en falsk målning.

Belys med IR-ljus.

Vid bestrålning med IR (infrarött ljus) genomlyses färglagren och man kan då urskilja underliggande signaturer, målningar, skisser, rutmönster o.s.v.

En utredning av misstänkt falsksignerad konst börjar med en preliminär besiktning av konstverket.

I ultraviolett ljus framträder tillägg och förändringar.

Fotografering av konstverket underlättar inför mejlkontakter och ett krav i förundersökningsprotokollet till åklagaren.

Ägaren till målningen.

- Kartlägg ägaren.
- Finns samröre med den illegala konstbranschen eller annan brottslig verksamhet, i så fall med vilka?

Upprätta en PM över det beslagtagna konstverket.

- a) Teknik, oljemålning på duk, akvarell på papper, bronsgjutning o.s.v.
- b) Mått. En målning anges med höjdmåttet först.
- c) Beskrivning av prydnadsramen.
- d) Signaturens utförande och dess placering.
- e) Kortfattad beskrivning av målningens motiv.

2. Fotografering

- Se till att endast själva målningen med ram kommer med. Ta även ett foto på målningens baksida, och en närbild på målningens signatur.

3. Expertbedömning

- Kontrollera om det finns tidigare utredningar med förfalskningar av samma konstnär och jämför i så fall med den aktuella förfalskningen.
- Sök litteratur om konstnären på Stadsbiblioteket i Stockholm eller lokalt bibliotek, Kungliga biblioteket, Statens konstmuseers bibliotek och bildarkiv, eller sök på internet. Auktionskataloger kan också vara till stor hjälp.
- Kontrollera om konstnären finns representerad på något av landets konstmuseer.

Stilkritisk analys

Vid en stilistisk bedömning av en målning tittar man på hur målningen är utförd och jämför den med äkta målningar av den ”riktige”

konstnärens sätt att arbeta. Man tittar på materialval och materialbehandling, motivval, färg och komposition, penselföring och så vidare.

- Kontakta expert på konstnären för att få målningen undersökt och ett skriftligt sakkunnigt-låtande. Kan eventuellt ersättas med ett sakkunnigförhör.
- Om det inte finns någon utpekad expert är annars en första åtgärd att kontakta Nationalmuseum, Moderna Museet eller Konstakademien i Stockholm för att höra om de kan hjälpa till eller om de kan hänvisa till någon expert. Det går också att fråga på Bukowskis och Stockholms Auktionsverk om de har eller känner till någon expert.
- En annan möjlighet är att kontrollera om det skrivits någon doktorsavhandling, eller om det finns någon annan litteratur om den aktuella konstnären – kontakta i så fall författaren.

När det gäller fristående experter är det dock viktigt att göra en egen bedömning av deras kompetens, likaså vid kontakter med den kommersiella konstbranschen som styrs av andra värdegrunder än polisens. För dem gäller att kunna garantera äktheten, för åklagaren gäller det att inför domstol bevisa att konstverket är en förfalskning.

Teknisk undersökning

Den stilkritiska analysen behöver ibland kompletteras med en teknisk undersökning för att få klarhet

i vilket material som konstnären använt sig av och hur gammal målningen kan vara. Om en målning är gjord på masonit är det viktigt att känna till att tillverkningen av detta material började omkring 1920. Är den målad med vinylfärg (polyvinylacetat) är den gjord tidigast på 1950-talet, och i akrylfärg är den gjord efter 1960.

Om målningen är utförd i olje- eller akrylfärg kan avslöjas genom ett lösningsprov med ämnet toulon eller aceton. Metoden är dock inte helt tillförlitlig, men resultatet kan peka i en riktning som tillsammans med andra omständigheter kan avgöra om en målning är falsk eller ej. Medlen kan lösa även en oljefärg om färgen inte är genomtorkad eller dåligt bunden.

En annan metod är att se på en målning i mikroskop. I en akrylmålning går det att se små bubblor i färgen, eftersom den är vattenbaserad, vilket inte förekommer i en oljemålning. I ett mikroskop går det också lätt att se skillnaden mellan ett tryckt grafiskt blad, till exempel en litografi, och ett offsettryck.

Även duken, på vilken målningen är gjord, är viktig att noga undersöka. Man tittar då på om duken är grunderad, grundmålad, för hand eller om den är maskingrunderad. Man tittar också på om duken är fäst vid kilramen med nubb eller med fästklamrar.

Teknisk undersökning kan ske hos Polisens tekniska rotlar och vid Statens kriminaltekniska laboratorium.

Hos Nationalmuseum och Moderna Museet i Stockholm finns landets främsta experter som kan

utföra avancerade tekniska undersökningar. Museernas konservatorer har mycket stor materialkunskap och en utvecklad känsla för måleriteknik.

Konstverkets proveniens

- Den nuvarande ägaren förhörs om varifrån verket kommer. Följ därefter ägarförhållandena bakåt i tiden.

Då konstverket är expertbedömt såsom en förfalskning tillfrågas ägaren om medgivande till ett förverkande. Ägaren kan motsätta sig ett förverkande och en domstol har då att besluta om den falska signaturen ska tas bort och att ägaren därefter får tillbaka konstverket. Den situationen är dock inte optimal eftersom konstverket riskerar att återkomma på marknaden.

4. Fortsatt utredning

Om brottsmisstankar uppkommit handläggs ärendet som en bedrägeriutredning. Om brott inte kan styrkas, men konstverket bedöms vara en förfalskning, skrivs ett förundersökningsprotokoll till åklagaren om ett förverkandeyrkande.

5. Efter förverkandebeslut

När det finns ett beslut om förverkande tar polismyndigheten ställning till om konstverket ska förstöras eller om det ska tillföras myndighetens referenssamling.

Förfarande vad gäller förverkad egendom finns reglerat i brottsbalken och tjänsteföreskrifter. När

det gäller falsk konst ska denna antingen förstöras, eller tillföras myndighetens referenssamling.

För varje föremål ska en begäran lämnas till myndighetens ansvarige. I begäran ska man utförligt ange skälen till varför föremålet bör ingå i referenssamlingen. I vilken funktion ansvaret ligger beslutas av varje enskild polismyndighet.

Ett falskt konstverk kan också vara av intresse för Polismuseet i Stockholm.

Teknisk undersökning

NATIONALMUSEUM

Avdelningen för konservering

2010-09-28

Teknisk undersökning av signatur på akvarell signerad Edouard Manet

Ref 2008 0201 BG 14179 Akvarell på papper i passepartout med dagmått 11,1 x 6,0 cm

Målningen undersöktes i mikroskop och infraröd strålning.

Vid okulärbesiktning av signaturen kan man notera att två olika sorters bläck använts. Dels ett idag brunt bläck som återfinnes i både texten och signaturen. Dels ett svart bläck som använts för att förändra signaturen.

I bild 2 syns exempel på det svarta bläcket samt skrapmärken i originalsignaturen.

I infrarött (bild 3) framträder det svarta bläcket mörkt, originalbläcket däremot endast svagt synligt.

Bild 4 och 5 är en bearbetning av observationer i mikroskop som visar vad som idag finns kvar av originalsignaturen.

Bild 6 en bearbetning av observationer i mikroskop som visar vad som är tillagt och bortskrapat på originalsignaturen.

Sammanfattning:

Originalsignaturen i brunt bläck är manipulerad genom bortskrapning och tillägg med svart bläck. Observationer i mikroskop sammanfaller med infrarödfotografiet. Originalsignaturen har inte varit Edouard Manet.

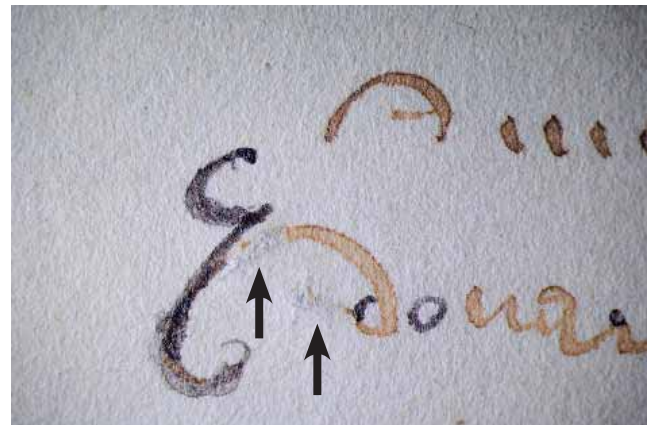
Rickard Becklén
Målerikonserverator,

Nationalmuseum

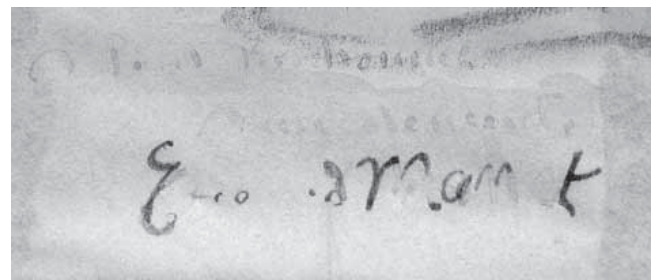
Bilaga: 6 fotografier

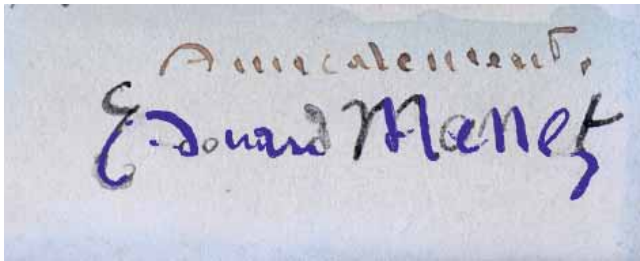
1. Färg

2. Färg sidljus. Tillägg i svart, skrapmärken vid pilarna

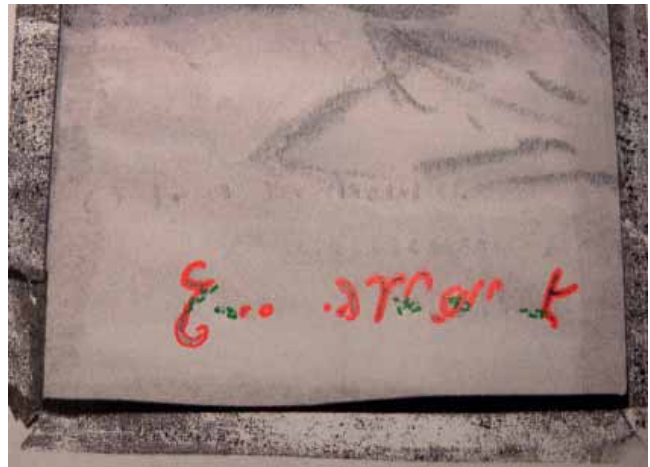
3. Infrarött. Tillägg synliga i svart

4. Rester av originalsignatur i blått

Edouard Manet

5. Rester av originalsignatur i blått

6. Tillägg i rött, skrapmärken i grönt

Teknisk undersökning av oljemålning på pannå av papp signerad C. Korovin

Mått: 24,6 cm x 33 cm Diarienummer: 0500-K47578-10 Beslagsnummer: 2010-0500-BG5573-1

Bakgrund: En målning med likartat motiv signerad Ahlberg bjöds ut på auktion i Uppsala 2004, bild 1. Frågeställningen var om den aktuella målningen signerad C. Korovin som bjöds ut på Norrköpings auktionsverk 2010 är manipulerad och identisk med Uppsalamålningen. Målningen undersöktes i ultraviolett fluorescens och med infraröd reflektografi men visade inga tydliga spår av senare

manipulation av signatur eller färgskikt. En mikroskopundersökning visade inga spår av någon tidigare signatur. Följande bildserie visar hur Uppsalamålningen beskurits, målats om och försetts med ny signatur. Lägg särskilt märke till hur de två röda penseldragen på husfasaden blir 3 st samt hur signaturen beskärs och en ny signatur tillkommer ovanför den gamla. Fotografier av målningen före och efter manipulationen har projicerats ovanpå varandra i dator.

Sprickbildning identisk på båda målningarna. Se bild 11.

Målningen har fått ett rött streck tillagt och har blivit övermålad med ett färgskikt som täcker originalytan i varierande grad, se bild 8-10.

Målningens kanter har beskurits för att ta bort den gamla signaturen. området ovanför signaturen har målats över med täckande färg.

1. Ahlbergmålningen fotograferad av Uppsala auktioner

2. Norrköpingsmålningen lagd ovanpå Uppsalamålningen i Adobe photoshop (80% transparens)

3. Norrköpingsmålningen lagd ovanpå Uppsalamålningen i Adobe photoshop (60% transparens)

4. Norrköpingsmålningen lagd ovanpå Uppsalamålningen i Adobe photoshop (40% transparens)

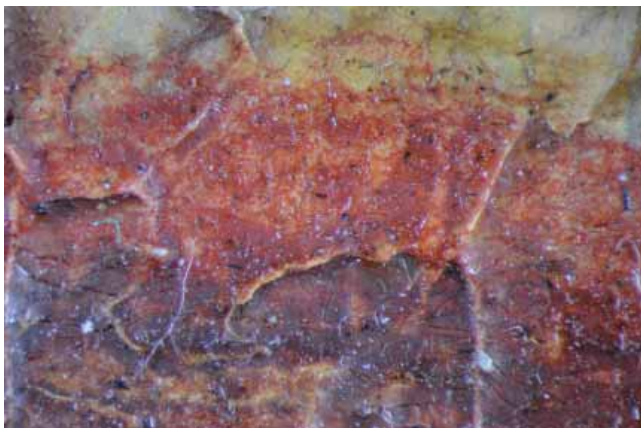
5. Norrköpingsmålningen lagd ovanpå Uppsalamålningen i Adobe photoshop (20% transparens)

6. Norrköpingsmålningen lagd ovanpå Uppsalamålningen i Adobe photoshop

7. Norrköpingsmålningen

8. Makrofotografi av det senare tillagda röda strecket som visar att det är målat med en halvtäckande mörk röd färg på ljus bakgrund

9. Makrofotografi av originalstreck i mitten som visar att det är övermålat på ett tidigare rött streck.

10. Makrofotografi av undre röda originalstrecket som visar att det är övermålat på ett tidigare rött streck. Bitar av en röd fiber syns på flera ställen i fotografiet.

11. Sprickbildning i himlen på Norrköpingsmålningen identisk med Uppsalamålningen.

Sammanfattning:

Målningen är ursprungligen signerad Ahlberg och undersökningen visar att den har manipulerats på följande sätt.

1. Målningen har minskats ned till nuvarande storlek genom att den beskurits i nederkant med signaturen och i höger kant. Om även de andra kanterna beskurits går ej att avgöra från fotografiet som i sig själv inte visar hela originalbilden. (Troligen har målningen fotograferats i Uppsala med ram som döljt en del av kanterna.)

2. Målningen har målats om i varierande grad över hela ytan och försetts med ny signatur.

3. Spår av en röd fiber förekommer i den senare tillförda färgen, se bild 10.

Ommålningen gör det svårare att avgöra om signaturen är original men förekomsten av ett fotografi före ommålningen samt bildbehandling i Adobe photoshop visar på händelseförloppet.

Rickard Becklén, Nationalmuseum

Fördjupning om konstförfalskning – förfalskningsverksamhetens skada

Tage, en före detta trädgårdsmästare, är ett exempel på en som lurats av konstskojare. Tage frånlurades hela sin förmögenhet på 4,5 miljoner kronor. För den summan fick han en samling falsk konst utan något som helst värde.

Nadja fick en målning signerad George Braque i pant för ett lån till en vän. Det handlade om flera hundra tusen kronor. När vännen inte betalade tillbaka lånet lämnade Nadja målningen till försäljning hos ett auktionshus där det uppdagades att den var falsksignerad. Nadja, som tagit sin bostadsrätt som säkerhet för lånet i banken, är nu skuldsatt med risk att förlora sin bostad.

Ett gift par tvivlade inte på att de gjorde en god affär då de erbjöds, till ett mycket förmånligt pris, att köpa ett större antal målningar av en känd svensk konstnär. De visste att mannen som förmedlade affären var god vän med konstnären. Tanken var att målningarna skulle säljas efter några år då makarna gick i pension. Vinsten skulle förverkliga deras dröm om ett hus i Spanien. Då målningarna lämnades till auktionsförsäljning uppdagades att det var förfalskningar.

Listan över drabbade som lidit skada är tyvärr oändligt lång. Även de konstnärer som förfalskas skadas av verksamheten då de blir fråntagna upphovsrätten till sitt namn. I vissa fall är förfalskarnas produktion mångfaldigt större än konstnärens egen. Man räknar med att det finns omkring 20 000 förfalskade Corot-målningar, 100 000 falska Miró-blad och minst 500 blomstermålningar falsksignerade Amelin.

Målningen falsksignerad George Braque blev starten på en polisutredning av en stor förfalskningshärva när den lämnades in till försäljning på auktionshuset Metropol i Stockholm.

Blåst av konstskojare

Nadja litade på en vän. Hon tyckte synd om mannen, tog ett banklån och lånade ut pengarna. Som säkerhet fick hon en falsk målning. Vännen är nu dömd till fängelse och Nadja är skyldig banken flera hundra tusen kronor.

I november 2007 kallades polis till auktionshuset Metropol i Stockholm. Personalen hade reagerat på en målning, signerad George Braque, som lämnats in till försäljning. Detta blev starten på en polisutredning av en förfalskningshärva som rörde konstverk vars värde skulle motsvara mer än 25 miljoner kronor på marknaden.

Lånade pengar

En bekant till Nadjas före detta pojkvän, Miklos, behövde låna 200 000 kronor. Miklos är konstnär och konsthandlare från Ungern, men verksam i Sverige sedan början av 70-talet.

Nadja tog ett lån med sin bostadsrätt som säkerhet för banken. Lånet skulle Miklos betala tillbaka inom en månad då pengarna kom från försäljning av en George Braquemålning som han lämnat till försäljning hos auktionshuset Sotheby's i London. Nadja skulle få 300 000 kronor av Miklos som sade att han räknade med att han skulle få ett par miljoner för målningen. Nadja kände sig säker på att få tillbaka sina pengar då Miklos visat upp ett försäljningskontrakt från Sotheby's.

En månad gick utan att Nadja fick sina pengar. Efter ett halvår var målningen fortfarande osåld och Nadja fick nu målningen som pant för lånet.

Då Nadja ringde Sotheby's fick hon veta att Miklos hade stoppat försäljningen då han varit missnöjd med auktionshusets värdering av målningen. Hon fick också veta att papperen från Sotheby's, som Miklos visat henne, varit ett vanligt inlämningskvitto och inte ett kontrakt.

Nadja, som nu var i stort behov av pengar för att kunna betala räntan till banken, lämnade in målningen till Auktionshuset Metropol för auktionsförsäljning.

Övertygande proveniens

Nadja kan tyckas ha varit för godtrogen, men hon hade hamnat i händerna på en mycket stor och slipad bedragare som visste hur man bygger upp en övertygande proveniens kring ett konstverk.

På Braquemålningens baksida var det fäst en utställningskatalog, "Cézanne till Picasso", från en utställning på Liljevalchs 1954, som Miklos påstod fanns med då han köpte målningen för 20 år sedan. Den aktuella målningen skulle vara nummer 61 i katalogen.

Dock hade Miklos inte läst katalogen tillräckligt noga. I innehållsförteckningen står det i liten stil: "Där ej annat anges är tekniken oljemålning." Den målning det här handlar om är en gouache (målning på papper).

En ny anmälan

En kort tid efter att utredningen startat ringer auktionshuset Bukowskis till polisen eftersom de fått in en misstänkt falsksignerad Oskar Kokoschka. Målningen togs i beslag och det visade sig att även denne inlämnare var en person som Miklos lånat pengar av och som nu blivit övertalad att hjälpa till med försäljning av ett konstverk.

Denna gång hade Miklos sagt att han blivit erbjuden nio miljoner kronor för målningen. Det Miklos inte berättat var att målningen tidigare varit inlämnad hos Uppsala Auktionskammare men tagits tillbaka när auktionshuset ville få den bedömd av en österrikisk expert.

Utredningen visade att målningen även varit en vända hos Stockholms Auktionsverk, som ställt sig tvekande till äktheten.

Falska intyg

Som proveniens för målningen hade Miklos satt ihop ett dokument på mer än 50 sidor som skulle ge en trovärdig bild över målningens äkthet. Där fanns röntgenbilder och ett stämplat och underskrivet intyg från Nationalmuseum vars tekniska undersökning avslöjat "Kokoschka 1917" i handskrift dolt under den synliga signaturen OK. Men någon undersökning av målningen hade aldrig gjorts av personal på Nationalmuseum, museets stämpel hade Miklos tagit från något annat dokument och klistrat på intyget och de experter som skrivit under

En falsksignerad Oskar Kokoschka försågs med mängder av proviniens, med förhoppning att inbringa ett antal miljoner kronor.

Vid husrannsakan hittades stora mängder falska dokument och falska försäljningsavtal.

visade sig vara två bekanta till Miklos.

I sin möda att övertyga om målningens äkthet hade Miklos lämnat in den till Museum of Fine Art i Budapest för undersökning. Ett intyg utfärdades om målningens pappersmaterial, färgtyp, gjorda förbättringar och åldersbedömning. Intyget skrevs under av konservator István Pankaszi. Men i den version som Miklos lade fram så var slutstycket i texten ändrat. Istället för expertens tvivel på äktheten stod där nu att läsa att Nationalmuseum i Stockholm röntgenundersökt målningen och fastställt den som äkta.

Miklos tas in på förhör och erkänner att han har förfalskat några dokument, men hävdar att målningen är äkta.

Husrannsakan

Nu var det dags för en husrannsakan som gjordes i Miklos bostad och i hans ateljé. Resultatet blev beslag av en oljemålning signerad August Strindberg, en E Munch och flera signerade Egon Schiele.

För att bevisa äktheten av August Strindberg-målningen fanns det på målningens baksida ett kuvert från Stockholms Auktionsverk innehållande en bok om Strindbergs måleri i vilken "Slätpricken nr 19" i boken var markerad. Där fanns även ett inlämningskvitto från auktionsverket och ett stämplat besiktningsutlåtande från Stockholms Handelskammare. I en text med flera konstnärers namn var det för hand tillfört namnet August Strindberg.

En av målningarna, signerad Egon Schiele, påstod Miklos vid förhör att han fått som tack för extraundervisning till en elev när han var lärare på Konstakademien. Vid kontroll visade det sig att Miklos aldrig varit lärare där. Stockholms Auktionsverk hade heller aldrig haft att göra med målningen signerad Strindberg, och Stockholms Handelskammare hade inte utfärdat intyget.

Husrannsakan i den misstänktes ateljé.

Annons på Blocket

I mars 2008 annonserades på Blocket att en oljemålning från 1945 av den ungerske konstnären Viktor Vasarely var till salu. Målningens titel var "Blå komposition, virvel". Försäljningspriset var två-tre miljoner kronor. Målningen var värderad till sex miljoner kronor. Äkthetsintyg från Nationalmuseum i Budapest och även från Vasarelymuseet medföljde. Som annonsör stod Miklos och ett mobiltelefonnummer.

En ny husrannsakan gjordes hos Miklos för att eftersöka Vasarelymålningen. Miklos förnekade att han annonserat ut målningen på Blocket och uppgav att han två år tidigare sålt den till en man i Budapest. Telefonnumret i annonsen ringdes upp av polis som gjorde husrannsakan och Miklos svarade i mobiltelefonen som låg bakom honom på diskbänken i köket. Miklos såg först förvånad ut men fann sig snabbt och ändrade sin historia till att han bara hjälpte ägaren i Budapest med att sälja målningen. Nu lämnade han också namn och telefonnummer till ägaren.

Då ägaren kontaktades visade det sig att målningen nu fanns i Budapest. Ägaren, boende i Sverige, inställde sig till förhör på polishuset och hade då med sig de handlingar han fått av Miklos beträffande målningens äkthet. Efter mycket övertalning gick han med på att han vid sitt kommande besök i Budapest skulle lämna in målningen till Museum of Fine Art för en expertbedömning.

Denna gång hade Miklos gått alldeles för långt med sitt bakgrundsmaterial. Vasarelymålningen var försedd med flera intyg och försäljningskvitton från auktionshus och konstgallerier i både Sverige och i Ungern. Det fanns också en bild på Vasarely med målningen och med en text om att målningen var en gåva från konstnären till Miklos som tack för tjänster. Men bilden visade sig vara ett montage.

Ett av intygen var försett med en stämpel från Vasarelymuseet i Budapest. Det som intygades var att Miklos fått målningen som gåva

Oljemålningen "Blå komposition, virvel" värderades till sex miljoner kronor, men det visade sig vara en falsksignerad Viktor Vasarely.

En väl dokumenterad baksida av Vasarelys komposition – dock lika falsk som framsidan.

och att museet godkände utlämnandet. Intyget var undertecknat av Miklos och av chefen för museet, Maria Egri.

Maria Egri kontaktades och sade att hon mindes att Miklos besökt henne på museet, men då för att sälja en målning. Någon affär hade det inte blivit då

museets experter hade bedömt målningen som falsk. Falskt var också äkthetsintyget med Maria Egris underskrift. Både museets stämpel och hennes namnteckning visade sig vara ett utklipp från ett massutskick till ungerska utomlandsboende konstnärer.

När målningen undersöktes, på polisbegäran, av

experter på Museum of Fine Art blev experternas samlade bedömning: *Konstverket härstammar inte från Vasarely och det kan inte ha tillkommit 1954. Bakgrundsuppgifterna om konstverket är motsägelsefulla och manipulerade och duken och spännramen har ursprungligen inte hört ihop. Utförandet är primitivt och med ett osäkert formspråk som avviker markant från Vasarelys disciplinerade kompositionssätt. Målningen är en amatörmässig förfalskning.*

Förhör i Budapest

På plats i Budapest, och vid förhör med utpekade och inblandade, gick det också att konstatera att det mesta av Miklos påstådda bakgrund i Budapest var lika falsk som äkthetsintygen. Han hade aldrig gått på konstakademien eller varit styrelseledamot på Vasarelymuseet, och de personer han hänvisat till som nära bekanta visste överhuvudtaget inte vem han var.

Ännu ett beslag

Vid husrannsaken hos Miklos hittades av förklarliga skäl inte Vasarelymålningen, men däremot en skulptur signerad Alberto Giacometti som föreställde en springare i startposition. Till skulpturen fanns en mapp med en mängd dokument rörande skulpturen. Där fanns ett kvitto på åttatusen kronor från Vällingby Konsthall 1972, och en bild ur tidskriften *Photography Annual* från 1954 med ett reportage

från Giacomettis ateljé där ett foto av Miklos skulptur var inmonterat.

Konsthallen i Vällingby var sedan länge nerlagd men Johan Etzler, som hade ingått i kulturkommittén, hade gott minne och uppgav att konsthallen aldrig haft något så dyrbart som en skulptur av Giacometti utställt. Miklos hade han aldrig hört talas om.

Giacomettiskulpturen visades för konstexperten och chefskonservator Lars Byström på Moderna Museet som konstaterade att det inte rörde sig om en skulptur utförd av konstnären Giacometti. Utredningen visade också att Miklos redan 2002 försökt sälja skulpturen hos auktionshuset Christie's i London, men att även de bedömt den som falsk.

Lurade kronofogden

Ännu en anmälan mot Miklos hann komma innan utredningen kunde slutföras. Nu var det Kronofogdemyndigheten som vid en utmätning hos Miklos fått en falsk Carl Kylbergmålning som Miklos påstått var värd 400 000 kronor, vilket motsvarade utmätningssumman.

På ramens baksida fanns ditklistrade lappar om var målningen varit utställd och inropsuppdrag från Bukowskis, som inte var stämplat och endast undertecknat av Miklos själv. För kronofogden såg det emellertid rätt ut och målningen togs med. Det var först då målningen lämnades till försäljning på auktionshus som det uppdagades att den var falsk.

Kronofogdens lyckade utmätning visade sig vara en falsksignerad Carl Kylberg.

Allt var falskt

Iris Müller-Westermann, intendent på Moderna Museet, undersökte en stor del av de beslagtagna målningarna och säger i sin bedömning: Inget av verken är gjort av George Braque, Oskar Kokoschka, Edvard Munch, August Strindberg eller Egon Schile. Sedan verken är signerade som verk av ovan nämnda konstnärer kan verken enbart anses som förfalskningar.

Dömd

Miklos är i dag drygt 70 år. Hur många han lyckats lura vet han bara själv. Men utredningen visar att han levtt ett gott liv på sin konsthandel utan att ha haft något registrerat arbete eller betalt någon skatt till samhället.

Vid husrannsakan hittades en skulptur signerad Alberto Giacometti värd flera miljoner – om den varit äkta.

Den 22 mars 2011 dömdes Miklos till ett års fängelse för grovt bedrägeri, försök till grovt bedrägeri och urkundsförfalskning.

Samtliga konstverk fick förverkandebeslut i domstolen och ingår nu i polisens referenssamling.

Nadjas skuld är i dag över 300 000 kronor. Banken har gett henne uppskov med räntorna för hennes lån, då hon var nära att förlora sin lägenhet. Den enda chans hon nu har att få tillbaka sina pengar är att inleda en process mot Miklos, och den bör hon vinna enligt Fredrik Ingblad, åklagare i bedrägerimålet. Men att hon därefter skulle få tillbaka pengarna är mindre troligt. Hon har helt enkelt blivit blåst.

Tingsrättens dom, mål nr B 6201-08
Hovrättens beslut, mål nr B 3323-10

Vanligen förekommande konstekniker

Akvarell är en målningsteknik där färgen läggs på i transparenta skikt på ett tjockt, lätt sugande papper. Typiskt för akvarellmålning är att man inte målar vitt. Vita partier fås genom att man lämnar det vita papperet omålat.

Fram till färglitografins genombrott på 1800-talet var det vanligt att akvarell användes för färgläggning av såväl teckningar som grafiska tryck.

Akvarellmålning bygger på det subtraktiva färgsystemet vilket innebär en färgblandning genom avlägsnande av färger ur vitt ljus. Med hjälp av grundfärgerna blågrönt, violett och gult filtrerar man bort olika delar av det ljus som pappret belyses med. Oljemålning, och i viss mån gouache, bygger däremot på det additiva färgsystemet RGB med grundfärgerna rött, grön och blått. Detta innebär en färgblandning genom addition av tillsatsämne.

Akvarell kallas i dagligt tal också för vattenfärg.

Gouache kallas slutresultatet om man målar på ett täckande sätt med mycket tillsatt täckvitt.

Oljefärg är en långsamtorkande färg som består av färgpigment och en oxiderande olja, främst linolja. Som lösningsmedel använder man traditionellt balsamterpentin.

Färgen blev populär bland konstnärer på 1400-talet.

Akrylfärg är en snabbtorkande konstnärsfärg som innehåller färgpigment blandat med ett akrylbinde-medel. Färgen blev kommersiellt tillgänglig 1955.

Akrylfärger är vattenlösliga tills de har torkat och har lägre lyster än till exempel oljefärg.

Pastell, av franskans pastel, ”färgkrita”, är ett teckningsmaterial bestående av pulveriserad kalk och färgpulver. En pastellteckning är mycket känslig för beröring och är oftast översprayad med ett ”fixativ”, ett medel för att fästa färgstoff.

En form av pastell var i bruk på 1400-talet, men tekniken utvecklades helt först på 1700-talet.

Litografi (från grekiskans lithos = sten, graphein = skiva), eller plantryck, är en tryckmetod där en teckning i oljekrita på porös kalksten, litoplåt eller litofilm överförs till papper.

Metoden uppfanns i slutet av 1700-talet. Med uppfinningen av färglitografen 1837, kunde litografierna även tryckas i flera färger.

Silkscreen (silkscreentryck, serigrafi) är en tryckmetod som bygger på användning av schabloner. Tusch eller färg penslas genom en tunn silkes- eller polyesterväv, där mönstret finns i form av täckande partier.

Serigrafi är screentryck i konstgrafiska sammanhang.

Konstnärer började använda metoden i slutet av 30-talet. I dag använder konstnärer serigrafen

i kombination med fotografiskt material. Genom att man kan trycka på olika sorters underlag, som målarduk, plast, eller trä, har åtskilliga konstnärer integrerat metoden i sitt skapande.

Kopparstick är den äldsta konstnärliga djuptrycksmetoden. Första beläggen för kopparstick är från 1446.

Ett kopparstick tillverkas genom att motivet ristats i en kopparplåt med hjälp av en gravstickel. Tryckfärg valsas över plåten, och färgen torkas sedan av genast. Endast i de gjorda inristningarna kvarstår färgen. Ett papper pressas mot plåten. Färgen överförs då på papperet och bilden framträder som en spegelbild av teckningens inristade linjer.

Tornålsgravyr är en tryckteknik där kopparplattan ristats med en vass nål, ofta använd i kombination med andra grafiska metoder och etsning.

Etsning är en grafisk teknik som är en utveckling av kopparsticket.

Metoden att ta syror till hjälp vid framställning av tryckplåtar för konstverk, uppfanns i början av 1500-talet. Den äldsta kända daterade etsningen är ett blad från 1513.

Den grundläggande tekniken att framställa grafiska blad, som går att mångfaldiga genom tryckning, kan variera på många sätt:

Mezzotintogravy, *Akvatint*, *Crayongravy* och *Punktgravy* är tekniker som inte är så vanliga i dag.

Träsnitt är en grafisk teknik där bilden ritas på den plana sidan av ett träblock, och det som ska förbli vitt skärs bort med ett håljärn eller en kniv. Det som inte skurits bort blir färgat i det färdiga trycket.

Metoden hade en storhetsperiod på medeltiden. Den blev vanlig vid slutet av 1300-talet och hade vid mitten av 1400-talet blivit ett självständigt konstnärligt uttrycksmedel.

Linoleumsnitt är en grafisk teknik av typen högttryck. Tekniken går ut på att man skär ut det som ska vara vitt ur en linoleumplatta som man sedan färgar in med en gummivals och trycker.

Linoleumsnitt är en av de enklaste och billigaste tryckteknikerna.

Collage (kollage) är inom konsten en komposition sammansatt av olika material – kartong, snören, tyg, tidningsurklipp, fotografier, osv.– uppklistrade på en duk eller kartong, ibland i kombination med en målning eller en teckning. Tekniken användes inom bl.a. kubismen, dadaismen och surrealismen.

Matisse m.fl. använde sig av en liknande teknik kallad papier collé, som innebar att man klistrade upp pappersurklipp i olika matta färger.

Upphovsrätt

Fredrik Ingblad, kammaråklagare vid Internationella åklagarkammaren i Stockholm

Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (främst 1-3 §§, 12 §, 19-20 §§, 23-24 §§, 53 – 53a §§)

Kommentar:

Målningar, teckningar, statyer eller annan konst skyddas av upphovsrätten. För att skapelsen ska få skydd krävs att den har s.k. verkshöjd, vilket i korthet innebär att produkten måste äga visst mått av självständighet och originalitet. Kravet är dock ganska lågt ställt i svensk rätt. De flesta skapelser med konstnärlig ambition skyddas därför av upphovsrätten.

Den som skapat verket eller den som verket överlåtits till, äger upphovsrätten till det. Skyddet består till 70 år efter konstnärens död. Därefter är det i huvudsak fritt för vem som helst att utnyttja verket.

Upphovsrätten har en ekonomisk och en ideell sida. De ekonomiska rättigheterna innebär att ingen annan får framställa exemplar eller tillgängliggöra verket för allmänheten utan rättighetsinnehavarens tillåtelse. Förbudet mot kopiering gäller all typ av kopiering, även till exempel digitala kopior över internet. Att tillgängliggöra verket kan vara att lägga ut bilder på verket på sin hemsida på internet eller att visa upp dessa bilder av konstverket för allmänheten vid en utställning.

Den ideella rätten ger konstnären en rätt att bli namngiven när ens verk visas offentligt samt ett skydd mot att någon använder verket i kränkande sammanhang.

Det skydd som upphovsrätten ger har dock en hel del undantag som är viktiga att känna till. De viktigaste undantagen är att alla har rätt att för privat bruk framställa ett eller några få exemplar av ett offentliggjort verk. Man kan alltså måla av ett skyddat konstverk för att hänga upp det i sitt hem, men inte för att till exempel sälja kopian via internet eller på annat sätt. Vidare får man använda bilder på konstverket om syftet är att annonsera en utställning eller försäljning av exemplar av konstverket. Man får även visa exemplar av just de verk som getts ut lovtligt och som man köpt för en allmänhet.

Om det uppstått misstanke om bedrägeri och signaturförfalskning bör man alltså sammanfattningsvis vara uppmärksam på att brottet även kan vara ett intrång i upphovsrätten. Så kan vara fallet om den misstänkte målat av en originaltavla i syfte att sälja den eller att lägga ut bilder på den på inter-

net. Då kan vederbörande dels ha gjort en olovlig exemplarframställning, dels olovligen tillgängliggjort verket för allmänheten. *Upphovsrättsbrottet i det fallet föreligger även om någon signatur ännu inte har satts på målningen.*

Upphovsrättsbrott är ett angivelsebrott, vilket innebär att en förundersökning som huvudregel inte ska inledas om anmälan inte har getts in av konstnären eller annan som äger rättigheterna till verket. Hittar man misstänkt intrångsgörande konstverk kan man ta kontakt med konstnären i fråga för att efterhöra om denne vill gå vidare med utredningen. Brottet kan ge böter och upp till två års fängelse. Det finns möjligheter i lagen att ta intrångsgörande gods samt exempelvis hjälpmedel i beslag för att senare förverka godset.

Samtliga förundersökningar i landet avseende upphovsrättsintrång leds av specialiserade åklagare vid Internationella åklagarkammaren Stockholm. *Vid allmänna frågor och råd kan polisen vända sig dit.*

Lagrums

Brottsbalken 9 kap. Bedrägeri

1 § Den som medelst vilseledande förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är, dömes för *bedrägeri* till fängelse i högst två år.

[...]

2 § Är brottet som i 1 § sägs med hänsyn till omfattning och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, skall för *bedrägligt beteende* dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

[...]

3 § Är brott som i 1 § sägs att anses som grovt, skall för *grovt bedrägeri* dömas till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

[...]

Bedrägeribrottets huvudrekvisit

1. Vileledande som förmår någon till handling eller underlåtenhet.
2. Handlingen eller underlåtenheten skall innebära en förmögenhetsöverföring – vinning/skada.
3. Uppsåt

Vileledande. Att vilsleda någon betyder helt allmänt att förmedla en oriktig uppfattning om någonting till någon. Vileledandet skall enligt brottskonstruktionen bedömas från den vilsleddes perspektiv, inte från gärningsmannens perspektiv. Avgörandet är det faktum att offret faktiskt blivit vilsleförd, även om han var ovanligt lättlurad (subjektiv error), inte den omständigheten att det var rationellt att låta sig luras (objektiv error).
 Underlåtenhet. För att underlåtenhet att lämna en uppgift skall innebära ett straffbart vilsledande måste det dock finnas en tydligt markerad upplysningsplikt.

Förmögenhetsöverföring. En förutsättning för bedrägeriansvar är enligt lagtexten att dispositionen skall innebära vinning för gärningsmannen och skada för den vilsleddede eller någon i vars ställning denne är.

Uppsåt. För bedrägeriansvar krävs uppsåt, som täcker vad som fordras enligt de objektiva rekvisiten för brottet. Vileledandet och den härav framkallade dispositionen skall vara täckta av full insikt

eller eventuellt uppsåt. Kravet på förmögenhetsöverföring skall vara täckt av direkt, indirekt eller eventuellt uppsåt.

Brottsbalken 14 kap. Signaturförfalskning

5 § Om någon utan lov anbringar eller eljest förfalskar annans namnteckning eller signatur på alster av konst eller brukskonst eller på annat dylikt verk och därigenom givit sken av att denne bestyrkt sig vara upphovsman till verket, dömes för *signaturförfalskning* till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Är brottet grovt, dömes till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Kommentar

En form av bevismedel är de signaturer som anbringas på konstverk av dessas upphovsmän, i form av en namnteckning eller ett särskilt konstnärsmärke. Åsättande av signatur innebär att konstnären betecknar konstverket som av honom utfört och godkänt. Signatur brukar inte åsättas en förstudie eller som konstnären, fastän det är fullt avslutat, inte anser fullvärdigt och därför inte vill stå för som konstverk.

Brottsbalken 14 kap. Brukande av något förfalskat

9 § Den som åberopar falsk urkund, utbjuder eller håller till salu verk med falsk signatur, utprånglar falsk sedel eller falskt mynt, begagnar falskt värde- eller kontrollmärke, åberopar falskt fast märke eller eljest gör bruk av något, som förfalskats på sätt ovan sägs, dömes, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för brukande av det förfalskade såsom hade han själv gjort förfalskningen.

Kommentar

Brukande av något som förfalskats har i förevarande paragraf straffbelagts genom en enhetlig bestämmelse avseende samtliga i kapitlet behandlade förfalskningsobjekt.

Brukandet medför ofta ansvar för annat brott, t.ex. bedrägeri; om konkurrensen härvid se 1 §. Som föremål för straffbart brukande upptar paragrafen en mängd olika förfalskningsobjekt, bl.a. verk med falsk signatur i vilket ett signaturförfalskat konstverk ingår.

För att brukandet skall vara straffbart som fullbordat krävs inte att brukaren lyckats uppnå det av honom därmed avsedda ändamålet. Han behöver således inte ha lyckats att vilseleda någon.

I fråga om verk med falsk signatur upptas gärningsformen *utbjuda eller hålla till salu*. Utbjudande sker i första hand under företeende av verket, men det kan även ske muntligen, skriftligen eller genom

annons. Det behöver inte avse försäljning; även t.ex. byte och pantsättning kan ifrågakomma. Hållande till salu innebär att föremålet är tillgängligt genom att utställas i skyltfönster, butikslokal, ateljé eller dylikt; det är inte tillräckligt att det utan utbjudande förvaras i ett lager.

Subjektivt rekvisit. Paragrafen fordrar uppsåt. Detta skall omfatta alla delar av det objektiva rekvisitet och således även att det begagnade föremålet är falskt. Eventuellt uppsåt är tillräckligt.

Någon enhetlig beteckning har inte åsatts straffbart brukande av något som förfalskats. Allt efter objektets beskaffenhet får brottet i domar betecknas som brukande av falsk urkund, av falsk signatur o.s.v.

Ofta förekommer att av två personer, som handlar i inbördes samförstånd, en utför själva förfalskningen och den andre begagnar det förfalskade. I sådana fall synes riktigast att var och en av dem bedöms enligt den paragraf varunder han är hänförlig som gärningsman.

Brottsbalken 14 kap. Försök/förberedelse

12 § För försök eller förberedelse till urkundsförfalskning, grov urkundsförfalskning, undertryckande av urkund, signaturförfalskning, penningförfalskning, märkesförfalskning, förfalskning av fast märke eller brukande av vad som förfalskats, och för underlåtenhet att avslöja penningförfalskning döms till ansvar enligt bestämmelserna i 23 kap.

Detsamma gäller försök till olovlig befattning med falska pengar som består i försök till anskaffande eller mottagande av det förfalskade. Skulle brottet, om det fullbordats, ha varit att anse som ringa, skall dock inte dömas till ansvar enligt vad som sagts.

Kommentar

Ett skäl till varför *försök till förfalskningsbrott* kriminaliserats i ganska vid omfattning är att brotten typiskt sätt vanligen är av grov beskaffenhet. I samma riktning har även ansetts tala att framställandet av falskt bevismedel ofta kräver särskilda hjälpmedel och ett omständligt tillvägagångssätt. I sådana fall kan gärningen nämligen redan före åstadkommandet av någon färdig produkt både ha ådagalagt ett fast brottsligt uppsåt och ha inneburit en betydande fara, varför en bestraffning av försök kan framstå som i hög grad påkallad.

Straff för *förberedelse till förfalskningsbrott* stadgas i samma utsträckning som för försök.

Preskriptionstid

35 kap. Om bortfallande om påföljd

1§ Påföljd må ej ådömas, med mindre den misstänkta häktas eller erhållit del av åtal för brottet inom:

1. två år om å brottet ej kan följa svårare straff än fängelse i ett år,

2. fem år, om svåraste straffet är högre men icke fängelse över två år,
t.ex. *signaturförfalskning och bedrägeri*.
3. tio år, om svåraste straffet är högre men icke över fängelse i åtta år,
t.ex. *grov signaturförfalskning och grovt bedrägeri*.
4. femton år, om svåraste straffet är fängelse på viss tid över åtta år,
5. tjugofem år, om fängelse på livstid kan följa å brottet.

[..]

Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

1 kap. Upphovsrättens föremål och innehåll

1 § Den som skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har upphovsrätt till verket oavsett om det är

1. skönlitterär eller beskrivande framställning i skrift eller tal,
 2. datorprogram,
 3. musikaliskt eller sceniskt verk,
 4. filmverk,
 5. fotografiskt verk eller något annat alster av bildkonst,
 6. alster av byggnadskonst eller brukskonst, eller
 7. verk som har kommit till uttryck på annat sätt.
- Till litterära verk hänförs kartor, samt även andra i teckning eller grafik eller i plastisk form utförda verk av beskrivande art.

[..]

2 § Upphovsrätt innefattar, med de inskränkningar som föreskrivs i det följande, uteslutande rätt att förfoga över verket genom att framställa exemplar av det och genom att göra det tillgängligt för allmänheten, i ursprungligt eller ändrat skick, i översättning eller bearbetning, i annan litteratur eller konststart eller i annan teknik.

Framställning av exemplar innefattar varje direkt eller indirekt samt tillfällig eller permanent framställning av exemplar av verket, oavsett i vilken form eller med vilken metod den sker och oavsett om den sker helt eller delvis.

Verket görs tillgängligt för allmänheten i följande fall:

1. När verket överförs till allmänheten. Detta sker när verket på trådbunden eller trådlös väg görs tillgänglig för allmänheten från en annan plats än den där allmänheten kan ta del av verket. Överföring till allmänheten innefattar överföring som sker på ett sådant sätt att enskilda kan få tillgång till verket från en plats och vid en tidpunkt som de själva väljer.

2. När verket framförs offentligt. Offentligt framförande innefattar endast sådana fall då verket görs tillgängligt för allmänheten med eller utan användning av ett tekniskt hjälpmedel på samma plats som den där allmänheten kan ta del av verket.

3. När exemplar av verket visas offentligt. Offentlig visning innefattar endast sådana fall då ett exemplar av ett verk görs tillgängligt för allmänheten utan användning av ett tekniskt hjälpmedel på

samma plats som den där allmänheten kan ta del av exemplaret. Om ett tekniskt hjälpmedel används är det i stället ett offentligt framförande.

4. När exemplar av verket bjuds ut till försäljning, uthyrning eller utlåning eller annars sprids till allmänheten.

Med överföring till allmänheten och offentligt framförande jämställs överföringar och framföranden som i förvärvsverksamhet anordnas till eller inför en större sluten krets.

3 § Då exemplar av ett verk framställs eller verket göres tillgängligt för allmänheten, skall upphovsmannen angivas i den omfattning och på det sätt god sed kräver.

Ett verk må icke ändras så, att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart kränkes; ej heller må verket göras tillgängligt för allmänheten i sådan form eller i sådant sammanhang som är på angivet sätt kränkande för upphovsmannen.

Sin rätt enligt denna paragraf kan upphovsmannen med bindande verkan eftergiva endast såvitt angår en till art och omfattning begränsad användning av verket.

4 § Den som översatt eller bearbetat ett verk eller överfört det till annan litteratur- eller konststart har upphovsrätt till verket i denna gestalt, men han äger icke förfoga däröver i strid mot upphovsrätten till originalverket.

Har någon i fri anslutning till ett verk åstadkommit ett nytt och självständigt verk, är hans upphovsrätt ej beroende av rätten till originalverket.

5 § Den som genom att sammanställa verk eller delar av verk, åstadkommit ett litterärt eller konstnärligt samlingsverk har upphovsrätt till detta, men hans rätt inskränker icke rätten till de särskilda verken.

6 § Har ett verk två eller flera upphovsmän, vilkas bidrag icke utgöra självständiga verk, tillkommer upphovsrätten dem gemensamt. De äga dock var för sig beivra intrång i rätten.

7 § Såsom upphovsman anses, där ej annat visas, den vars namn eller ock allmänt kända pseudonym eller signatur på sedvanligt sätt utsättes på exemplar av verket eller angives då detta göres tillgängligt för allmänheten.

Är ett verk utgivet utan att upphovsmannen är angiven såsom i första stycket sägs, äger utgivaren, om sådan är nämnd, och eljest förläggaren företräda upphovsmannen, till dess denne blivit angiven på ny upplaga eller genom anmälan i justitiedepartementet.

8 § Ett verk anses offentliggjort, då det lovligen gjorts tillgängligt för allmänheten.

Verket anses utgivet, då exemplar därav med upphovsmannens samtycke förts i handeln eller eljest blivit spritt till allmänheten.

[...]

Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk, vanligen benämnd Bernkonventionen

Bernkonventionen, är en internationell överenskommelse angående upphovsrätt för litterära och konstnärliga verk.

Historia

Konventionen hölls i Bern i Schweiz 1886 och har sedan dess reviderats flera gånger för att anpassas till modern tid. I januari 2006 var 160 stater anslutna till den. Sverige anslöt sig så tidigt som 1904. Den utvecklades på initiativ av Victor Hugo och influerades av den franska upphovsrättslagen från 1791 som till skillnad från den anglo-saxiska upphovsrättslagen inte bara såg till det ekonomiska skyddet.

Innan konventionen instiftades gav de nationella lagarna endast skydd för verk skapade inom det egna landet. Ett verk kunde ha skapats i Stockholm men saknade upphovsrättsligt skydd utanför Sverige.

Bernkonventionen följde i spåren av Pariskonventionen från 1883 som på samma sätt hade lagt ramarna för skydd av patent, varumärken och industriell utveckling.

Liksom Pariskonventionen upprättade Bernkonventionen ett kontor för att ta hand om de administrativa frågorna. 1893 gick de båda kontoren samman och bildade BIRPI (*Bureaux internationaux réunis pour la protection de la propriété intellectuelle*). 1960 flyttade BIRPI från Bern till Genève för att komma närmare FN och andra internationella

organisationer i den staden. 1967 ändrade BIRPI namnet till WIPO (*World Intellectual Property Organization*) som sedan 1974 är en organisation inom FN.

Bernkonventionen reviderades i Paris 1896 och Berlin 1908. Den fullbordades i Bern 1914, reviderades i Rom 1928, Bryssel 1948, Stockholm 1967 och i Paris 1971. Den modifierades 1979.

I början vägrade USA att skriva under konventionen eftersom den skulle ha inneburit stora förändringar i de amerikanska upphovsrättslagarna (speciellt med hänsyn till de moraliska rättigheterna, kravet på registrering av upphovsrättskyddade verk samt eliminering av den obligatoriska copyrightsymbolen, ©). Den 1 mars 1989 verkställdes den amerikanska ”Berne Convention Implementation Act of 1988” och USA blev då en del av Bernkonventionen.

Översikt

Bernkonventionen kräver av sina medlemsländer att skydda upphovsrätten på verk av uphovsmän från andra medlemsländer, på samma sätt som det egna landets uphovsmän skyddas. Detta innebär att till exempel franska uphovsrättslagar gäller för verk som publiceras eller framförs i Frankrike, oavsett vilket land de ursprungligen skapades i.

Utöver att skapa ett system för internationell uphovsrätt bland medlemsländerna, så innebär överenskommelsen även att medlemsländerna måste ha ett starkt minimiskydd för bokförlag och författare.

Upphovsrätt under Bernkonventionen måste vara automatisk. Det innebär att den inte kräver någon formell registrering i de olika länderna.

Konventionen stadgar att alla verk utom fotografier och filmer ska skyddas i minst 50 år efter uphovsmannen död, men medlemsländerna är fria att förlänga den tiden vilket EU gjorde med ett direktiv 1993. För fotografier sätter Bernkonventionen en minimitid på 25 år från att fotografiet skapades och för biofilmer 50 år efter att filmen först visades, eller 50 år efter skapandet om den inte har visats inom 50 år efter att den spelades in. Länder som var medlemmar under äldre revisioner av konventionen kan välja att ha kortare villkor. Det gäller även för grammofonskivor och rörliga bilder.

Även om konventionen säger att uphovsrättslagen i det land där skydd hävdas gäller, så säger artikel 7.8 att uphovsrätten inte får överskrida den rätt som finns i verkets ursprungsland, det vill säga att till exempel en författare har inte längre skydd utomlands än i sitt hemland, även om skyddet är längre utomlands. (Wikipedia, 10 april 2013)

Lag (1988:950) om kulturminnen m.m. SFS nr 1988:950

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö.

Ansvaret för detta delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas.

2 § I denna lag finns bestämmelser om ortnamn, fornminnen, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen samt om utförsel och återlämnande av kulturföremål.

Länsstyrelsen har tillsyn över kulturminnesvården i länet.

Riksantikvarieämbetet har överinseende över kulturminnesvården i landet. Riksantikvarieämbetet får överklaga beslut av domstol eller annan myndighet enligt 1–5 kap. Lag (2011:782).

3 § Vad som föreskrivs i denna lag om ägare av fastighet eller byggnad skall, då fastigheten eller byggnaden innehas som fideikommiss eller under därmed jämförliga förhållanden eller med ständig besittningsrätt, gälla innehavaren.

God ortnamnsd

4 § Vid statlig och kommunal verksamhet skall god ortnamnsd iakttas. Detta innebär att

- hävdvunna ortnamn inte ändras utan starka skäl,
- ortnamn i övrigt stavas enligt vedertagna regler för språkriktighet, om inte hävdvunna stavningsformer talar för annat,
- påverkan på hävdvunna namn beaktas vid nybildning av ortnamn, och
- svenska, samiska och finska namn så långt möjligt används samtidigt på kartor samt vid skyltning och övrig utmärkning i flerspråkiga områden.

Namn som godkänts för offentlig kartproduktion skall även i andra sammanhang användas i sin godkända form. Lag (2000:265).

2 kap. Fornminnen

Fasta fornlämningar och fornfynd

1 § Fasta fornlämningar är skyddade enligt denna lag.

Fasta fornlämningar är följande lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna

1. gravar, gravbyggnader och gravfält samt kyrkogårdar och andra begravningsplatser,

2. resta stenar samt stenar och bergytor med inskrifter, symboler, märken och bilder samt andra ristningar eller målningar,

3. kors och minnesvårdar,

4. samlingsplatser för rättskipning, kult, handel och andra allmänna ändamål,

5. lämningar av bostäder, boplatser och arbetsplatser samt kulturlager som uppkommit vid bruket av sådana bostäder eller platser, liksom lämningar efter arbetsliv och näringsfång,

6. ruiner av borgar, slott, kloster, kyrkobyggnader och försvarsanläggningar samt av andra märkliga byggnader och byggnadsverk,

7. färdvägar och broar, hamnanläggningar, vårdkasar, vägmärken, sjömärken och likartade anläggningar för samfärdsel samt gränsmärken och labyrinter,

8. skeppsvrak, om minst etthundra år kan antas ha gått sedan skeppet blev vrak.

Fasta fornlämningar är också naturbildningar till vilka ålderdomliga bruk, sägner

eller märkliga historiska minnen är knutna liksom lämningar efter äldre folklig kult.

2 § Till en fast fornlämning hör ett så stort område på marken eller på sjöbotten som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns fornlämningsområde.

När fråga uppkommer om fastställelse av gränserna för ett fornlämningsområde, prövas frågan av länsstyrelsen.

Då ett ärende om fastställelse av gränser tas upp av någon annan än ägaren av området, skall denne underrättas om ärendet och ges tillfälle att yttra sig i saken. Underrättelsen skall ske genom delgivning.

3 § Fornfynd är föremål som saknar ägare när de hittas och som

1. påträffas i eller vid en fast fornlämning och har samband med denna eller

2. påträffas under andra omständigheter och kan antas vara minst etthundra år gamla.

4 § Sådant fornfynd som avses i 3 § 1 tillfaller staten.

Sådant fornfynd som avses i 3 § 2 tillfaller upphittaren. Han är dock skyldig att erbjuda staten att få lösa in det mot betalning (hembud)

1. om fornfyndet innehåller föremål som

helt eller delvis består av guld, silver, koppar, brons eller annan legering med koppar eller

2. om fornfyndet består av två eller flera föremål, som kan antas ha blivit nedlagda tillsammans.

Fornfynd som påträffas på havsbotten eller dess underlag utanför gränserna för nationell jurisdiktion och som bärgats av ett svenskt fartyg eller förts till Sverige tillfaller staten.

Ett skeppsvrak som påträffas på havsbotten eller dess underlag utanför gränserna för nationell jurisdiktion och som bärgats av ett svenskt fartyg eller förts till Sverige tillfaller staten, om minst etthundra år kan antas ha gått sedan skeppet blev vrak. Lag (1996:529).

5 § Den som påträffar ett fornfynd, som skall tillfalla eller hembjudas staten, skall snarast anmäla fornfyndet hos Riksantikvarieämbetet, länsstyrelse, länsmuseum eller polismyndighet. Fornfynd som hör till skeppsvrak kan anmälas även till kustbevakningen.

Upphittaren är skyldig att på begäran lämna ut fornfyndet mot kvitto samt uppge var, när och hur fornfyndet påträffades.

Skydd, vård och undersökning av fornlämning och plats där fornfynd påträffats

6 § Det är förbjudet att utan tillstånd enligt detta kapitel rubba, ta bort, gräva

ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

7 § Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen får vidta de åtgärder som behövs för att skydda och vårda en fast fornlämning. Åtgärderna får avse exempelvis flyttning, iordningställande och inhägnad av fornlämningen eller röjning. Åtgärden får avse även en fornlämning som infogats i ett byggnadsverk.

Länsstyrelsen får uppdra åt annan att vidta åtgärder som avses i första stycket under de villkor som länsstyrelsen bestämmer. Åtgärd som innebär att fornlämningen rubbas eller förändras får dock inte vidtas utan att länsstyrelsens uppdrag uttryckligen gäller en sådan åtgärd.

Innan någon åtgärd vidtas skall den som äger eller har särskild rätt till marken eller byggnadsverket underrättas genom delgivning. Detsamma skall gälla i fråga om vattenområde.

Om åtgärderna medför kostnader eller skada för ägaren eller någon annan, har han rätt till skälig ersättning av allmänna medel. Beslut om ersättning fattas av länsstyrelsen och delges den som berörs av beslutet.

8 § Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen får utan hinder av 6 § undersöka en fast fornlämning, bärga ett skeppsvrak som är en fast fornlämning samt undersöka en plats där fornfynd påträffats.

Länsstyrelsen får lämna tillstånd till annan att företa en sådan undersökning eller bärgning under de villkor som länsstyrelsen bestämmer.

Vid undersökningen eller bärgningen gäller bestämmelserna om underrättelse och ersättning enligt 7 § tredje och fjärde styckena.

Bärgas ett skeppsvrak som är en fast fornlämning, skall det tillfalla staten, om det saknar ägare.

9 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om vad allmänheten skall iaktta inom och i närheten av områden som avses i 2 §.

Föreskrifter som avses i första stycket får även meddelas för en plats där fornfynd har påträffats, om det kan ske utan att någon väsentlig olägenhet uppstår. Sådana föreskrifter får gälla längst till dess att platsen har undersökts enligt 8 §.

Länsstyrelsen får besluta om användning av mark i närheten av områden som avses i 2 § under förutsättning att den pågående användningen inte avsevärt försvåras.

Ett beslut om föreskrifter skall kungöras på lämpligt sätt. Lag (2002:913).

Ingrepp i fast fornlämning

10 § Den som avser att uppföra en byggnad eller en anläggning eller genomföra

ett annat arbetsföretag bör i god tid ta reda på om någon fast fornlämning kan beröras av företaget och i så fall snarast samråda med länsstyrelsen.

Om en fornlämning påträffas under grävning eller annat arbete, skall arbetet omedelbart avbrytas till den del fornlämningen berörs. Den som leder arbetet skall omedelbart anmäla förhållandet hos länsstyrelsen.

11 § Om det behövs en särskild utredning för att ta reda på om en fast fornlämning berörs av ett planerat arbetsföretag som innebär att ett större markområde tas i anspråk, skall kostnaden för utredningen betalas av företagaren. Som sådan exploatering räknas t.ex. anläggande av allmän väg, större enskild väg, järnväg, flygfält, anläggning för energiförsörjning, större vattenverksamhet och mer omfattande byggande för bostads-, industri- eller handelsändamål.

Beslut om särskild utredning fattas av länsstyrelsen. Länsstyrelsen skall i beslutet ange vem som skall utföra utredningen. Då gäller inte lagen (2007:1091) om offentlig upphandling och lagen (2007:1092) om upphandling inom områdena vatten, energi, transporter och posttjänster. Länsstyrelsen skall beakta att utredningen skall vara av vetenskapligt god kvalitet och genomföras till en kostnad som inte är högre än vad som är motiverat med hänsyn till omständigheterna. Lag (2007:1097).

12 § Den som vill rubba, ändra eller ta bort en fast fornlämning skall ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen.

Länsstyrelsen får lämna sådant tillstånd endast om fornlämningen medför hinder eller olägenhet som inte står i rimligt förhållande till fornlämningens betydelse.

Såvitt gäller ägaren av skeppsvrak eller fornfynd som hör till skeppsvrak får tillstånd lämnas, om inte särskilda skäl talar emot det.

Om någon annan än ägaren av marken eller vattenområdet eller ägaren av skeppsvraket ansöker om tillstånd, skall ansökningen avslås om ägaren motsätter sig åtgärden och det inte finns några synnerliga skäl att bifalla ansökningen.

13 § Som villkor för tillstånd enligt 12 § får länsstyrelsen ställa skäliga krav på särskild undersökning för att dokumentera fornlämningen och ta till vara fornfynd eller på särskilda åtgärder för att bevara fornlämningen. I beslutet om tillstånd skall såvitt möjligt anges den kostnad som åtgärderna beräknas medföra.

Innan länsstyrelsen prövar en ansökan enligt 12 §, får den besluta om en arkeologisk förundersökning av fornlämningen, om det behövs för att få ett tillfredsställande underlag för prövningen eller för att bedöma behovet av att ställa krav på särskild undersökning.

Länsstyrelsen skall i beslutet om arkeologisk förundersökning eller särskild

undersökning ange vem som skall utföra undersökningen. Då gäller inte lagen (2007:1091) om offentlig upphandling och lagen (2007:1092) om upphandling inom områdena vatten, energi, transporter och posttjänster. Länsstyrelsen skall beakta att undersökningen skall vara av vetenskapligt god kvalitet och genomföras till en kostnad som inte är högre än vad som är motiverat med hänsyn till omständigheterna. Lag (2007:1097).

14 § Den som utför ett arbetsföretag som berör fast fornlämning svarar för kostnaden för åtgärder enligt 13 §.

Företagaren svarar dock inte för kostnad som

1. hänför sig till en fornlämning som inte förut varit känd,
2. väsentligt överstiger vad länsstyrelsen angett i beslut om tillstånd enligt 13 § första stycket,
3. hänför sig till arkeologisk förundersökning enligt 13 § andra stycket, om länsstyrelsen inte lämnar tillstånd till ingrepp i fornlämningen enligt 12 § andra stycket, eller
4. hänför sig till arkeologisk förundersökning eller särskild undersökning enligt 13 §, om det visar sig att någon fornlämning inte berörs av arbetsföretaget.

Beslut enligt denna paragraf fattas av länsstyrelsen och delges företagaren.

15 § Vägras någon tillstånd enligt 12 § beträffande fornlämning som när den påträffas var helt okänd och utan synligt märke ovan jord, är han berättigad till skälig ersättning av allmänna medel, om fornlämningen vållar honom betydande hinder eller olägenhet. Ansökan om sådan ersättning görs hos länsstyrelsen. Ansökningen skall ha kommit in till länsstyrelsen inom två år från det att fornlämningen påträffades genom grävning eller annat arbete, annars är rätten till ersättning förlorad. Vad som nu sagts om ersättning skall inte tillämpas om marken exproprieras.

Ersättning för hinder eller olägenhet skall deponeras hos länsstyrelsen. I fråga om fördelning och utbetalning av deponerade belopp samt rättsverkan av fördelning och utbetalning gäller i tillämpliga delar vad som är föreskrivet för det fall att nyttjanderätt eller servitutsrätt upplåts enligt expropriationslagen (1972:719). Beloppet utbetalas dock direkt till sökanden om det är väsentligen utan betydelse för annan rättsinnehavare än sökanden.

Inlösen och hittelön vid fornynd

16 § Vid inlösen av fornynd som enligt 4 § är hembudspflichtigt skall ersättning utgå med ett belopp som är skäligt med hänsyn till fynnets beskaffenhet, för föremål av ädelmetall dock minst motsvarande metallvärdet efter vikt, uppräknat med en åttondel.

För fornynd får även särskild hittelön lämnas.

Frågor om inlösen, ersättning och hittelön prövas av Riksantikvarieämbetet.

Fyndfördelning

17 § Riksantikvarieämbetet får genom fyndfördelning överlåta statens rätt till fornynd på museum som åtar sig att vårda det i framtiden på ett tillfredsställande sätt.

Detta gäller även skeppsvrak som avses i 4 § fjärde stycket. Lag (1996:529).

Metallsökare

18 § Apparat som kan användas för att på elektronisk väg spåra metallföremål under markytan (metallsökare) får inte användas om inte annat anges i 19 eller 20 §.

Metallsökare får inte heller medföras på fasta fornlämningar annat än vid färd på sådan väg som är upplåten för allmänheten, om inte annat anges i 19 eller 20 §. Lag (1991:474).

19 § Förbudet i 18 § att medföra och använda metallsökare gäller inte Riksantikvarieämbetet.

Utän hinder av förbudet i 18 § får metallsökare medföras och användas i militär verksamhet för att söka efter annat än fornynd.

Vidare får utan hinder av vad som sägs i 18 § första stycket metallsökare användas

i myndigheters verksamhet för att söka efter annat än fornfynd. Lag (1991:474).

20 § Utan hinder av 18 § får metallsökare medföras och användas vid sådana undersökningar av fasta fornlämningar eller platser där fornfynd har påträffats som efter medgivande av länsstyrelsen utförs av någon annan än Riksantikvarieämbetet.

Länsstyrelsen får även i annat fall lämna tillstånd att medföra och använda metallsökare, om skäl därtill föreligger. Lag (1991:474).

Ansvar m.m.

21 § Till böter eller fängelse i högst sex månader döms för fornminnesbrott den som av uppsåt eller oaktsamhet

1. tillägnar sig eller eljest förvärvar, gömmer, skadar, ändrar eller avyttrar föremål som enligt 4 § skall tillfalla staten eller hembjudas till staten eller

2. olovligen rubbar, tar bort, gräver ut, täcker över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändrar eller skadar en fast fornlämning.

Om brott som avses i första stycket har begåtts uppsåtligen och är att anse som grovt döms för grovt fornminnesbrott till fängelse i högst fyra år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningsmannen har använt särskild utrustning eller annars visat särskild förslagenhet, om gärningen utförts

vanemässigt, avsett fornfynd av större värde eller omfattning eller medfört en omfattande förstörelse av ett fornminne.

För försök eller förberedelse till grovt fornminnesbrott döms till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken. Lag (1991:474).

21 a § Till böter eller fängelse i högst sex månader döms den som av uppsåt eller oaktsamhet

1. inte anmäler fornfynd enligt 5 §,

2. bryter mot föreskrifter eller beslut som meddelats med stöd av 9 §,

3. inte gör anmälan enligt 10 § andra stycket eller

4. bryter mot 18 §. Lag (2002:913).

22 § Vid överträdelse av beslut eller föreskrift enligt detta kapitel får kronofogdemyndigheten meddela särskild handräckning för att åstadkomma rättelse.

Ansökan om handräckning får göras av Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen.

I fråga om sådan handräckning som avses i första stycket finns bestämmelser i lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning. Lag (1991:872).

22 a § Fornfynd som varit föremål för brott enligt detta kapitel, och som inte enligt 4 § första stycket ändå skall tillfalla staten, skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. I stället för fornfyndet får dess värde förklaras för-

verkat. Även annat utbyte av ett sådant brott skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller vad någon har tagit emot som ersättning för kostnader i samband med ett sådant brott, eller värdet av det mottagna, om mottagandet utgör brott enligt detta kapitel.

Metallsökare som har använts vid brott enligt detta kapitel skall förklaras förverkad, om det inte är uppenbart oskäligt.

Utöver vad som sägs i andra stycket får egendom som har använts som hjälpmedel vid brott enligt detta kapitel förklaras förverkad, om det behövs för att förebygga brott eller det finns andra särskilda skäl till det. Detsamma gäller egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt detta kapitel, om brottet har fullbordats eller om förfarandet har utgjort ett straffbart försök eller en straffbar förberedelse. I stället för egendomen får dess värde förklaras förverkat. Lag (2005:301).

23 § I ärenden enligt 2 § andra stycket och 9 § får länsstyrelsen, om det behövs, meddela föreskrift att gälla tills vidare i avvaktan på att ärendet avgörs slutligt.

Överklagande m.m.

24 § Beslut av Riksantikvarieämbetet enligt 17 § får överklagas hos regeringen.

Övriga beslut enligt detta kapitel får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol, om inte annat följer av 25 §. Prövningstill-

stånd krävs vid överklagande till kammar-rätten.

Kommunen får överklaga beslut enligt 2 § andra stycket, 9 § första-tredje styckena och 12 § andra stycket. Lag (2002:913).

25 § Länsstyrelsens beslut får inte överklagas när det gäller

1. ersättning för kostnader eller skada enligt 7 § fjärde stycket,
2. ersättning enligt 8 § tredje stycket,
3. beslut om kostnad för förundersökning eller särskild undersökning enligt 14 § andra stycket eller
4. ersättning enligt 15 § första stycket.

Den som är missnöjd med beslut som avses i första stycket kan väcka talan mot staten vid mark- och miljödomstolen. Talan skall ha väckts inom ett år från delfåendet av länsstyrelsens beslut.

Ersättning som beslutats av domstol enligt 15 § första stycket skall deponeras enligt bestämmelserna i 15 § andra stycket. Lag (2010:933).

3 kap. Byggnadsminnen

1 § En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen.

Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde.

I fråga om byggnad av sådant värde som sägs i första stycket och som tillhör staten gäller de bestämmelser som regeringen meddelar om statliga byggnadsminnen. Om ett statligt byggnadsminne övergår till annan ägare än staten, skall det därmed utgöra ett byggnadsminne enligt denna lag.

Bestämmelserna i detta kapitel gäller inte en byggnad som är fast fornlämning eller kyrkobyggnad enligt denna lag.

Skyddets innebörd och omfattning

2 § När en byggnad förklaras för byggnadsminne, skall länsstyrelsen genom skyddsbestämmelser ange på vilket sätt byggnaden skall vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras.

Om det behövs får föreskrifterna också innehålla bestämmelser om att ett område kring byggnaden skall hållas i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas. Lag (2000:265).

3 § Skyddsbestämmelser skall så långt möjligt utformas i samförstånd med byggnadens ägare och ägare till kringliggande markområde. Ägaren får inte åläggas mera omfattande skyldigheter än vad som är oundgängligen nödvändigt för att bibehålla byggnadsminnets

kulturhistoriska värde. Hänsyn skall tas till byggnadens användning och ägarens skäligen önskemål. Lag (2000:265).

Byggnadsminnesförklaring

4 § Fråga om en byggnad bör förklaras för byggnadsminne kan väckas av var och en genom ansökan eller tas upp av länsstyrelsen på eget initiativ.

Ansökan om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne skall innehålla uppgifter om vilken fastighet byggnaden är belägen på och om fastighetens ägare samt beskrivning av byggnaden. I ansökan bör även anges vilka omständigheter som åberopas för att byggnaden bör förklaras för byggnadsminne.

Innan länsstyrelsen fattar beslut som enligt detta kapitel kan medföra rätt till ersättning eller inlösen för ägare eller någon annan, skall länsstyrelsen undersöka om medel för detta finns tillgängliga.

5 § Då fråga väckts eller tagits upp om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne, får länsstyrelsen i avvaktan på ärendets slutliga prövning meddela förbud mot åtgärder som kan minska eller förstöra byggnadens kulturhistoriska värde. Förbudet får gälla för en tid av högst sex månader. Om det finns synnerliga skäl får det förlängas, dock högst med sex månader för varje gång.

6 § Om en byggnad kan antas komma i fråga som byggnadsminne får länsstyrelsen förordna att anmälan till länsstyrelsen

skall göras innan byggnaden rivs eller ändras på ett sätt som väsentligt minskar dess kulturhistoriska värde (anmälningsplikt).

Länsstyrelsen skall inom en månad från det anmälan kom in dit avgöra om den anmälda åtgärden skall få vidtas eller förbjudas enligt 5 §. Under denna tid får den anmälda åtgärden inte vidtas utan att länsstyrelsen har medgett det. Lag (2000:265).

7 § Om ett statligt byggnadsminne har övergått till att bli byggnadsminne enligt detta kapitel, skall länsstyrelsen utfärda förklaring om detta.

8 § Länsstyrelsen skall genast vidta de åtgärder som behövs för att en anteckning skall bli införd i fastighetsregistrets allmänna del eller för att en tidigare gjord anteckning skall tas bort,

1. då fråga väckts eller tagits upp om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne eller förklaring utfärdats enligt 7 §,

2. då förordnande enligt 6 § första stycket meddelats eller upphävt,

3. då beslut om byggnadsminnesförklaring vunnit laga kraft eller hävts, eller

4. då ansökan om byggnadsminnesförklaring avslagits.

Bestämmelser om vem som skall föra in eller ta bort uppgifter i fastighetsregistrets allmänna del finns i 19 kap. 6 §

fastighetsbildningslagen (1970:988). Lag (2005:1213).

9 § Riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen eller den som arbetar på länsstyrelsens uppdrag har rätt att få tillträde till byggnader med tillhörande markområde samt att där vidta de åtgärder och undersökningar som behövs för lagens tillämpning.

Bestämmelser om ersättning och inlösen

10 § Ägare och innehavare av särskild rätt till fastighet har rätt till ersättning av staten om skyddsbestämmelser

1. utgör hinder för rivning av en byggnad och skadan därav är betydande i förhållande till värdet av berörd del av fastigheten, eller

2. på annat sätt innebär att pågående markanvändning avsevärt försvåras inom berörd del av fastigheten.

Ersättning enligt första stycket får, om det är lämpligt, utgå med årliga belopp med rätt för sakägaren eller staten att erhålla omprövning vid ändrade förhållanden.

Medför skyddsbestämmelser att synnerligt men uppkommer vid användningen av fastigheten, är staten skyldig att lösa fastigheten om ägaren begär det.

Bestämmelserna enligt första stycket tillämpas också då länsstyrelsen meddelat förbud enligt 5 §. Ersättning som därvid utgår ska, om det finns skäl, avräknas mot ersättning som sedermera kan kom-

ma att utgå med stöd av denna paragraf.

Vid tillämpningen av första och tredje styckena ska, utan hinder av föreskrifterna om förlust av talan eller rätt till ersättning eller inlösen i 11 och 20 §§ eller 15 kap. 5 § plan- och bygglagen (2010:900), även beaktas andra beslut om skyddsbestämmelser samt beslut som avses i 14 kap. 7, 10 och 12 §§ plan- och bygglagen, under förutsättning att besluten meddelats inom tio år före det senaste beslutet om skyddsbestämmelser. Lag (2010:911).

11 § Har fråga väckts om att en byggnad skall förklaras för byggnadsminne, får länsstyrelsen förelägga den som vill göra anspråk på ersättning eller inlösen att inom viss tid, minst två månader från det han fått del av föreläggandet, anmäla detta till länsstyrelsen. Ett sådant föreläggande skall åtföljas av uppgift om de skyddsbestämmelser som avses bli utfärdade. Den som inte anmäler sina anspråk inom den utsatta tiden har förlorat sin rätt till ersättning eller inlösen.

Länsstyrelsen beslutar om ersättning och inlösen.

Avtal mellan staten och en sakägare eller vad de uppenbarligen har förutsatt skall gälla mellan dem i fråga om ersättning eller inlösen skall även gälla för den som senare förvärvar sakägarens rätt. Lag (2000:265).

12 § Om en fastighet till följd av ett beslut enligt detta kapitel minskar i värde så att den inte längre kan antas utgöra

full säkerhet för borgenärerna, skall den ersättning som fastighetsägaren är berättigad till enligt 10 § deponeras hos länsstyrelsen. Bestämmelsen gäller dock endast borgenärer som hade panträtt i fastigheten när ersättningsrätten uppkom och ersättningsbelopp som skall utgå på en gång.

Om en borgenär lider skada, därför att depositionen inte skett i enlighet med första stycket, är han berättigad till ersättning från staten. Ersättningen lämnas mot avskrivning på fordringshandlingen. Detsamma gäller om en borgenär lider förlust genom att ersättningen blivit för lågt beräknad och den inte blivit prövad av domstol till följd av överenskommelse mellan staten och fastighetsägaren eller av annan anledning.

13 § I fråga om ersättning eller inlösen enligt 10 eller 12 § andra stycket ska expropriationslagen (1972:719) tillämpas i den mån avvikande bestämmelser inte meddelas i denna lag.

Ersättning för minskning av fastighetens marknadsvärde i fall som avses i 10 § ska bestämmas som skillnaden mellan fastighetens marknadsvärde före och efter beslutet. Därvid ska bortses från förväntningar om ändring av markanvändningen. Vid bestämmande av ersättningen ska 4 kap. 1 § andra stycket expropriationslagen tillämpas.

Ersättning för skada enligt 10 § första stycket 1 ska minskas med ett belopp som motsvarar det som enligt samma

punkt ska tålas utan ersättning.

Om staten begär det och det inte är uppenbart oskäligt, ska domstolen förordna att ersättning enligt 10 § första stycket ska betalas ut först när vissa åtgärder med byggnaden har utförts.

Ogillas en talan om ersättning eller inlösen som har väckts av fastighetsägaren eller annan sakägare, kan domstolen förordna att fastighetsägaren eller sakägaren ska bära sina egna kostnader, om han eller hon har inlett rättegången utan tillräckliga skäl. Har rättegången uppenbart inletts utan skälig grund, får domstolen dessutom förordna att fastighetsägaren eller sakägaren ska ersätta staten dess rättegångskostnader. Lag (2010:826).

Ändring och hävande

14 § Om det finns särskilda skäl, får länsstyrelsen lämna tillstånd till att ett byggnadsminne ändras i strid mot skyddsbestämmelserna.

Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (2000:265).

15 § Om bibehållandet av ett byggnadsminne medför hinder, olägenhet eller kostnad som inte står i rimligt förhållande till dess betydelse, får länsstyrelsen jämka skyddsbestämmelserna eller häva byggnadsminnesförklaringen. Länsstyrelsen

får också häva en byggnadsminnesförklaring som framstår såsom ändamålslös.

Regeringen får häva en byggnadsminnesförklaring eller jämka skyddsbestämmelser, om regeringen ger tillstånd till expropriation som rör byggnaden eller kringliggande område och byggnadsminnesförklaringen eller skyddsbestämmelserna inte kan bestå utan olägenhet för expropriationsändamålet.

Vid beslut om att häva en byggnadsminnesförklaring eller att jämka skyddsbestämmelser får länsstyrelsen eller regeringen förordna att den som begär hävandet eller jämkningsen skall bekosta särskild dokumentation av byggnaden, om det är skäligt. Lag (2000:265).

Ansvarsbestämmelser m.m.

16 § Länsstyrelsen får förelägga den som är ansvarig för förvaltningen av ett byggnadsminne att vidta rättelse eller avbryta pågående åtgärder för att säkerställa efterlevnaden av skyddsbestämmelser och beslut enligt detta kapitel. Ett sådant föreläggande får förenas med vite.

I de fall som avses i första stycket får länsstyrelsen i stället hos kronofogdemyndigheten begära särskild handräckning enligt lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning mot den som ansvarar för förvaltningen av ett byggnadsminne. Lag (2000:265).

17 § Om en länsstyrelse har meddelat ett föreläggande eller förbud mot någon i

egenskap av ägare till en fastighet, tomträttsinnehavare eller ägare till en byggnad på mark som tillhör någon annan, får länsstyrelsen sända beslutet till inskrivningsmyndigheten för anteckning i fastighetsregistrets inskrivningsdel. Är föreläggandet förenat med löpande vite, skall även detta antecknas. Den som senast sökt lagfart eller inskrivning av förvärv av tomträtt skall, om den sökande inte är föreläggandets eller förbudets adressat, av inskrivningsmyndigheten genast i rekommenderat brev underrättas om anteckningen.

Har anteckning gjorts, gäller föreläggandet eller förbudet mot ny ägare av egendomen. Har den nya ägaren förvärvat egendomen genom köp, byte eller gåva och utgör egendomen fastighet eller tomträtt, gäller även löpande vite mot den nya ägaren räknat från tidpunkten för äganderättsövergången. Annat vite gäller inte mot en ny ägare av egendomen, men länsstyrelsen får sätta ut nytt vite för den ägaren. Löpande vite som avser en viss period får tas ut endast av den som var ägare vid periodens början.

Har ett antecknat föreläggande eller förbud upphävts genom ett beslut som vunnit laga kraft eller har den åtgärd som avses med föreläggandet vidtagits eller har ändamålet med föreläggandet eller förbudet förlorat sin betydelse, skall länsstyrelsen så snart den fått vetskap om förhållandet anmäla detta till inskrivningsmyndigheten för borttagande av anteckningen. Lag (2000:265).

18 § Till böter döms den som

1. i strid mot meddelade skyddsbestämmelser river eller på annat sätt förstör ett byggnadsminne eller ändrar det utan tillstånd enligt 14 § eller utan iakttagande av villkor för sådant tillstånd eller

2. bryter mot förbud som meddelats enligt 5 § eller förordnande enligt 6 § första stycket eller vidtar åtgärder i strid mot bestämmelserna i 6 § andra stycket.

Den som inte efterkommer ett vitesföreläggande eller ett vitesförbud döms inte till straff för det som omfattas av föreläggandet eller förbudet. Lag (2000:265).

Överklagande m.m.

19 § Beslut av länsstyrelsen enligt detta kapitel överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Länsstyrelsens beslut att inte förklara en byggnad för byggnadsminne får överklagas endast av Riksantikvarieämbetet. Lag (2000:265).

20 § Länsstyrelsens beslut om ersättning och inlösen får inte överklagas. Den som är missnöjd med ett sådant beslut får väcka talan mot staten vid mark- och miljödomstolen inom ett år från det han fått del av länsstyrelsens beslut. Väcks inte talan inom denna tid, är rätten till ersättning eller inlösen förlorad.

Staten får, när fråga väckts eller tagits upp om att förklara en byggnad för byggnadsminne, väcka talan vid mark- och miljödomstolen mot sakägare om fastställande av de villkor som skall gälla för ersättning. Om beslut om byggnadsminnesförklaring inte kommer till stånd inom ett år från det att målet avgjorts genom lagakraftäggande dom, skall domen inte längre vara bindande för parterna.

Talan om ersättning enligt 12 § andra stycket skall väckas vid mark- och miljödomstolen. Lag (2010:933).

21 § Beslut enligt 1, 5 eller 6 § skall tillämpas utan hinder av att talan förs mot beslutet.

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Kyrkobyggnader och kyrkotomter

2 § Kyrkobyggnader och kyrkotomter skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte försvakas.

Kyrkobyggnader enligt denna lag är byggnader som före den 1 januari 2000 har invigts för Svenska kyrkans gudstjänst och den 1 januari 2000 ägdes eller förvaltades av Svenska kyrkan eller någon av dess organisatoriska delar.

Kyrkotomt är ett område kring en kyrkobyggnad som hör samman med byggnadens funktion och miljö och som inte är begravningsplats. Lag (1999:304).

3 § Kyrkobyggnader som är uppförda och kyrkotomter som har tillkommit före utgången av år 1939 får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen.

I fråga om en kyrkobyggnad krävs alltid tillstånd för rivning, flyttning eller ombyggnad av byggnaden liksom för ingrepp i eller ändring av dess exteriör och interiör med dess fasta inredning och konstnärliga utsmyckning samt för ändring av dess färgsättning.

I fråga om en kyrkotomt krävs alltid tillstånd för utvidgning av tomten samt för uppförande eller väsentlig ändring av byggnader, murar, portaler eller andra fasta anordningar på tomten.

Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1995:560).

4 § Om Riksantikvarieämbetet beslutar det, skall bestämmelserna i 3 § om tillståndsprövning tillämpas också i fråga om en kyrkobyggnad eller en kyrkotomt som har tillkommit efter utgången av år 1939 och som är märklig genom sitt kulturhistoriska värde.

5 § Sedvanliga underhållsarbeten eller brådskande reparationsåtgärder får utföras utan tillstånd. Sådana åtgärder skall utföras med material och metoder som är lämpliga med hänsyn till byggnadens eller anläggningens kulturhistoriska värde.

Kyrkliga inventarier

6 § Inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad, kyrkotomt eller begravningsplats, skall förvaras och vårdas väl. Lag (1999:304).

7 § För varje församling skall det finnas en förteckning över inventarier som avses i 6 §. I förteckningen skall anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än församlingen och om det förvaras på någon annan plats än i kyrkan.

I varje församling skall det utses två personer som har ansvar för att föra förteckningen. De skall också se till att föremålen förvaras och vårdas väl. Församlingen skall anmäla till länsstyrelsen vilka som har utsetts. Lag (1999:304).

8 § Stiftet skall minst vart sjätte år kontrollera att alla föremål i förteckningen finns kvar. Sådant kontroll skall också göras vid byte av någon av de personer som har utsetts enligt 7 § andra stycket. Efter varje kontroll skall en kopia av förteckningen sändas till länsstyrelsen. Lag (1999:304).

9 § I fråga om ett föremål i förteckning-

en, som inte ägs av någon enskild person eller släkt, krävs tillstånd från länsstyrelsen

1. för att avyttra det,
2. för att avföra det från förteckningen,
3. för att reparera eller ändra det, eller
4. för att flytta det från den plats där det sedan gammalt hör hemma.

Länsstyrelsen får, i fråga om första stycket 3 och 4, ställa de villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder åtgärden. Villkoren får avse hur åtgärden skall utföras samt den dokumentation som behövs.

Tillstånd krävs inte för mera obetydliga reparationer. Sådana reparationer får inte utföras så, att föremålets kulturhistoriska värde minskas. Lag (1999:304).

10 § Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet får besikta kyrkliga inventarier.

Länsstyrelsen får också besluta att ett föremål skall tas upp i förteckningen.

Om det finns allvarig fara för att ett föremål skadas, får länsstyrelsen tills vidare ta hand om det eller vidta någon annan nödvändig åtgärd för att skydda eller vårda det. Innan en sådan åtgärd vidtas, skall samråd ske med stiftet och, om föremålet ägs av någon enskild, med denne. Lag (1999:304).

Begravningsplatser

11 § I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller försvansas.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144).

Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.

Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

14 § Om Riksantikvarieämbetet beslutar det, skall bestämmelserna i 13 § tillämpas också i fråga om en begravningsplats som tillkommit efter utgången av år 1939, om begravningsplatsen ligger invid en kyrkobyggnad som uppförts dessförinnan eller är märklig genom sitt kulturhistoriska värde.

15 § Om det på en begravningsplats eller i en byggnad på en begravningsplats som ägs och förvaltas av en borgerlig kommun finns föremål av kulturhistoriskt värde, tillämpas bestämmelserna i 6, 7, 9 och 10 §§ också på sådana föremål. Kommunen skall därvid ansvara för förteckningen samt förvaringen och vården av föremålen. I stället för vad som sägs i 7 § skall i förteckningen anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än kommunen.

Beredskapsförberedelser

15 a § Svenska kyrkan och dess organisatoriska delar skall vidta de beredskapsförberedelser som under höjd beredskap behövs för vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena. Lag (1999:942).

Ersättning till Svenska kyrkan

16 § Svenska kyrkan har rätt till viss ersättning av staten för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.

Svenska kyrkan beslutar om fördelning av ersättningen mellan stiftet. Stiftet beslutar om fördelning inom sitt område.

Riksantikvarieämbetet skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i landet. Länsstyrelsen skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i länet. Lag (1999:304).

Ingripande för att åstadkomma rättelse

17 § Länsstyrelsen får förelägga den som är ansvarig för förvaltningen av ett kyrkligt kulturminne att vidta rättelse eller avbryta pågående åtgärder för att säkerställa efterlevnaden av föreskrifter och beslut enligt detta kapitel. Ett sådant föreläggande får förenas med vite.

I de fall som avses i första stycket får länsstyrelsen i stället hos kronofogdemyndigheten begära särskild handräckning enligt lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning mot den som ansvarar för förvaltningen av ett kyrkligt kulturminne. Lag (1999:304).

Överklagande

18 § Beslut som anges i 3, 4, 9, 10, 13 och 14 §§ samt 17 § första stycket får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten. Lag (1999:304).

5 kap. Skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål

1 § Äldre svenska och utländska kulturföremål som kan vara av stor betydelse för det nationella kulturarvet, får inte föras ut ur landet utan särskilt tillstånd. Lag (2000:265).

2 § Med svenska kulturföremål avses föremål som är eller kan antas vara framställda i Sverige eller i ett annat land av en svensk.

Med utländska kulturföremål avses föremål som är framställda i ett annat land av annan än en svensk.

De gränser som Sverige hade den 1 juli 1986 är avgörande vid bestämmandet enligt lagen om ett föremål skall anses vara ett svenskt kulturföremål.

3 § Regeringen får meddela föreskrifter om vilka kulturföremål som inte får föras ut ur landet utan särskilt tillstånd. Lag (2000:265).

4 § Har upphävts genom lag (2000:265).

5 § Har upphävts genom lag (2000:265).

6 § Har upphävts genom lag (2000:265).

Prövningen av ansökningar om tillstånd till utförsel

7 § Frågor om tillstånd till utförsel skall prövas av Kungl. biblioteket, Riksantikva-

rieämbetet, Riksarkivet, Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde eller Stiftelsen Nordiska museet (tillståndsmyndigheter) enligt den fördelning som regeringen bestämmer.

Ansökningarna skall ges in till Riksantikvarieämbetet.

Regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får meddela närmare föreskrifter om ansökningsförfarandet. Lag (2000:265).

8 § Förvaltningslagen (1986:223) skall tillämpas även i fråga om tillståndsärenden som handläggs av Stiftelsen Nordiska museet. Beslut i ett sådant ärende fattas av stiftelsens styresman eller någon annan tjänsteman som styresmannen utser. Lag (2000:265).

9 § Den som söker tillstånd skall på begäran av tillståndsmyndigheten ställa föremålet till myndighetens förfogande för granskning. Lag (2000:265).

10 § Tillstånd till utförsel skall ges, om föremålet inte är av stor betydelse för det nationella kulturarvet. Lag (2000:265).

11 § Även om ett föremål är av stor betydelse för det nationella kulturarvet skall tillstånd till utförsel ges om

1. ägaren flyttar från Sverige för att bosätta sig i ett annat land,
2. föremålet genom arv, testamente eller

bodelning har förvärvats av en enskild person som är bosatt i annat land,

3. föremålet förs ut ur landet av en offentlig institution här i landet eller en institution som får bidrag av stat, kommun eller landstingskommun och det skall föras tillbaka till Sverige,

4. föremålet förs ut av en enskild person för att användas i samband med offentlig kulturverksamhet och det skall föras tillbaka till Sverige, eller

5. föremålet tillfälligt är i landet.

Även om ett föremål är av stor betydelse för det nationella kulturarvet får tillstånd till utförsel ges om föremålet förvärvats av en institution i utlandet. Lag (2000:265).

12 § Rör en ansökan mer än en av tillståndsmyndigheterna beslutar Riksantikvarieämbetet vilken tillståndsmyndighet som skall handlägga ansökningen. Den tillståndsmyndigheten får fatta beslut i ärendet först efter samråd med den eller de övriga tillståndsmyndigheter som är berörda. I sådana ärenden skall ansökningen avslås, om någon av de berörda tillståndsmyndigheterna anser att tillstånd inte skall beviljas. Lag (2000:265).

13 § Ett tillstånd till utförsel gäller i ett år från dagen för beslutet. Lag (2000:265).

14 § Har upphävts genom lag (2000:265).

Överklagande

15 § Om en tillståndsmyndighet har avslagit en ansökan om tillstånd till utförelse, får beslutet överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Andra beslut som en tillståndsmyndighet har meddelat enligt detta kapitel, får inte överklagas. Lag (1995:72).

Medgivande av regeringen

16 § Även om ett kulturföremål är av stor betydelse för det nationella kulturarvet, får regeringen, om synnerliga skäl föreligger, medge att föremålet förs ut ur landet.

Ansvar

17 § Bestämmelser om ansvar för olovlig utförelse av kulturföremål och för försök därtill finns i lagen (2000:1225) om straff för smuggling. Lag (2000:1244).

6 kap. Återlämnande av kulturföremål som olagligt förts bort från en stat som ingår i EES

1 § Ett kulturföremål som efter den 31 december 1994 olagligt förts bort från en stat som ingår i Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES) och som finns i Sverige skall på begäran återlämnas till den staten. Lag (1994:1523).

Definitioner

2 § Med ett kulturföremål avses i detta kapitel ett föremål som

1. i den stat det förts bort från betraktas som en nationell skatt av konstnärligt, historiskt eller arkeologiskt värde enligt lagar eller administrativa förfaranden som är förenliga med artikel 36 i Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt, och

2. tillhör någon av de kategorier som anges i bilaga 1 till denna lag eller är en integrerad del av inventarierna hos en kyrklig institution eller en integrerad del av en offentlig samling och upptagen i inventarieförteckningen hos ett museum, ett arkiv eller en bibliotekssamling.

Med en offentlig samling avses en samling som ägs av

– en stat som avses i 1 §,

– en lokal eller regional myndighet i en sådan stat, eller

– en offentlig institution i en sådan stat vilken ägs eller till stor del finansieras av staten eller av en lokal eller regional myndighet. Lag (2011:782).

3 § Med att ett kulturföremål olagligt förts bort avses i detta kapitel att

1. föremålet förts från en stats territorium i strid med den statens regler som har till syfte att skydda nationella skatter, eller

2. föremålet efter en tidsbegränsad laglig bortförelse inte har återlämnats eller något annat villkor för bortförelsen har överträtts. Lag (2011:782).

Väckande av talan

4 § Den stat från vars territorium kulturföremålet olagligt förts bort får vid allmän domstol väcka talan om återlämnande. Talan ska riktas mot den som innehar föremålet.

Till en ansökan om stämning i mål som avses i första stycket ska det fogas dels en handling som beskriver föremålet och som anger att det är ett kulturföremål, dels en förklaring av den behöriga myndigheten i den återkrävande staten om att föremålet olagligt har förts bort.

Är någon annan än den som innehar föremålet ägare till det, ska domstolen, om ägaren är känd, underrätta honom eller henne om att talan väckts. Den som har en särskild rätt till föremålet ska också underrättas, om han eller hon är känd. Lag (2011:782).

5 § Domstolen får på ansökan av den stat från vars territorium ett kulturföremål olagligt förts bort besluta om säkerhetsåtgärd beträffande föremålet. I sådana fall ska 15 kap. 2, 5, 7, 8 och 10 §§ rättegångsbalken tillämpas. Med bättre rätt till viss egendom ska i det sammanhanget avses rätt att få egendom återlämnad. Lag (2011:782).

6 § Talan om återlämnande ska väckas inom ett år från det att den återkrävande staten har fått kännedom om var föremålet finns och om vem som innehar det. Talan får dock inte väckas senare än trettio år efter det att föremålet olagligt fördes bort. I fråga om föremål som enligt 2 § tillhör en offentlig samling och kyrkliga föremål som har ett särskilt skydd enligt det återkrävande landets lag, får dock talan väckas inom sjuttiofem år efter bortförseeln.

Om bortförseeln inte längre är olaglig när talan väcks, ska talan ogillas. Lag (2011:782).

Ersättning

7 § Om ett kulturföremål ska återlämnas, är den som innehar föremålet för egen räkning berättigad till skäligen ersättning av den återkrävande staten. Detta förutsätter att innehavaren visat tillräcklig omsorg och uppmärksamhet vid anskaffandet av föremålet och i fråga om hur föremålet förts bort från den återkrävande staten. Den som förvärvat föremålet genom arv, testamente, gåva eller bodelning är berättigad till ersättning endast om den som föremålet förvärvats från skulle ha varit det. Lag (2011:782).

Undersökning

8 § Tingsrätten får på ansökan av den myndighet som regeringen bestämmer (den centrala myndigheten) besluta att myndigheten får genomföra en under-

sökning hos någon för att söka efter ett visst kulturföremål som olagligt förts bort från en stat som anges i 1 §. Tillstånd får lämnas endast om

1. det finns särskild anledning att anta att det sökta föremålet kan påträffas vid undersökningen,
2. den hos vilken undersökningen skall vidtas skäligen kan befaras undandra sig att lämna uppgift om han innehar föremålet, och
3. vikten av att åtgärden vidtas uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den som berörs.

Ansökan skall göras skriftligen.

Om det skäligen kan befaras att föremålet kan komma att gömmas undan eller någon annan åtgärd vidtas för att hindra eller försvåra ett återlämnande, får beslut enligt första stycket meddelas utan att motparten bereds tillfälle att yttra sig över ansökan. Motparten behöver i så fall inte heller underrättas om rättsens beslut innan undersökningen påbörjas.

Beslutet gäller omedelbart, om inte annat bestäms. Lag (1994:1523).

9 § Av ett beslut om undersökning skall framgå i vilken utsträckning den centrala myndigheten har rätt att få tillträde till lokaler, markområden, transportmedel och andra utrymmen.

Vid undersökning skall tillämpas bestämmelserna i 28 kap. 6 §, 7 § andra stycket och 9 § första stycket rättegångsbalken.

Myndigheten får begära handräckning av Kronofogdemyndigheten för att genomföra undersökningen. Därvid tillämpas bestämmelserna i utsökningsbalken om verkställighet av förpliktelser som inte avser betalningsskyldighet eller avhysning. Lag (2006:707).

10 § Om det sökta föremålet påträffas vid undersökningen får den centrala myndigheten ta hand om föremålet, om det skäligen kan befaras att innehavaren genom att gömma undan föremålet eller genom att företa någon annan åtgärd hindrar eller försvårar ett återlämnande. Lag (1994:1523).

11 § Den som berörs av ett omhändertagande enligt 10 § kan skriftligen begära prövning av det vid den tingsrätt som prövade ansökan om tillstånd till undersökningen. När begäran kommit in skall rätten snarast möjligt och, om det inte finns synnerliga skäl, senast fjärde dagen därefter hålla förhandling.

Till förhandlingen skall kallas både den som berörs och den centrala myndigheten.

Vid förhandlingen skall myndigheten redovisa skälen för omhändertagandet. Den som berörs skall få tillfälle att yttra sig. Förhandlingen skall, om möjligt, pågå utan avbrott. Uppskov får äga rum endast

om det finns synnerliga skäl till det. Sedan förhandlingen avslutats, skall rätten omedelbart meddela beslut. Lag (1994:1523).

12 § Domstolen skall bestämma hur länge omhändertagandet skall bestå. Tiden får inte sättas längre än som är oundgängligen nödvändig. Ett omhändertagande får dock bestå högst tre månader. Lag (1994:1523).

13 § Om domstol enligt 5 § fattat beslut om säkerhetsåtgärd beträffande ett föremål upphör beslut om omhändertagande av samma föremål att gälla. Lag (1994:1523).

Rättegångsbestämmelser

14 § Vid rättegången i mål enligt detta kapitel tillämpas vad som är föreskrivet i rättegångsbalken om tvistemål där förlikning är tillåten.

I rättegång om återlämnande får ersättning enligt 7 § yrkas utan stämning.

Över återlämnande och ersättning får i samma rättegång dömas endast i ett sammanhang. Lag (2011:782).

14 a § Vid handläggningen av frågor som avses i 8 och 11 §§ gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Om inte annat sägs i detta kapitel, avgörs frågan om behörig domstol enligt 10 kap. rättegångsbalken. Lag (2011:782).

Kostnader

15 § I mål enligt detta kapitel gäller i fråga om rättegångskostnaderna 18 kap. rättegångsbalken med följande avvikelser. Om den återkrävande statens motpart inte insett eller bort inse att föremålet olagligt förts bort, ska den återkrävande staten svara för kostnaderna vid tingsrätten. Detsamma gäller under sådana omständigheter kostnaderna i högre rätt, om de har orsakats av att staten överklagat. För kostnad som avses i 18 kap. 6 § rättegångsbalken svarar dock alltid den part som orsakat kostnaden. Lag (2011:782).

16 § Den återkrävande staten svarar för kostnaderna för verkställigheten av en dom om återlämnande av ett kulturföremål. Lag (1994:1523).

Lagval

17 § Om ett olagligt bortfört kulturföremål återlämnats, skall äganderätten till föremålet bestämmas enligt den återkrävande statens lag. Lag (1994:1523).

7 kap. Återlämnande av kulturföremål som olagligt förts ut från en stat som har tillträtt Unidroit-konventionen

1 § Ett kulturföremål som finns i Sverige och som, efter det att Unidroit-konventionen av den 24 juni 1995 om kulturföremål som stulits eller förts ut olagligt trätt i kraft för Sveriges del, har förts ut olagligt från en stat som tillträtt konventionen ska

återlämnas till den staten, om den begär det. Om den olagliga utförseln skett från en konventionsstat som är en EES-stat, ska föremålet dock återlämnas endast om det inte omfattas av definitionen i 6 kap. 2 § första stycket.

Trots första stycket ska föremålet inte återlämnas, om det har förts ut ur staten under upphovsmannens livstid eller inom femtio år från dennes död. Kulturföremål som har tillverkats av en eller flera medlemmar av en stam eller ursprungsbefolkning för stammens eller befolkningens traditionella eller rituella bruk ska dock alltid återlämnas till stammen eller befolkningen. Lag (2011:782).

Definitioner

2 § Med ett kulturföremål avses i detta kapitel ett föremål som är av betydelse för arkeologin, förhistorien, historien, litteraturen, konsten eller vetenskapen och som tillhör någon av de kategorier som anges i bilaga 2 till denna lag. Lag (2011:782).

3 § Med att ett kulturföremål olagligt förts ut avses i detta kapitel att

1. föremålet förts ut från en stats territorium i strid med den statens regler om utförsel av kulturföremål som har till syfte att skydda statens kulturarv, eller
2. föremålet efter en tidsbegränsad laglig utförsel inte har återlämnats eller något annat villkor för utförseln har överträtts. Lag (2011:782).

Väckande av talan

4 § Den stat från vars territorium kulturföremålet olagligt förts ut får vid allmän domstol väcka talan om återlämnande. Talan ska riktas mot den som innehar föremålet.

Till en ansökan om stämning i mål som avses i första stycket ska det fogas dels en handling som beskriver föremålet och som anger att det är ett kulturföremål, dels en förklaring av den behöriga myndigheten i den återkrävande staten om att föremålet olagligt har förts ut.

Är någon annan än den som innehar föremålet ägare till det, ska domstolen, om ägaren är känd, underrätta honom eller henne om att talan väckts. Den som har en särskild rätt till föremålet ska också underrättas, om han eller hon är känd. Lag (2011:782).

5 § Domstolen får på ansökan av den stat från vars territorium ett kulturföremål olagligt förts ut besluta om säkerhetsåtgärd beträffande föremålet.

I sådana fall ska 15 kap. 2, 5, 7, 8 och 10 §§ rättegångsbalken tillämpas. Med bättre rätt till viss egendom ska i det sammanhanget avses rätt att få egendom återlämnad. Lag (2011:782).

6 § Talan om återlämnande ska väckas inom tre år från det att den återkrävande staten har fått kännedom om var föremålet finns och om vem som innehar

det. Talan får dock inte väckas senare än femtio år efter det att föremålet olagligt fördes ut.

Om utförelsen inte längre är olaglig när talan väcks, ska talan ogillas. Lag (2011:782).

Ersättning

7 § Om ett kulturföremål ska återlämnas, är den som innehar föremålet berättigad till skälig ersättning av den återkrävande staten. Detta förutsätter att innehavaren visat tillräcklig omsorg och uppmärksamhet vid anskaffandet av föremålet och i fråga om hur föremålet förts ut från den återkrävande staten. Den som förvärvat föremålet genom arv, testamente, gåva eller bodelning är berättigad till ersättning endast om den som föremålet förvärvats från skulle ha varit det. Lag (2011:782).

Rättegångsbestämmelser

8 § Vid rättegången i mål enligt detta kapitel tillämpas vad som är föreskrivet i rättegångsbalken om tvistemål där förlikning är tillåten.

I rättegång om återlämnande får ersättning enligt 7 § yrkas utan stämning.

Över återlämnande och ersättning får i samma rättegång dömas endast i ett sammanhang. Lag (2011:782).

Kostnader

9 § I mål enligt detta kapitel gäller i fråga om rättegångskostnaderna 18 kap. rättegångsbalken med följande avvikelser. Om den återkrävande statens motpart inte insett eller bort inse att föremålet olagligt förts ut, ska den återkrävande staten svara för kostnaderna vid tingsrätten. Detsamma gäller under sådana omständigheter kostnaderna i högre rätt, om de har orsakats av att staten överklagat. För kostnad som avses i 18 kap. 6 § rättegångsbalken svarar dock alltid den part som orsakat kostnaden. Lag (2011:782).

10 § Den återkrävande staten svarar för kostnaderna för verkställigheten av en dom om återlämnande av ett kulturföremål. Lag (2011:782).

Lagval

11 § Om ett kulturföremål som olagligt förts ut från en stat återlämnats, ska äganderätten till föremålet bestämmas enligt den återkrävande statens lag. Lag (2011:782).

8 kap. Återlämnande av kulturföremål som stulits utomlands i en stat som har tillträtt Unidroit-konventionen

1 § För föremål som utgör kulturföremål enligt definitionen i 7 kap. 2 § och som har stulits utomlands i en stat som tillträtt Unidroit-konventionen av den 24 juni 1995 om kulturföremål som stulits eller

förts ut olagligt gäller lagen (1986:796) om godtrosvärv av lösöre med den avvikelse som anges i 2 §. Lag (2011:782).

2 § I stället för de tidsfrister som anges i 3 och 5 §§ lagen (1986:796) om godtrosvärv av lösöre ska tidsfrister om tre år gälla. Lag (2011:782).

Bilaga

Kategorier som avses i 6 kap. 2 § första stycket 2

A. 1. Arkeologiska föremål som är äldre än 100 år och som härrör från

- utgrävningar och fynd på land eller under vatten,

- arkeologiska fyndplatser,

- arkeologiska samlingar.

2. Föremål som utgör en integrerad del av söndertagna konstnärliga, historiska eller religiösa minnesmärken som är äldre än 100 år.

3. Tavlor och målningar, som inte tillhör kategori 3 a eller 4, som utförts helt för hand, på vilket underlag och i vilket material som helst.

3 a Akvareller, gouacher och pasteller som utförts helt för hand, på vilket underlag som helst.

4. Mosaiker, som inte tillhör kategorierna

1 och 2, som utförts helt för hand i vilket material som helst och teckningar som utförts helt för hand på vilket underlag och i vilket material som helst.

5. Originalgravyrer, tryck, silkscreentryck och litografier med deras respektive matriser och originalaffischer.

6. Originalskulpturer eller originalstatyer och kopior, framställda enligt samma process som originalet och som inte tillhör kategori 1.

7. Fotografier, film och negativ av dessa.

8. Inkunabler och manuskript, inklusive kartor och partitur, enstaka eller i samlingar.

9. Böcker som är äldre än 100 år, enstaka eller i samlingar.

10. Tryckta kartor äldre än 200 år.

11. Arkiv och däri ingående delar, som är äldre än 50 år, på vilket underlag och i vilket medium som helst.

12 a. Samlingar och föremål från zoologiska, botaniska, mineralogiska eller anatomiska samlingar.

b. Samlingar av historiskt, paleontologiskt, etnografiskt eller numismatiskt intresse.

13. Transportmedel som är äldre än 75 år.

14. Andra antikviteter som inte tillhör kategorierna A1-A13 och som är äldre än 50 år. Kulturföremålen i kategorierna A1-A14 omfattas av denna lag bara om deras värde motsvarar eller överstiger de ekonomiska gränsvärdena under B.

Beträffande kategorierna A3-A8 avses endast föremål som är äldre än 50 år och inte tillhör upphovsmannen.

B. Ekonomiska gränsvärden tillämpligt på vissa kategorier under A

VÄRDE

oavsett värde - 1 (arkeologiska föremål) - 2 (delar av minnesmärken) - 8 (inkunabler och manuskript) - 11 (arkiv)

15 000 euro - 4 (mosaiker och teckningar) - 5 (gravyrer) - 7 (fotografier) - 10 (tryckta kartor)

30 000 euro - 3 a (akvareller)

50 000 euro - 6 (statyer) - 9 (böcker) - 12 (samlingar) - 13 (transportmedel) - 14 (alla andra föremål)

150 000 euro - 3 (tavlor)

Bedömningen av om villkoren för det ekonomiska gränsvärdet är uppfyllda måste göras när återlämnande begärs. Det ekonomiska värdet är det som föremålet har i den återkrävande medlemsstaten. Lag (2011:782).

Bilaga 2

De kategorier som avses i 7 kap. 2 § är följande.

1. Sällsynta zoologiska, botaniska, mineralogiska och anatomiska exemplar eller samlingar samt föremål av paleontologiskt intresse.

2. Föremål med historisk anknytning, innefattande vetenskapens och teknologins historia samt krigs- och samhällshistoria, föremål med anknytning till nationella ledares, filosofers, vetenskapsmäns och konstnärers liv samt till händelser av nationell betydelse.

3. Fynd från tillåtna eller otillåtna arkeologiska utgrävningar eller från arkeologiska upptäckter.

4. Delar av konstnärliga eller historiska monument eller fornlämningar som tagits sönder.

5. Antikviteter som är äldre än 100 år, såsom inskriptioner, mynt och graverade sigill.

6. Föremål av etnologiskt intresse.

7. Föremål av konstnärligt intresse, såsom

– tavlor, målningar och teckningar som gjorts helt för hand, oavsett underlag och material, med undantag för industridesign och industritillverkade föremål som dekorerats för hand,

– originalverk i form av statyer och skulpturer, oavsett material,

– gravyrer, tryck och litografier i original, och

– konstnärliga assemblage och montage i original, oavsett material.

8. Enstaka exemplar eller samlingar av sällsynta handskrifter och inkunabler, äldre böcker, dokument och publikationer av särskilt intresse, såsom historiskt, konstnärligt, vetenskapligt eller litterärt intresse.

9. Frimärken eller stämpelmärken och liknande märken, i enstaka exemplar eller i samlingar.

10. Arkiv, inklusive samlingar av ljudupptagningar, fotografier och filmupptagningar.

11. Möbler som är äldre än 100 år och äldre musikinstrument. Lag (2011:782).

Övergångsbestämmelser

1998:950

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

2. Genom lagen upphävs

a) lagen (1942:350) om fornminnen,

b) lagen (1960:690) om byggnadsminnen,

c) lagen (1985:1104) om skydd mot utförelse av vissa äldre kulturföremål.

3. Beslut meddelade enligt äldre lag skall vid tillämpning av den nya lagen anses ha meddelats med stöd av denna.

4 kap. 16 § andra meningen tillämpas endast i ärenden som väckts efter ikraftträdandet.

Äldre föreskrifter gäller fortfarande i fråga om överklagande av beslut som har meddelats före den 1 januari 1989. Ärenden som vid utgången av år 1988 kommit in till regeringen men som ännu inte avgjorts handläggs enligt äldre föreskrifter.

4. Har beslut om skydds föreskrifter eller beslut om förbud enligt 7 § lagen (1960:690) om byggnadsminnen meddelats av länsstyrelsen före den 1 juli 1987, skall dessförinnan gällande bestämmelser om ersättning tillämpas.

5. Vid tillämpning av 3 kap. 10 § femte stycket får beaktas även beslut som meddelats före ikraftträdandet.

I mål enligt 5 § lagen (1960:690) om byggnadsminnen i vilka talan har väckts före den 1 juli 1987 skall 12 § andra stycket nämnda lag i dess lydelse före den 1 juli 1987 tillämpas.

6. Punkterna 2 och 3 i övergångsbestämmelserna till lagen (1985:1104) om skydd

mot utförelse av vissa äldre kulturföremål skall fortsätta att gälla.

1991:872

Denna lag träder i kraft den dag regeringen bestämmer. Äldre föreskrifter gäller fortfarande i fråga om mål om handräddning där talan väckts före ikraftträdandet.

1995:72

Denna lag träder i kraft den 1 april 1995. Beslut som har meddelats före ikraftträdandet överklagas enligt äldre bestämmelser.

1995:560

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1995.

Äldre bestämmelser gäller för ansökningar om tillstånd som kommit in till Riksantikvarieämbetet före den 1 juli 1995.

1999:304

1. Denna lag träder i kraft, i fråga om 4 kap. 16 § den 1 januari 2002, och i övrigt den 1 januari 2000.

2. Äldre föreskrifter gäller fortfarande i fråga om överklagande av beslut som har meddelats före ikraftträdandet.

2000:265

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2000.

2. Beslut om tillstånd till utförelse av kulturföremål som har meddelats innan denna lag trätt i kraft gäller inte efter utgången av år 2000.

2010:826

1. Denna lag träder i kraft den 1 augusti 2010.

2. Äldre föreskrifter gäller fortfarande för ersättning med anledning av skyddsbestämmelser eller, i fall som avses i 3 kap. 10 § fjärde stycket, förbud som länsstyrelsen har meddelat före ikraftträdandet.

3. I de fall som avses i 2 ska hänvisningen till expropriationslagen (1972:719) avse den lagen i dess lydelse vid utgången av juli 2010.

2011:782

1. Denna lag träder i kraft den dag regeringen bestämmer.

2. Bestämmelsen i 8 kap. 2 § tillämpas inte i fråga om sådana förvärv som har gjorts före ikraftträdandet.

Förordning (1988:1188) om kulturminnen m.m.

Allmänna bestämmelser om samråd m.m.

1 § Innan länsstyrelsen fattar beslut i ett ärende enligt lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. som kan medföra ersättningskyldighet eller på annat sätt är av större vikt, skall länsstyrelsen samråda med Riksantikvarieämbetet. Förordning (1997:1165).

2 § Länsstyrelsen skall vid sin tillsyn över kulturminnesvården i länet samverka med kulturminnesvårdande organ inom länet, särskilt läns museerna och motsvarande museer.

3 § När länsstyrelsen har fattat ett beslut enligt lagen (1988:950) om kulturminnen m. m. skall en kopia av beslutet genast sändas till riksantikvarieämbetet.

Länsstyrelsen skall vidare underrätta riksantikvarieämbetet när fråga om åtal enligt 2 kap. 21 § eller 3 kap. 18 § lagen om kulturminnen m.m. har uppkommit. Riksantikvarieämbetet skall också underrättas när fråga om skadestånd på grund av åsidosättande av föreskrifter i nämnda lag har uppkommit.

4 § Riksantikvarieämbetet skall underrätta lantmäterimyndigheten om sådana fasta fornlämningar som kan antas ännu inte vara införda i fastighetsregistrets

allmänna del. Förordning (2000:337).
Fornminnen

5 § Länsstyrelsen skall genast underrätta kommunen om beslut i ärenden som avses i 2 kap. 2, 9 och 12 §§ lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. När beslutet har vunnit laga kraft, skall länsstyrelsen underrätta lantmäterimyndigheten. Förordning (1995:1448).

6 § Riksantikvarieämbetet skall underrätta länsstyrelsen innan myndigheten vidtar en åtgärd enligt 2 kap. 7 eller 8 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Länsstyrelsen skall samråda med riksantikvarieämbetet innan länsstyrelsen vidtar motsvarande åtgärd. Underrättelse eller samråd behöver dock inte ske om åtgärden är brådskande.

7 § Innan länsstyrelsen ger någon tillstånd att vidta åtgärder enligt 2 kap. 7 eller 8 §§ lagen (1988:950) om kulturminnen m.m., skall länsstyrelsen förvissa sig om att denne har tillräcklig kunskap för att utföra åtgärderna på ett tillfredsställande sätt.

Innan länsstyrelsen fattar beslut enligt 2 kap. 11 och 13 §§ samma lag skall länsstyrelsen förvissa sig om att den som skall utföra utredningen eller undersökningen har tillräcklig kunskap för att utföra den

på ett tillfredsställande sätt. Förordning (1997:303).

8 § Länsstyrelse, länsmuseum, polismyndighet eller kustbevakning som tar emot fornynd eller anmälan om fornynd skall genast skriftligen underrätta riksantikvarieämbetet om fornyndet. Underrättelsen skall innehålla en kortfattad beskrivning av fornyndet och av fyndplatsen samt upphittarens namn och adress. Har upphittaren lämnat ytterligare uppgifter om omständigheterna vid fyndet, skall dessa uppgifter bifogas. Upphittaren skall få en kopia av underrättelsen.

9 § Länsstyrelsen får meddela sådana föreskrifter som avses i 2 kap. 9 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Förordning (2002:970).

10 § Närmare föreskrifter om verkställighet av 2 kap. 10-13 §§ lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. meddelas av Riksantikvarieämbetet. Förordning (2002:645).

Byggnadsminnen

11 § Innan en byggnad förklaras för byggnadsminne skall länsstyrelsen ge kommunen tillfälle att yttra sig, om det inte är uppenbart obehövt.

12 § När beslut enligt 3 kap. 1, 5--7, 14 och 15 §§ lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. har vunnit laga kraft, skall länsstyrelsen underrätta den eller de kommunala nämnder som fullgör uppgifter inom plan- och byggnadsväsendet. Förordning (1991:1612).

13 § Ett byggnadsminne skall, om länsstyrelsen finner anledning till detta och ägaren samtycker, genom länsstyrelsens försorg och på statens bekostnad förses med anslag om att byggnaden är skyddad enligt lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.

14 § Riksantikvarieämbetet skall föra en förteckning över byggnadsminnena i landet. Länsstyrelsen skall föra en förteckning över byggnadsminnena i länet. Länsstyrelsen skall också föra en förteckning över sådana byggnader som avses i 3 kap. 6 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.

15 § Då fråga om ersättning enligt 3 kap. 10 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. uppkommer skall länsstyrelsen försöka få till stånd en frivillig uppgörelse med sakägaren om ersättningens storlek.

16 § I villkoren för ett tillstånd enligt 3 kap. 14 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. skall alltid ingå att byggnadens utseende och beskaffenhet före ändringen skall dokumenteras på ett lämpligt sätt.

17 § Av 3 kap. 13 § första stycket lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.

följer att expropriationslagen (1972:719) skall tillämpas i vissa fall när det gäller ersättning och inlösen. Bestämmelser om utbetalning av ersättning till innehavare av fideikomiss finns i övergångsbestämmelserna punkt 6 till expropriationslagen och i 18 § expropriationskungörelsen (1972:727).

Kyrkliga kulturminnen

18 § I ärenden enligt 4 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. skall Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna samråda med stiftet, om det behövs. Förordning (1999:881).

19 § Till kyrkliga inventarier som avses i 4 kap. 6 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. hör bl.a. äldre skrudar, rökelsekar, kärl, böcker, altartavlor, kors och krucifix, dopfuntar, andra målningar och konstarbeten, avlåtsskrin, förvaringskistor, fattigbössor, ljuskronor och ljusstakar, epitafier, vapensköldar, banér, sorgfanor, vapen, rustningar, votivskepp, kyrkklockor, musikinstrument samt vissa äldre gravvårdar.

20 § har upphävts genom förordning (1999:881).

21 § När länsstyrelsen har fattat beslut eller vidtagit någon åtgärd enligt 4 kap. 10 § andra och tredje styckena lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. skall stiftet underrättas om beslutet eller åtgärden. Förordning (1999:881).

22 § Närmare föreskrifter för verkställigheten av 4 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m. m. meddelas av riksantikvarieämbetet. Skydd mot utförsel av vissa kulturföremål

23 § Den som vill föra ut ett svenskt eller utländskt kulturföremål ur landet ska enligt 5 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. ha tillstånd till utförseln om

1. föremålet är ett svenskt eller utländskt kulturföremål inom de kategorier som anges i bilagan till rådets förordning (EEG) nr 3911/92 om export av kulturföremål med de ålders- och värdegränser samt andra bestämmningar som anges i bilagan till denna förordning, eller

2. föremålet är ett svenskt samiskt kulturföremål som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kronor.

För utländska kulturföremål krävs dock tillstånd endast om föremålet funnits i Sverige i mer än 100 år. Förordning (2011:1066).

23 a § Har upphävts genom förordning (2000:337).

24 § Har upphävts genom förordning (2011:1066).

25 § Har upphävts genom förordning (2011:1066).

26 § Frågor om tillstånd till utförsel av kulturföremål enligt 5 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. och

om licens enligt rådets förordning (EEG) nr 3911/92 av den 9 december 1992 om export av kulturföremål prövas av Kungl. Biblioteket, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde och Stiftelsen Nordiska museet (tillståndsmyndigheter) enligt den fördelning som anges i 27-31 §§. Om det är fråga om föremål som innehas eller förvaltas av någon annan av tillståndsmyndigheterna än Riksantikvarieämbetet, skall prövningen dock göras av Riksantikvarieämbetet.

Licenser enligt rådets förordning kan vara av alla de slag som anges i kommissionens förordning (EG) nr 1526/98 av den 16 juli 1998 om ändring av kommissionens förordning (EEG) nr 752/93 om tillämpningsföreskrifter för rådets förordning (EEG) 3911/92 om export av kulturföremål. Förordning (2000:337).

27 § Riksantikvarieämbetet prövar frågor om tillstånd för föremål inom kategorierna A1, A2, A12 samt inom kategorin A14 för svenska föremål av trä, ben, keramik, metall eller textil som är framställda före år 1650. Förordning (2000:337).

28 § Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde prövar frågor om tillstånd för föremål inom kategorierna A3–A7 samt inom kategorin A14 för föremål av keramik, glas, porfyr, elfenben, guld, silver, brons; ljuskronor, tapeter och kaskelugnar samt utländska möbler, speglar, skrin, golvr, väggur, bordsur och musikinstrument. Förordning (2011:1066).

29 § Kungl. Biblioteket prövar frågor om tillstånd för föremål inom kategori A8 såvitt avser inkunabler samt inom kategorierna A9 och A10. Förordning (2000:337).

30 § Riksarkivet prövar frågor om tillstånd för föremål inom kategori A8 utom inkunabler samt inom kategori A11. Förordning (2000:337).

31 § Stiftelsen Nordiska museet prövar frågor om tillstånd för föremål inom kategori A13 och inom kategori A14 som inte prövas av Riksantikvarieämbetet eller Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde samt för samiska föremål. Förordning (2000:337).

32 § Ansökan om tillstånd och licens lämnas in till Riksantikvarieämbetet, som i fall någon annan skall pröva tillståndsfrågan, skall överlämna ansökningen till den tillståndsmyndigheten. Förordning (2000:337).

33 § Närmare föreskrifter för verkställigheten av 5 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. meddelas av riksantikvarieämbetet. Förordning (2000:337). Återlämnande av kulturföremål

34 § Riksantikvarieämbetet är central myndighet enligt 6 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Förordning (2000:337).

35 § Riksantikvarieämbetet skall som central myndighet

1. efter ansökan av en annan stat som ingår i Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES) söka efter närmare angivna kulturföremål som olagligt har förts bort från den staten och identifiera den som innehar föremålet,
2. underrätta berörda stater som ingår i EES då kulturföremål påträffats i Sverige som kan antas ha olagligt förts bort från en annan stat som ingår i EES samt ta emot motsvarande underrättelser,
3. göra det möjligt för de behöriga myndigheterna i den stat som kan återkräva ett sådant föremål enligt 6 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. att kontrollera att det är fråga om ett kulturföremål samt vara en sådan behörig myndighet i Sverige,
4. i samarbete med den berörda staten vidta nödvändiga åtgärder för att bevara ett enligt punkten 2 påträffat kulturföremål,
5. vidta nödvändiga åtgärder för att förhindra handlingar som syftar till att undvika ett återlämnande,
6. agera som förmedlare mellan den återkrävande staten och den som innehar föremålet med avseende på återlämnandet,
7. underrätta den centrala myndigheten i den stat där svenska staten väckt talan om återlämnande samt ta emot motsvarande underrättelser,

8. underrätta centrala myndigheter i andra stater om att talan om återlämnande väckts i Sverige samt ta emot motsvarande underrättelser, och

9. i övrigt samarbeta med centrala myndigheter i andra stater.
Kontroll enligt första stycket 3 skall göras inom två månader från det att underrättelse skett enligt samma stycke 2. Annars skall vad som sägs i samma stycke 4 och 5 inte tillämpas. Förordning (2000:337).

35 a § De gränsvärden som anges i euro i bilaga 1 till lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. ska motsvaras av följande belopp i svenska kronor.

euro	kronor
15 000	140 000
30 000	280 000
50 000	466 000
150 000	1 396 000

Förordning (2011:1066).

35 b § Svenska statens talan om återlämnande av sådana kulturföremål som avses i 6 och 7 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. förs utomlands av Riksantikvarieämbetet. Förordning (2011:1066).

Övriga bestämmelser

36 § Riksantikvarieämbetet, eller efter dess förordnande länsstyrelsen, skall föra statens talan i mål som avses i 2 kap. 25 § andra stycket och 3 kap. 20 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Förordning (2000:337).

Bilaga

De ålders- och värdegränser samt andra bestämmelser som avses i 23 § är följande.

1. Arkeologiska föremål inom kategori A1:

– svenska arkeologiska föremål, oavsett material och värde, som härrör från tiden före år 1650 och inte ägs av staten.

2. Målningar inom kategori A3:

a) svenska målningar som är äldre än 100 år och värda mer än 50 000 kronor,

b) porträtt som föreställer svenskar och andra i Sverige verksamma personer och som är äldre än 100 år och värda mer än 20 000 kronor, och

c) utländska målningar som är värda mer än 50 000 kronor.

3. Teckningar inom kategori A4:

a) svenska teckningar, akvareller, gouacher och pasteller som är äldre än 100 år och värda mer än 50 000 kronor,

b) porträtt som föreställer svenskar och andra i Sverige verksamma personer i form av teckningar, akvareller, gouacher och pasteller och som är äldre än 100 år och värda mer än 20 000 kronor, och

c) utländska teckningar, akvareller, gouacher och pasteller som är värda mer än 50 000 kronor.

4. Originalgrafik m.m. inom kategori A5:

– svenska träsnitt och kopparstick som är framställda före år 1650, oavsett värde.

5. Originalskulpturer m.m. inom kategori A6:

a) svenska originalskulpturer och repliker som är framställda enligt samma process som originalet, oavsett material, som är äldre än 100 år och värda mer än 50 000 kronor, och

b) utländska originalskulpturer och repliker som är framställda enligt samma process som originalet, oavsett material, som är värda mer än 50 000 kronor.

6. Inkunabler eller manuskript m.m. inom kategori A8:

a) svenska inkunabler, oavsett värde,

b) svenska handskrifter på pergament eller papper framställda före år 1650, oavsett värde,

c) svenska icke tryckta protokoll, brev, dagböcker, manuskript, noter, räkenskaper samt handritade kartor och ritningar, som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kronor, och

d) samlingar av utländska inkunabler och svenskt icke tryckt material enligt b och c som är äldre än 50 år och har ett värde över 50 000 kronor.

7. Böcker inom kategori A9:

a) svenska böcker tryckta före år 1600, oavsett värde,

b) övriga svenska böcker som är äldre än 100 år och har ett värde över 10 000 kronor, och

c) utländska böcker med ett värde över 10 000 kronor.

8. Tryckta kartor inom kategori A10:

a) svenska tryckta kartor, som är äldre än 100 år och har ett värde över 10 000 kronor, och

b) utländska tryckta kartor som har ett värde över 10 000 kronor.

9. Arkiv m.m. inom kategori A11:

– svenska icke tryckta protokoll, brev, dagböcker, manuskript, noter, räkenskaper, handritade kartor och ritningar, som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kronor.

10. Transportmedel inom kategori A13:

a) svenska transportmedel som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor, och

b) utländska transportmedel med ett värde över 50 000 kronor.

11. Andra antikviteter inom kategori A14, i den mån de inte ingår i kategorierna A1–A13:

a) svenska föremål av trä, ben, keramik, metall eller textil som är framställda före år 1650, oavsett värde,

b) svenska möbler, speglar och skrin som är framställda före år 1860, oavsett värde,

c) svenska dryckeskärl, seldon och textilredskap, som är av trä och har målad eller skuren dekor, folkdräkter och broderad eller mönstervävd folklig textil, bonadsmåleri, golvur, väggur och bordsur, signerade fajanser, skjutvapen, blankvapen och skyddsvapen samt musikinstrument, som är äldre än 100 år, oavsett värde,

d) svenska föremål av keramik, glas, porslän, guld, silver eller brons med undantag av mynt och medaljer, ljuskronor, tapeter samt kakelugnar, som är äldre än 100 år och har ett värde över 50 000 kronor,

e) svenska tekniska modeller och prototyper samt vetenskapliga instrument, som är äldre än 50 år och har ett värde över 2 000 kronor, och

f) utländska möbler, speglar, skrin, golvur, väggur, bordsur, musikinstrument, skjutvapen, blankvapen, skyddsvapen, föremål av keramik, glas, elfenben, guld, silver eller brons med undantag av mynt och medaljer, ljuskronor samt tapeter, som har ett värde över 50 000 kronor. Förordning (2011:1066).

Övergångsbestämmelser

1994:1524

Denna förordning träder i kraft såvitt avser 23 a § den dag lagen (1994:1500) med anledning av Sveriges anslutning till den Europeiska unionen träder i kraft och i övrigt den 1 januari 1995.

1994:1448

1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 1996.
2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande i fråga om fastighetsregistermyndigheter som inrättats enligt lagen (1971:133) om kommunal fastighetsbildningsmyndighet och fastighetsregistermyndighet.

2000:337

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2000. Äldre bestämmelser gäller dock i fråga om ansökningar som kommit in före den 1 juli 2000.

2002:18

Denna förordning träder i kraft den 1 mars 2002. De nya bestämmelserna skall dock tillämpas för tid från och med den 1 januari 2002.

Källor kulturarvsbrott

Alhem, S-E (2011). *Redovisning efter granskning av tio ärenden gällande misstänkta fornminnesbrott*. Stockholm. Riksantikvarieämbetet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2005). *Brottsplats kyrkan*. Författare: Elwér, S.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2006). *Häleri. Den organiserade brottslighetens möte med den legala marknaden*. Författare: Källman, L m. fl. Stockholm. Brottsförebyggande rådet. Fritzes.

Brottsförebyggande rådet (2006). *Cultural Heritage Crime – the Nordic Dimension*. Report 2006:2. Författare: Korsell, L m.fl. Stockholm. Fritzes.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Brott under ytan. En undersökning om fornminnesbrott i Sverige*. Författare: Källman, L m. fl.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2012). *Förebygga illegal utförelse av kulturföremål*. Författare: Johansson, H-S och Korsell, L. Stockholm. Fritzes.

Bäckström, M (2004). *Kyrkstölderna – Kulturarvsterrorism och organiserad brottslighet*. Sundsvalls tidning 2004-04-07.

Bäckström, M. (2007). *Konstkupper: Plundringståg i heliga hus. I: Brott och trakt. En kriminell resa genom Sverige*. Svenska Turistföreningens årsbok 2007. Stockholm. Svenska Turistföreningen.

Holme, J (red.) (2005). *Kulturminnevern Lov/Forvaltning/Håndhevelse*. Oslo. Ökokrim.

Högsta domstolen referat NJA 1995 s 249 (nr 42). Den s.k. järvendomen.

Karlsson, L. och Ek, H. (2002). Efterlyst. *En utställning om kyrkstölderna i Västernorrland*. Katalog. Härnösand. Länsmuseet i Västernorrland.

Konstvärlden nr 5/2012, *Polis med rätt att spåra stulen konst*

Kyrkans försäkring (2012). *Kopparstölderna som drabbar Svenska kyrkan*. Informationsblad.

Länsstyrelsen Gotlands län (2011). *Ett plundrat kulturarv. Att motverka och förebygga plundring av fornlämningar*. Författare: Hellqvist, M-L och Östergren, M. Rapport 30 november 2011.

Mandergrehn, K (2009). *Brott mot kulturarvet*. PM A-427-1014/09, Rikskriminalpolisen.

Proposition 1990/91:17 om tillfällig försäljning. Stockholm. Fritzes.

Riksantikvarieämbetet (2001). *Utförelse och export av kulturföremål – bestämmelser från 1 juli 2000*. PM Riksantikvarieämbetet 2001.

Riksantikvarieämbetet och Svenska kyrkan (red. Svalin, E) (2004). *Att vårda en kyrka*. Stockholm. Verbum förlag.

Riksantikvarieämbetet, Brottsförebyggande rådet och Statens kulturråd (2008). *Kulturarvsbrott*. Författare: Korsell, L och Källman, L. Stockholm. Riksantikvarieämbetet.

Riksantikvarieämbetet (2008). *Brott mot kulturarvet – förebygga, upptäcka och beivra*. Redovisning av regeringsuppdrag (2008). Dnr 301-949-2008.

Riksantikvarieämbetet (2012). *Fornminnesbrott – vägledning för tillämpning av kulturminneslagen*. Stockholm. Riksantikvarieämbetet.

Larsson, S (2004). *Gamar över Bagdad. En analys av berättelserna om vad som hände med Iraks kulturarv*. Magisteruppsats 2005:42 vid Högskolan i Borås.

SOU 1997:89 *Handeln med skrot och begagnade varor*. Stockholm. Fritzes.

SOU 2005:3. Sveriges tillträde till 1995 års *Unidroitkonvention om stulna eller olagligt utförda kulturföremål*. Stockholm. Fritzes.

Svalin-Gunnarsson, E (2006). *Säkerhets-handbok för kyrkan*. Stockholm. Verbum förlag.

Åklagarmyndigheten (2006). *Företagsbot*. Rätts-PM 2006:19. Utvecklingscentrum i Malmö. Uppdaterad maj 2011.

Författningstext

Brottsbalk (1962:700).

FAP 572-2. RPSFS 2009:3. Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om handel med begagnade varor.

Förordning (1988:1188) om kulturminnen m.m.

Förordning (1999:272) om handel med begagnade varor.

Lag (1986:796) om godtrosförvärv av lösöre.

Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.

Lag (1999:271) om handel med begagnade varor.

Lag (2000:1225) om straff för smuggling.

Pantbankslag (1995:1000).

Rådets förordning (EEG) nr 3911/92 av den 9 december 1992 om export av kulturföremål.

Källor konstförfalskningar

Anderson, H (2012). *Blåst av konstskojare*. Nordisk kriminalkrönika 2012. Malmö. Svenska Polisidrottsförlaget AB.

Bergmark, R (1987). *Ruffel & båg i guldram*. Stockholm. Wahlström & Widstrand.

Cavalli-Björkman, G (2004). *Falsk och äkta*. Stockholm. Nationalmuseum.

Hayes, C (1978). *Måleri, teckning och grafik*. Stockholm. Atlantis förlag.

Krause, A-C (2008). *Målarkonstens historia, från renässansen till idag*. Könemann Verlagsgesellschaft, Tyskland. Svensk utgåva bokförlaget Replik AB, Viken.

Sandström, S (red.) (1996). *Fogtdals konstlexikon*. Köpenhamn. Damms förlag.

Utlåtanden av experter vid Nationalmuseum, Moderna museet och Konstakademien.

Intervjuer med experter på området konstförfalskning.

Författningstext

Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk.

Brottsbalk (1962:700).

Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk.

Tingsrättens dom B 6201-08
Svea hovrätts beslut mål nr B 3323/10.

Plundringar och stölder av kulturarvsföremål handlar ofta om stora värden och liksom vid de flesta brottstyper i övrigt är ekonomisk vinning den viktigaste drivkraften för gärningsmannen. I ett globalt perspektiv jämförs brotten mot kulturarvet, i ekonomisk omfattning, med narkotika, illegal vapenhandel och människohandel. Föremålen är ofta helt unika och därför omöjliga att ersätta. Kulturarvsföremål som förstörs eller hamnar i händerna på kriminella är därmed för alltid förlorade för framtida generationer. Det handlar om en brottslighet som berör alla. Det är därför en gemensam angelägenhet att öka kunskapen och förståelsen så att vi kan förebygga och minska denna brottslighet.

Konstförfalskningsbrotten är ofta svårutredda och kräver åtgärder av expertis. Det finns dessutom tydliga tecken på att denna typ av förfalskningsbrott ökar och omsätter betydande belopp.

Kulturarvsbrott inkluderande konstförfalskning är en brottskategori som den enskilde polisen förmodligen inte stöter på så ofta. Förhoppningsvis kan denna skrift vara till hjälp när en sådan händelse ändå inträffat. Handboken är i första hand skriven för anställda inom polisen men kan även vara av intresse för personer utanför polisorganisationen.

ISBN: 978-91-86791-08-7

